

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ, ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΚΑΙ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

“ΔΙΕΘΝΕΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΑΚΥΒΕΡΝΗΣΗ”

ΕΙΔΙΚΕΥΣΗ: ΔΙΕΘΝΕΣ ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

Οι προκλήσεις του COVID-19 στο πεδίο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΛΠΙΔΑ ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΥ

Αθήνα, 2020

Τριμελής Επιτροπή:

Περράκης Στέλιος, Ομότιμος Καθηγητής Διεθνών & Ευρωπαϊκών Θεσμών, Κοσμήτορας

Νομικής Σχολής-Πανεπιστήμιο Νεάπολις Πάφου (Κύπρος)

Μαρούδα Μαρία-Ντανιέλλα, Επίκουρη Καθηγήτρια Διεθνούς Δικαίου & Διεθνούς

Ανθρωπιστικού Δικαίου

Κανελλοπούλου Νέδα, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Συνταγματικού και Συγκριτικού

Δημοσίου Δικαίου

Copyright © Παρασκευοπούλου Ελπίδα, 2020

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας διπλωματικής εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Δήλωση περί μη λογοκλοπής και ανάληψης προσωπικής ευθύνης

Εγώ, η κάτωθι υπογεγραμμένη, Ελπίδα Παρασκευοπούλου, με πλήρη επίγνωση των συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων, δηλώνω ενυπογράφως ότι είμαι αποκλειστική συγγραφέας της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, για την ολοκλήρωση της οποίας κάθε βοήθεια είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται λεπτομερώς. Έχω αναφέρει πλήρως και με σαφείς αναφορές, όλες τις πηγές χρήσης δεδομένων, απόψεων, θέσεων και προτάσεων, ιδεών και λεκτικών αναφορών, είτε κατά κυριολεξία είτε βάση επιστημονικής παράφρασης.

Αναλαμβάνω την προσωπική και ατομική ευθύνη ότι σε περίπτωση αποτυχίας στην υλοποίηση των ανωτέρω δηλωθέντων στοιχείων, είμαι υπόλογος έναντι λογοκλοπής, γεγονόσ που σημαίνει αποτυχία στην Διπλωματική μου Εργασία και κατά συνέπεια αποτυχία απόκτησης του Τίτλου του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών “Διεθνούς και Ευρωπαϊκού Δικαίου & Διακυβέρνησης” με Ειδίκευση “Διεθνές Δίκαιο και Διπλωματικές Σπουδές” του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, πέραν των λοιπών συνεπειών του νόμου περί πνευματικών δικαιωμάτων.

Δηλώνω, συνεπώς, ότι η παρούσα Διπλωματική Εργασία προετοιμάστηκε και ολοκληρώθηκε από εμένα προσωπικά και αποκλειστικά και ότι αναλαμβάνω πλήρως όλες τις συνέπειες του νόμου στην περίπτωση κατά την οποία αποδειχθεί, διαχρονικά, ότι η εργασία αυτή ή τμήμα της δε μου ανήκει, διότι είναι προϊόν λογοκλοπής άλλης πνευματικής ιδιοκτησίας.

Αθήνα, 17/12/2020

Ελπίδα Παρασκευοπούλου

Περιεχόμενα

Περιεχόμενα	5
Ευχαριστίες	10
Περίληψη	11
Abstract	14
Συντομογραφίες	16
Εισαγωγή	18
ΜΕΡΟΣ Α΄	21
Ανθρώπινα Δικαιώματα σε κίνηση και Διεθνείς Οργανισμοί υπ’ ατμόν εν μέσω πανδημίας.	21
Κεφάλαιο 1ο	21
Ζωή και υγεία: τα άμεσα θιγόμενα έννομα αγαθά	21
1.1.1.: Τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία σε πρώτο πλάνο. Εθνική και διεθνής δράση και αντί-δραση.	21
1.1.2.: Ιταλία και Ισπανία: οριακές λύσεις σε οριακές συνθήκες. Η Ιατρική των Καταστροφών πέραν των ενόπλων συγκρούσεων. Επανιεράρχηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;	24
Κεφάλαιο 2ο	26
Παραεκκλίσεις και περιορισμοί Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: αξιολογική προσέγγιση της εφαρμογής του υπάρχοντος νομικού πλαισίου στην παρούσα υγειονομική κρίση.	26
1.2.1.: Προσαρμογή του γνωστού νομικού υποβάθρου στις ανάγκες της πανδημίας. Ευρώπη και Αμερική σε επιφυλακή.	27
1.2.2.: Όταν η εξαίρεση γίνεται κανόνας... Επικίνδυνες εθνικές πολιτικές με πρόσχημα την αντιμετώπιση της πανδημίας.	36
ΜΕΡΟΣ Β΄	39
Ειδικά ζητήματα και συνέπειες της πανδημίας.	39
Κεφάλαιο 1ο	40
Ειδικά ζητήματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.	40
2.1.1.: Κατοχύρωση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε συνθήκες κράτησης. Πρόσφυγες/μετανάστες και φυλακισμένοι. Η δικαιοσύνη στις επάλξεις.	40
2.1.2.: Οριζόντια -διεθνής και περιφερειακή- δράση και αλληλεπίδραση υπέρ της προστασίας ευάλωτων ομάδων και προσώπων εν μέσω πανδημίας	49
α. Οι προκλήσεις των γυναικών εν μέσω πανδημίας	50
β. Η προστασία των παιδιών και οι ιδιαίτερες ανάγκες τους	53
γ. Πανδημία και Άτομα με Αναπηρίες	56
δ. Διαφορετικότητα, διακρίσεις, ρατσισμός και μισαλλοδοξία: Μειονότητες και Ρομά στο μικροσκόπιο	57

ε. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: υπέρμαχος των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων και εν μέσω κοροναϊού	60
στ. Ηλικιωμένοι και πανδημία	61
ζ. Τοξικοεξαρτημένοι και ψυχικά νοσούντες: παρεμπόδιση προστασία ή αμέλεια;	62
Κεφάλαιο 2ο	65
Ο “πόλεμος κατά της πανδημίας” και ο “πόλεμος στη διάρκεια της πανδημίας”.	65
2.2.1.: Το νομικό οπλοστάσιο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και η εφαρμογή του στην πανδημία. Σημεία επαφής με το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.	65
2.2.2.: Κατοχή και πανδημία: το βάρος ευθύνης της κατέχουσας δύναμης και οι νομικές της υποχρεώσεις.	68
Συμπεράσματα	72
Βιβλιογραφία	75
Α. Συγγράμματα	75
Β. Επιστημονικά Άρθρα	77
Υλικό Τεκμηρίωσης - Πηγές	79
Α. Διεθνή Κείμενα	79
Β. Νομολογία	80
International Court of Justice	80
European Commission of Human Rights	81
European Court of Human Rights	81
Inter-American Commission on Human Rights	83
Inter-American Court of Human Rights	83
Γ. Πράξεις Διεθνών Οργανισμών	83
Ηνωμένα Έθνη	83
Γενική Συνέλευση	83
Συμβούλιο Ασφαλείας	84
Γενικός Γραμματέας	84
Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας	85
UN Women	86
UNESCO	86
UNICEF	86
UN Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (EMRIP)	86
United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues	86
UNDESA	87
UNODC	87
Office of the High Commissioner for Human Rights and relevant Mechanisms	87
UN Special Procedures	88
United Nations Inter-Agency Network on Youth Development (UN IANYD)	89
Inter-Agency Working Group on Violence against Children	89

Επιτροπές Διεθνών Συμβάσεων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	90
Human Rights Committee	90
Committee on Economic, Social and Cultural Rights	90
CEDAW	90
Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment	91
European Union	91
Συμβούλιο της Ευρώπης	91
Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης	91
Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων	92
Επιτροπή Υπουργών	94
Κοινοβουλευτική Συνέλευση	94
Notifications under Article 15 of the Convention in the context of the COVID-19 pandemic	95
Albania	95
Armenia	95
Estonia	95
Georgia	96
Latvia	96
North Macedonia	96
Republic of Moldova	96
Romania	96
San Marino	97
Serbia	97
Lanzarote Committee	97
European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)	98
European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)	98
European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)	98
European Committee of Social Rights	99
GREVIO	100
Advisory Committee of the Framework Convention on the Protection of National Minorities	100
Council of Europe - Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education	100
Council for Penological Co-operation	100
Council of Europe - Treaty Office	100
Organization for the Security and Cooperation in Europe	101
Organization for the Economic Cooperation and Development	101
Organization of American States	101
Inter-American Commission for Human Rights	101
African Union	102

Ευχαριστίες

Σε αυτή την ιδιαίτερη χρονιά, με τις αυξημένες απαιτήσεις του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, με τις δυσκολίες λόγω του COVID-19 και τις αναγκαίες προσαρμογές στις νέες συνθήκες, καθώς και με τις απαιτητικές συγκυρίες σε επίπεδο εργασίας λόγω των τεταμένων διεθνοπολιτικών καταστάσεων στην περιοχή μας, είχα την χαρά και τιμή να καθοδηγούμαι στην εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας από τον επιβλέποντα και Ομότιμο Καθηγητή Στέλιο Περράκη, τον οποίο και έχω την ανάγκη να ευχαριστήσω θερμά, καθώς στάθηκε αρωγός και μόνιμος σύμβουλος σε μια απαιτητική διαδικασία με ένα ακόμα πιο απαιτητικό θέμα.

Ακόμα, ευχαριστώ την Επίκουρη Καθηγήτρια Μαρία-Ντανιέλλα Μαρούδα, που σε επίπεδο εξαμήνου με ώθησε να ασχοληθώ με την παρούσα προβληματική, δίνοντάς μου έτσι το ερέθισμα να ασχοληθώ σε βάθος ακόμα και σε επίπεδο διπλωματικής εργασίας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω και όλα εκείνα τα άτομα που μου στάθηκαν παντοιοτρόπως κατά τη διάρκεια αυτής της ομολογουμένως δύσκολης και ιδιαίτερης χρονιάς. Ένα “ευχαριστώ” οφείλω και σε μία τυχαία γνωριμία από προηγούμενη σειρά του αυτού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών, στην Κέλλυ Πισιμίσση, η οποία με στήριξε ψυχολογικά καθ’όλη τη διάρκεια των σπουδών μου και με καθοδήγησε σημαντικά στην αναζήτηση της διεθνούς πρακτικής.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία, με πηγή έμπνευσης τις νέες προκλήσεις που έθεσε η νέα τάξη πραγμάτων ήδη από τα τέλη του 2019, έρχεται να απαντήσει στο καίριο ερώτημα που τίθεται ειδικά και μετά την επίσημη ανακήρυξη του COVID-19 σε πανδημία από τον Γενικό Διευθυντή του Παγκοσμίου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus, στις 11 Μαρτίου 2020.

Μπροστά στη νέα αυτή απειλή, τα κράτη προσπάθησαν να περιορίσουν τις πιθανές απώλειές τους σε κάθε επίπεδο, προσαρμόζοντας τις εθνικές πολιτικές τους σε θέματα υγείας ανάλογα με το κάθε φορά επιδιωκόμενο αποτέλεσμα. Έτσι, οι πολιτικές τους διαφοροποιήθηκαν κατά τρόπο, ώστε υπήρξαν πολλά κράτη που επέλεξαν πιο χαλαρές αντιδράσεις, στο πνεύμα της λεγόμενης “ανοσίας της αγέλης”, προκειμένου να αποκτήσουν οι πολίτες τους ανοσία στο νέο ιό και να μπορέσουν πιο γρήγορα να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες. Άλλα κράτη, πάλι, όπως και η Ελλάδα, μπροστά στην επέλαση του νέου κορονοϊού και έχοντας πλήρη επίγνωση των σοβαρών ελλειμμάτων σε υλικοτεχνικό και ανθρώπινο δυναμικό στις υγειονομικές τους μονάδες ή λόγω της κατακόρυφης αύξησης των κρουσμάτων και των θανάτων, επέλεξαν πιο δραστικές λύσεις, περιορίζοντας θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών τους, με πρόταγμα και μόνιμο σύνθημα την προστασία της δημόσιας υγείας και του υπέρτατου αγαθού της ζωής. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η κατάσταση αυτή θέτει σημαντικά ερωτήματα σε επίπεδο διεθνούς προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα οποία θα προσπαθήσει και η παρούσα εργασία να επιλύσει στο μέτρο του δυνατού και μελετώντας τη διεθνή και περιφερειακή πρακτική στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό χώρο, με ιδιαίτερη έμφαση στην προστασία ευάλωτων ομάδων προσώπων.

Ακόμα, όμως, θα επιχειρηθεί και μία σύντομη παρουσίαση της προβληματικής της αντιμετώπισης του κορονοϊού μεσούσης μίας ένοπλης σύγκρουσης ή μιας κατάστασης κατοχής, του εφαρμοστέου νομικού πλαισίου, αλλά και της προσαρμογής του στις νέες συνθήκες.

Λέξεις-κλειδιά: COVID-19, Ανθρώπινα Δικαιώματα, παρέκκλιση, περιορισμός, Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο

Abstract

The present dissertation, emerged as an inspiration by the new challenges of the wholly new situation already since the late 2019, intends to respond to the highly critical question, which is usually posed especially after the official declaration of COVID-19 as a pandemic by the General Director of the World Health Organization (WHO), Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus, on March 11th, 2020.

Before this brand new threat, States tried to limit their potential losses at any level possible, adapting their national policies on health matters depending on the desirable result. Thus, their policies were differentiated in such a way that many states opted for more loose reactions, in the spirit of the so-called “herd immunity”, in order for their citizens to be fully immune to the new virus and to be able to rapidly adapt to the new needs. Other states, on the other hand, Greece included, before the advance of the novel coronavirus and fully aware of the serious deficiencies and discrepancies of the logistic and human work force in the sanitary units or due to the extraordinary increase of the number of reported cases and deaths, opted for more drastical solutions, putting restrictions to some fundamental human rights and freedoms of their citizens, under the constant pretext and slogan of the protection of public health and the supreme right to life.

It is easily understood that this dire situation poses serious questions regarding the international protection of Human Rights, to which the dissertation at hand will try to respond to the extent possible, mainly studying the international and regional (with special emphasis on the european and american space) practice, as well as with a keen interest on the protection of vulnerable persons and groups of persons.

In addition, a short, yet comprehensive, presentation of the issue of coronavirus response during an armed conflict (no matter its nature) or a belligerent occupation, the legal framework in practice, as well as its adaptation to the new circumstances will be attempted in the following pages.

Keywords: COVID-19, Human Rights, derogations, restriction, International Humanitarian Law

Συντομογραφίες

ΑΔ	Ανθρώπινα Δικαιώματα
ΑμεΑ	Άτομα με Αναπηρίες
ΑΣΔΑ	Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΑΔΔΑΛ	Αφρικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών
ΑΕΔΑΛ	Αφρικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών
ΑΧΔΑΛ	Αφρικανικός Χάρτης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών
ΓΓΗΕ	Γενικός Γραμματέας Ηνωμένων Εθνών
ΓΓ/ΣοΕ	Γενικός Γραμματέας Συμβουλίου της Ευρώπης
ΓΣΗΕ	Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών
ΔΑΔ	Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο
ΔΑΔΔΑ	Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔιΑΕΔΑ	Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΔΔΧ	Διεθνές Δικαστήριο Χάγης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕπΔΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΥ	Επιτροπή Υπουργών
ΙτΚ	Ιατρική των Καταστροφών
ΚΙΔ	Κώδικας Ιατρικής Δεοντολογίας
ΚΣΣΕ	Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης
ΜΕΘ	Μονάδα/-ες Εντατικής Θεραπείας
ΟΑΚ	Οργανισμός Αμερικανικών Κρατών
ΟΑΣΕ	Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΟΣΑ	Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης
ΠΟΥ	Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας
Σ.	Σύνταγμα
ΣΑΔ/ΗΕ	Συμβούλιο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ηνωμένων Εθνών
ΣΑΗΕ	Συμβούλιο Ασφαλείας Ηνωμένων Εθνών
ΣοΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΣΧ'07	Σύμβαση της Χάγης 1907
ΤΕΠ	Τμήμα Επειγόντων Περιστατικών

ACERWC	African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child
AComHPR	African Commission on Human and Peoples' Rights
AC/FCNM	Advisory Committee of the Framework Convention for the Protection of National Minorities
CAT	Committee against Torture
CoE	Council of Europe
CPT	European Commission for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment
CRPD	Committee/Convention on the Rights of Persons with Disabilities
EComHR	European Commission on Human Rights
ECtHR	European Court of Human Rights
ECRI	European Commission against Racism and Intolerance
FCNM	Framework Convention for the Protection of National Minorities
GRETA	Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings
GREVIO	Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence
IAComHR	Inter-American Commission on Human Rights
IACtHR	Inter-American Court of Human Rights
OAS	Organization of American States
OHCHR	Office of the High Commissioner of Human Rights
Res.	Resolution
UNDESA	UN Department on Economic and Social Affairs
UNGA	UN General Assembly
UNSC	UN Security Council
UNSG	UN Secretary General

Εισαγωγή

Η παρούσα διπλωματική εργασία έρχεται να απαντήσει στο καίριο ερώτημα που τίθεται στις ημέρες μετά την επίσημη ανακήρυξη του COVID-19 σε πανδημία από τον Γενικό Διευθυντή του Παγκοσμίου Οργανισμού Υγείας (ΠΟΥ), Dr Tedros Adhanom Ghebreyesus, στις 11 Μαρτίου 2020¹. Μπροστά στη νέα αυτή απειλή, τα κράτη προσπάθησαν να περιορίσουν τις απώλειες -τόσο υλικές/ υλικοτεχνικές, όσο και ανθρώπινες- προσαρμόζοντας τις εθνικές πολιτικές τους σε θέματα υγείας ανάλογα με το επιδιωκόμενο αποτέλεσμα.

Έτσι, υπήρχαν πολλά κράτη που επέλεξαν πιο χαλαρές αντιδράσεις, στο πνεύμα της “ανοσίας της αγέλης”, προκειμένου να αποκτήσουν οι πολίτες τους ανοσία στο νέο ιό και να μπορέσουν πιο γρήγορα να προσαρμοστούν στις νέες ανάγκες. Άλλα κράτη, πάλι, όπως και η χώρα μας, μπροστά στην επέλαση του νέου κορονοϊού και έχοντας πλήρη επίγνωση των σοβαρών ελλειμμάτων σε υλικοτεχνικό και ανθρώπινο δυναμικό στις υγειονομικές τους μονάδες ή λόγω της κατακόρυφης αύξησης των κρουσμάτων και των θανάτων, επέλεξαν πιο δραστηκές λύσεις, περιορίζοντας θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα και ελευθερίες των πολιτών τους, με πρόταγμα και μόνιμο σύνθημα την προστασία της δημόσιας υγείας και του υπέρτατου αγαθού της ζωής. Όπως εύκολα γίνεται αντιληπτό, η κατάσταση αυτή θέτει σημαντικά ερωτήματα σε επίπεδο διεθνούς προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τα οποία θα προσπαθήσει και η παρούσα εργασία να επιλύσει στο μέτρο του δυνατού και μελετώντας τη διεθνή και περιφερειακή (με έμφαση στον ευρωπαϊκό και αμερικανικό χώρο) πρακτική.

Σε ένα πρώτο μέρος θα επιχειρηθεί μία παρουσίαση της άμεσης αντίδρασης τόσο των κρατών, όσο και της Διεθνούς Κοινότητας εν συνόλω μπροστά στην πανδημία. Με αφετηρία τα άμεσα θιγόμενα έννομα αγαθά της ζωής και της υγείας, όπως κατοχυρώνονται σε διεθνή και περιφερειακά κείμενα, θα μελετηθούν οι οριακές και τραγικές περιπτώσεις της Ιταλίας και της Ισπανίας που επλήγησαν βαθύτατα από τον ιό. Οι περιπτώσεις αυτές, στις οποίες εφαρμόστηκαν αρχές και πρακτικές της Ιατρικής των Καταστροφών, πραγματικά έθεσαν στο προσκήνιο το ζήτημα της ενδεχόμενης επανεισόδου των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Παράλληλα, όμως, θα εξετασθούν και πιο ήπιες περιπτώσεις κρατών, που επέλεξαν να αξιοποιήσουν την ήδη υπάρχουσα φαρέτρα του Διεθνούς Δικαίου και να κάνουν χρήση των συμβατικά κατοχυρωμένων δυνατοτήτων τους. Πολλά κράτη επέλεξαν να περιορίσουν νομοθετικά ορισμένα δικαιώματα, είτε χαρακτηρίζοντάς τα ως απλούς περιορισμούς υπέρ

¹ WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020, Available [here](#).

της δημόσιας υγείας, είτε ως παρεκκλίσεις από τις συμβατικές τους υποχρεώσεις. Ζητήματα, όμως, εγείρονται από την ως ένα βαθμό υποκριτική και προσχηματική επίκληση των εν λόγω διατάξεων από συγκεκριμένα κράτη. Η πανδημία σε αυτές τις περιπτώσεις μοιάζει να δημιουργεί μία ευνοϊκή συνθήκη για την εδραίωση πιο αυστηρών και ριζοσπαστικών εθνικών πολιτικών.

Σε ένα δεύτερο μέρος θα επιχειρηθεί να εξετασθούν ειδικότερα ζητήματα και συνέπειες του νέου ιού στην απόλαυση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Μία μεγάλη προβληματική αποτελεί η κράτηση είτε αφορά σε πρόσφυγες και μετανάστες, είτε αφορά σε φυλακισμένους. Οι συνθήκες κράτησης έχουν απασχολήσει σε πολλές περιπτώσεις τους διεθνείς και περιφερειακούς Μηχανισμούς, πολλώ μάλλον αυτήν την περίοδο. Παράλληλα, θα εξεταστεί και το έτερο σκέλος της δικαιοσύνης, αυτό των νομικών λειτουργών, με το σκεπτικό όχι τόσο της αυτοτελούς προστασίας των δικαιωμάτων τους (που θα αναπτυχθεί, βεβαίως, κατωτέρω, αλλά σε άλλο σημείο της εργασίας), αλλά των επιπτώσεων που τα περιοριστικά μέτρα έχουν στην απόλαυση των δικαιωμάτων που απορρέουν από τις αρχές της δίκαιης δίκης για τους εντολείς τους.

Μία ακόμα πολύ έντονη συζήτηση έχει αναπτυχθεί για την προστασία των ευάλωτων ομάδων και την καλύτερη προστασία τους εν μέσω αυτής της εξαιρετικής και πρωτόγνωρης κατάστασης. Γυναίκες, ανήλικοι, αυτόχθονες, μειονότητες, Ρομά, τοξικοεξαρτημένοι και ψυχικά νοσούντες που βρίσκονται εκ των πραγμάτων σε κοινωνικό αποκλεισμό, ηλικιωμένοι, άτομα με αναπηρίες... Είναι ορισμένες από τις κατηγορίες ευάλωτων ομάδων που θα αναλυθούν στο παρόν πόνημα. Ανεξάρτητα από το αν κάποιος προκρίνει τις ιδιαίτερες ανάγκες του ως στοιχείο ευαλωτότητας ή αν απορρίπτει τον συγκεκριμένο χαρακτηρισμό και διατείνεται υπέρ της κρατικής υποχρέωσης κατοχύρωσης πάσης φύσεως δικαιωμάτων στη βάση της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, αναντίρρητα παρουσιάζουν ορισμένες ιδιαιτερότητες και κατά τη διαχείριση τέτοιων περιστατικών θα πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά υπόψη συγκεκριμένες παράμετροι και όλα τα διεθνώς κατοχυρωμένα standards.

Τέλος, μία διάσταση που θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία είναι και αυτή των ενόπλων συγκρούσεων. Πράγματι, ο κορονοϊός έχει απασχολήσει την επικαιρότητα και έχει μονοπωλήσει το ενδιαφέρον όλων μας. Ωστόσο, μολονότι θα μπορούσε να αποτελέσει μία αξιόλογη ευκαιρία, δεν αποδείχθηκε τελικά ικανή συνθήκη για την κατάπαυση των εχθροπραξιών και τη συνεργασία μεταξύ όλων των ενδιαφερομένων και εμπλεκομένων στην εξομάλυνση της κατάστασης. Πεδία ενόπλων συγκρούσεων παραμένουν ενεργά και φλέγοντα, ενώ συγχρόνως πολλαπλασιάζονται πρόσθετοι παράγοντες επίτασης των δυσμενών συνεπειών τους. Πέραν της κλιματικής αλλαγής και της αστικοποίησης των

ενόπλων συγκρούσεων που απασχολούν τη Διεθνή Επιτροπή Ερυθρού Σταυρού, ο κορονοϊός αποτελεί μία πρόσθετη και αόρατη απειλή, μία επιπλέον παράμετρο που δεν κάνει διακρίσεις και πλήττει ακόμα και τις μαστιζόμενες από συγκρούσεις περιοχές. Τα ερωτήματα πολλά. Είναι επαρκές το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο; Το Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο μπορεί να εφαρμοστεί εν μέσω πανδημίας; Και αν ναι, πόσο αποτελεσματικά; Ποια η θέση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων σε αυτό το πλαίσιο; Ποια είναι η σχετική δράση των Διεθνών Οργανισμών που ασχολούνται με ζητήματα ασφάλειας; Έχουν ενεργοποιηθεί ή παραμένουν αδρανείς παρατηρητές, προσφέροντας μία ακόμα ευκαιρία σε επικριτές να τραχύνουν τη θέση τους; Ειδική αναφορά σε χωριστό κεφάλαιο θα γίνει και στην περίπτωση της κατοχής ενόψει και του εθνικού ενδιαφέροντος για την περίπτωση των κατεχομένων τμημάτων της Κύπρου.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Ανθρώπινα Δικαιώματα σε κίνηση και Διεθνείς Οργανισμοί στις επάλλξεις εν μέσω πανδημίας.

Η πανδημία ταρακούνησε ολόκληρη τη διεθνή κοινότητα και όξυνε τους ήδη υπάρχοντες προβληματισμούς γύρω από την προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Μπροστά στην επέλαση του νέου ιού όλοι οι Μηχανισμοί και τα Όργανα, είτε απόλυτα εξειδικευμένα σε θέματα ΑΔ είτε όχι², άρχισαν να δραστηριοποιούνται και προσπαθούν παντοiotρόπως να αναχαιτίσουν τη νέα απειλή και να διατηρήσουν μία ισορροπία στο διεθνές σκηνικό.

Κεφάλαιο 1ο

Ζωή και υγεία: τα άμεσα θιγόμενα έννομα αγαθά

1.1.1.: Τα δικαιώματα στη ζωή και στην υγεία σε πρώτο πλάνο. Εθνική και διεθνής δράση και αντί-δραση.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί εισαγωγικά, πολλά κράτη μπροστά στην επέλαση της πανδημίας έχουν προσαρμόσει τις εθνικές πολιτικές τους και έχουν λάβει -ενίοτε και δραστικά- μέτρα για να περιορίσουν τη διασπορά του ιού και να μειώσουν όσο το δυνατόν περισσότερο τον αντίκτυπο της κρίσης στο εθνικό σύστημα υγείας (που σε πολλές περιπτώσεις πάσχει). Πρόταγμα για τη θέση σε ισχύ τέτοιου είδους περιορισμών αποτελεί η προστασία υπέρτερων εννόμων αγαθών και δή της ζωής και της υγείας των πολιτών.

Στον ευρωπαϊκό χώρο παρατηρεί κανείς, όμως, το εξής παράδοξο. Στο πλαίσιο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου κατοχυρώνεται ρητώς αποκλειστικά και μόνο το δικαίωμα στη ζωή (άρθρο 2), ενώ το δικαίωμα στην υγεία απλώς συνάγεται έμμεσα από άλλα δικαιώματα, με κυριότερα το άρθρο 2 για την προστασία της ζωής, το άρθρο 3 για την απαγόρευση των βασανιστηρίων και της απάνθρωπης και εξευτελιστικής μεταχείρισης ή τιμωρίας, το άρθρο 8 για τη διασφάλιση της οικογενειακής και ιδιωτικής ζωής, αλλά και το άρθρο 14 για την απαγόρευση των διακρίσεων, όπως έχει

² Βλ. σχετική Έκθεση της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του ΝΑΤΟ.

κρίνει το Δικαστήριο του Στρασβούργου σε διάφορες περιπτώσεις³.

Στον ευρωπαϊκό χώρο, αυτοτελές δικαίωμα στην υγεία κατοχυρώνεται ρητώς πρωτίστως στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (ΕΚΧ)⁴, το άρθρο 11⁵ του οποίου περιλαμβάνει τρεις επιμέρους υποχρεώσεις των κρατών μερών (που πρέπει να εκτελούνται είτε ευθέως είτε σε συνεργασία με δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς). Συγκεκριμένα, τα τελευταία οφείλουν να λάβουν τα κατάλληλα μέτρα για την εξάλειψη -στο μέτρο του δυνατού- των αιτιών που επηρεάζουν την υγεία των πολιτών (άρθρο 11 παρ. 1), να εξασφαλίζουν τα μέσα για την προώθηση της υγείας, προκρίνοντας την ατομική ευθύνη των πολιτών (άρθ. 11 παρ. 2), αλλά και να προλαμβάνουν “*epidemic, endemic and other diseases*”⁶.

Το δικαίωμα στην υγεία προφανώς είναι εκείνο που διακυβεύεται περισσότερο εν μέσω πανδημίας. Το ζήτημα αποτέλεσε αντικείμενο της Ερμηνευτικής Δήλωσης της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, η οποία αναγνώρισε ότι η διασφάλιση του εν λόγω δικαιώματος θα πρέπει να διέπει όλες τις νομοθετικές πράξεις και πολιτικές που προωθούνται για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Η προσπάθεια πρόληψης και περιορισμού της διασποράς του ιού με την εφαρμογή μέτρων που ενδέχεται να εκτείνονται από τη διενέργεια περισσότερων διαγνωστικών ελέγχων, τη φυσική -και όχι κοινωνική- αποστασιοποίηση, τον αυτοπεριορισμό και τη βελτίωση των συνηθειών υγιεινής με τη χρήση κατάλληλων και ελεγμένων προϊόντων, μέχρι και την επιβολή καραντίνας και πλήρους απαγόρευσης μετακινήσεων επίσης θα πρέπει να έχει ως δικαιολογητική βάση την προάσπιση του δικαιώματος στην υγεία και συγχρόνως να συμβαδίζει με τις υπόλοιπες διεθνείς υποχρεώσεις ΑΔ του κράτους⁷.

³ European Court of Human Rights, Thematic Report, Health-related issues in the case law of the European Court of Human Rights, Council of Europe, 2015, pp. 4-6.

⁴ Πιο αποσπασματικά και στον European Code of Social Solidarity, από τον οποίο δεσμεύεται και η χώρα μας.

⁵ Τη διασύνδεσή του με τα άρθρα 2 και 3 ΕΣΔΑ διαπιστώνει και η ΕΕΚΔ: “In this regard the Committee recalls that the right to protection of health guaranteed in Article 11 of the Charter complements the fundamental rights enshrined in Articles 2 and 3 of the European Convention on Human Rights, and that the rights relating to health embodied in the two treaties are inextricably linked, since “human dignity is the fundamental value and indeed the core of positive European human rights law – whether under the European Social Charter or under the European Convention of Human Rights – and healthcare is a prerequisite for the preservation of human dignity” (International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) v. France, Complaint No. 14/2003, decision on the merits of 3 November 2004, §31).”, στο Statement of Interpretation για το άρθρο 11 ΕΚΧ.

⁶ Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης, European Treaty Series - No. 163. Διαθέσιμο [εδώ](#).

⁷ European Commission on Social Rights, Statement of Interpretation on the right to the protection of health in times of pandemic, 21 April 2020: “First, States Parties must take all necessary emergency measures in a pandemic. This includes adequate implementation of measures to prevent and limit the spread of the virus. Such measures may include, as in the present Covid-19 crisis, testing and tracing, physical distancing and self-isolation, the provision of adequate masks and disinfectant, as well as the imposition of quarantine and ‘lockdown’ arrangements. All such measures

Οι δυνατότητες των κρατών, πάντως, υπό το άρθρο 11 ΕΚΧ δεν περιορίζονται μόνο στις προαναφερθείσες. Αντιθέτως, κατά την Επιτροπή οι υποχρεώσεις των κρατών συνίστανται επιπροσθέτως και στην εξασφάλιση της πρόσβασης στο σύστημα υγείας, με προτεραιότητα στους ασθενούντες από κορονοϊό και με ιδιαίτερη μέριμνα για τους επαγγελματίες υγείας⁸, ενώ παράλληλα καμπάνιες πληροφόρησης και ευαισθητοποίησης του κοινού⁹.

Σε διεθνές επίπεδο, το δικαίωμα στην υγεία, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΟΔΔΑ) σε επίπεδο αρχής με εθιμική ισχύ, αποκτά τη συμβατική του αποτύπωση στο άρθρο 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Κοινωνικά, Οικονομικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (ΔΣΚΟΠΔ)¹⁰. Η οικεία Επιτροπή, μάλιστα, επέστησε την προσοχή των κρατών στις σοβαρές επιπτώσεις του νέου ιού στην απόλαυση των εν λόγω δικαιωμάτων μέσω κυρίως της από 17 Απριλίου 2020 Δήλωσής της, με την οποία αναγνωρίζει ότι ο COVID-19 αποτελεί μία σοβαρή απειλή για τα ΑΔ, αλλά συνάμα αποτελεί και την απτή απόδειξη του αδιαιρέτου και του αλληλεξαρτώμενου αυτών (όπως έχουν αποτυπωθεί σε πλείονα διεθνή κείμενα¹¹), ενώ συγχρόνως υπενθυμίζει τις συμβατικές υποχρεώσεις των κρατών υπό το άρθρο 4 ΔΣΚΟΠΔ, διάταξης που παραπέμπει στη διατύπωση των επιτρεπτών περιορισμών υπό άλλα διεθνή και περιφερειακά κείμενα¹².

must be designed and implemented having regard to the current state of scientific knowledge and in accordance with relevant human rights standards.”

⁸ *Ibid.* Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί η παρατήρηση της ίδιας της Επιτροπής πως κάθε μέτρο που λαμβάνουν τα κράτη δεν αρκεί να είναι σύμφωνο προς το άρθρο 11 ΕΚΧ, αλλά και προς άλλες υποχρεώσεις σχετικά με την υγεία που απορρέουν από άλλες διατάξεις του Χάρτη, όπως για παράδειγμα το άρθρο 3 για την εξασφάλιση ασφαλών και υγιών συνθηκών εργασίας, το άρθρο 13 για τα δικαιώματα των ατόμων σε ιατρική και κοινωνική περίθαλψη, το άρθρο 23 για το δικαίωμα των ηλικιωμένων, αλλά και τα άρθρα 7 και 17 για τα σχετικά δικαιώματα των παιδιών και των νέων.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Νάσκου-Περράκη, Π.

¹¹ Βλ. 2005 World Summit Outcome Document.

¹² CESCR, Statement on the coronavirus disease (COVID-19) pandemic and economic, social and cultural rights, E/C.12/2020/1, 17 April 2020:

“11. Where the measures adopted limit Covenant rights, the measures should comply with the conditions set out in article 4 of the Covenant. In essence, such measures must be necessary to combat the public health crisis posed by COVID-19, and be reasonable and proportionate. Emergency measures and powers adopted by States parties to address the pandemic should not be abused, and should be lifted as soon as they are no longer necessary for protecting public health.”

1.1.2.: Ιταλία και Ισπανία: οριακές λύσεις σε οριακές συνθήκες. Η Ιατρική των Καταστροφών πέραν των ενόπλων συγκρούσεων. Επανιεράρχηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων;

Η πανδημία δεν έχει πλήξει ομοιόμορφα όλα τα κράτη. Μετά τις απίστευτες εικόνες και μαρτυρίες από την Κίνα, σειρά είχαν μεγάλες χώρες του ευρωπαϊκού χώρου. Γαλλία, Ιταλία και Ισπανία επλήγησαν βαρύτατα και θρήνησαν -και ακόμα θρηνούν- εκατοντάδες, χιλιάδες νεκρούς. Ειδικά οι δύο τελευταίες χώρες διαπίστωσαν με πολλή καθυστέρηση ότι ο ιός τις είχε αγγίξει, λαμβάνοντας μεν εκ των υστέρων μέτρα, προκειμένου να περιορίσουν την περαιτέρω διασπορά, όμως αυτά δεν ήταν ικανά να αντιστρέψουν την ήδη δύσκολη κατάσταση. Άρχισαν, λοιπόν, να τίθενται ερωτήματα για το πώς έπρεπε να παρασχεθεί η ιατροφαρμακευτική περίθαλψη. Ποιος θα έπρεπε να έχει προτεραιότητα και γιατί;

Πριν απαντηθούν αυτού του είδους τα ερωτήματα, προέχει να διευκρινισθεί ότι σε αυτές τις περιπτώσεις κάνουμε λόγο για εφαρμογή της λεγόμενης **“ιατρικής των καταστροφών”**. Πρόκειται για εκείνο “το τμήμα της ιατρικής επιστήμης που ασχολείται με την αναγνώριση και αντιμετώπιση επειγόντων περιστατικών με πολυάριθμα θύματα μετά από

α) φυσικές ή

β) ανθρωπογενείς μαζικές καταστροφές”.

Βασικός στόχος είναι η ταυτόχρονη αντιμετώπιση των πολλαπλών ασθενών-θυμάτων κατά τρόπο που να μην καταρρεύσει το εθνικό σύστημα υγείας.

Ειδικότερα, ως καταστροφή νοείται η “κατάσταση κατά την οποία σε μικρό χρονικό διάστημα προκύπτει μεγάλος αριθμός θυμάτων σε σχέση με τις δυνατότητες του συστήματος υγείας” να τα εξυγιάνει. Η πανδημία προφανώς συγκαταλέγεται στην κατηγορία των ανθρωπογενών κινδύνων. Στη διάρκειά της, τα καθημερινά πρακτικά προβλήματα αφορούν στο μεγάλο αριθμό ασθενών, που οι υπάρχουσες ΜΕΘ αδυνατούν να εξυπηρετήσουν, με αποτέλεσμα να είναι σχεδόν επιτακτικό το *triage*, δηλαδή η επιλογή, η διαλογή των ασθενών

που χρήζουν άμεσης βοήθειας, ώστε να επιβιώσουν όσο το δυνατόν περισσότερα άτομα¹³, εξασφαλίζοντας την έγκαιρη παροχή βοήθειας των βαρέων περιστατικών¹⁴¹⁵.

Κατά η διαδικασία διαλογής, ιδιαίτερα ενδιαφέρον σημείο αποτελούν τα λεγόμενα “χρώματα του πεπρωμένου”, δηλαδή η χρήση ειδικής χρωματικής σήμανσης για τον χαρακτηρισμό των εμφανιζόμενων περιστατικών. Έτσι, το κόκκινο αφορά σε βαριά περιστατικά που χρήζουν άμεσης ιατρικής αντιμετώπισης, το κίτρινο είναι για μικρότερης βαρύτητας περιστατικά που απαιτούν μεν ειδική ιατρική αντιμετώπιση αλλά όχι άμεση, το πράσινο καλύπτει τα μεσαία ή ελαφρά περιστατικά, ενώ το μπλε/γκρι/μαύρο -ανά περίπτωση- αναφέρεται σε νεκρούς ή σε πολύ δύσκολα -σχεδόν “χαμένα”- περιστατικά.

Γίνεται εύκολα κατανοητό ότι κατά τη θέση σε εφαρμογή των αρχών και πρακτικών της ΙτΚ τίθενται διάφορα και σοβαρά νομικά προβλήματα. Πιο συγκεκριμένα, φαίνεται εκ πρώτης όψεως να υπάρχει πλήρης αντίθεση με το απόλυτο αγαθό της ζωής. Αυτό, βέβαια, δεν είναι απόλυτα ακριβές, δεδομένου ότι ο νομοθέτης είναι αυτός που θέτει το γενικό πλαίσιο κινήσεων, πλην όμως ο ιατρός είναι αυτός που θα εξειδικεύσει την εκάστοτε αναγκαία επιλογή-πρακτική.

Σε ένα επόμενο στάδιο, σοβαρές συζητήσεις έχουν κατά καιρούς διεξαχθεί ως προς τον τρόπο διαχείρισης περιστατικών του ίδιου επιπέδου-χρώματος. Ως προς αυτό, έχουν - κατά καιρούς- προταθεί διάφορα κριτήρια. Άλλοι προτάσσουν την ηλικία (δηλαδή το νεότερο άτομο να λάβει πρώτο την ιατρική φροντίδα και να σωθεί). Δημιουργείται, όμως, ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα, καθώς αφενός η αξία της ζωής ως απόλυτου αγαθού δε φθίνει με την πάροδο του χρόνου (άρθρο 5 παρ. 5 Σ, άρθρο 2 ΕΣΔΑ), αφετέρου το δικαίωμα στην υγεία και κατ’ επέκταση στη λήψη ιατρικής φροντίδας είναι αναπαλλοτρίωτο και ανεπίδεκτο παραίτησης.

Ένα δεύτερο κριτήριο που συχνά προτείνεται ο κοινωνικός ρόλος των προσώπων που κινδυνεύουν. Σύμφωνα μ’ αυτό, προτεραιότητα έχει η διάσωση ενός καθηγητή -για παράδειγμα- από έναν άνεργο, ή μιας μητέρας από μια γυναίκα χωρίς παιδιά. Πάλι, όμως, με

¹³ Το triage είναι η διαδικασία ιεράρχησης των ασθενών με βάση τη σοβαρότητα της κατάστασής τους, ώστε να αντιμετωπιστούν όσο το δυνατόν περισσότεροι ασθενείς, όταν οι πόροι δεν είναι επαρκείς για όλους. Προήλθε από την λεγόμενη πολεμική ιατρική, από τον Γάλλο στρατιωτικό χειρουργό Jean Dominique Larrey κατά τους Ναπολεόντιους πολέμους, ενώ η πρώτη εφαρμογή της έγινε στα μέσα του 19ου αιώνα και ακόμα περισσότερο στον Α΄ΠΠ και στον Β΄ΠΠ. Σταδιακά αποσυνδέθηκε από την έννοια του πολέμου και συνδέθηκε με την γενικότερη έννοια της “καταστροφής”. Θεωρείται μάλιστα ότι εφαρμόζεται ακόμα και ενόψει έλλειψης ιατρικού δυναμικού και υλικού. Λιούρδη, Α.

¹⁴ Λιούρδη, Α., “Ποινική ευθύνη των ιατρών στην Ιατρική των Καταστροφών - Με αφορμή την πανδημία του κορονοϊού”, Lawspot, 7 Απριλίου 2020.

¹⁵ Ας επισημανθεί ότι ακόμα και ο ΠΟΥ έχει στηρίξει προσπάθειες αναβάθμισης των μονάδων διαλογής ασθενών διαγνωσμένων με κορονοϊό στην Μπουρκίνα Φάσο. Βλ. L’OMS appuie la construction des unités de triage des patients dans la lutte contre le COVID 19, Available [here](#).

τέτοιου είδους αξιολογικές ιεραρχήσεις και κατηγοριοποιήσεις κινδυνεύουμε να φτάσουμε στο όριο της παραβίασης της ελεύθερης ανάπτυξης της προσωπικότητας (άρθρο 5 παρ. 1, 2 Σ, άρθρο 8 ΕΣΔΑ) και της προστασία της ιδιωτικής ζωής (άρθρο 9 παρ. 1 Σ, άρθρο 8 ΕΣΔΑ).

Τέλος, προτείνεται ακόμα και η χρονική προτεραιότητα, που δε συμφωνεί όμως με το σκοπό και τη φύση της ίδιας της Ιατρικής των Καταστροφών, καθώς με αυτό το σκεπτικό θα πρέπει να παρέχεται κατά προτεραιότητα ιατρική φροντίδα σε ασθενή του οποίου η κατάσταση της υγείας επιτρέπει μεν την αναβολή και την εξέτασή του σε μεταγενέστερο στάδιο, επειδή είχε απλώς την «τύχη» να φτάσει νωρίτερα στο ΤΕΠ, σε σύγκριση με κάποιον άλλον βαρύτερα τραυματισμένο.

Σε κάθε περίπτωση όμως, θα πρέπει να έχουμε στο νου μας ότι ακόμα και το triage υπάγεται σε συγκεκριμένες αρχές, υπάρχουν δηλαδή συγκεκριμένοι παράγοντες που πρέπει να συνεκτιμήσει ο ιατρός σύμφωνα με το άρθρο 9 παρ. 5 και 15 του ΚΙΔ. Αυτές είναι:

- η ιατρική επιστημονική γνώση
- η σύγκριση των εννόμων αγαθών που διακυβεύονται
- ο απόλυτος σεβασμός της ανθρώπινης ζωής και αξιοπρέπειας
- η συνείδηση του ιατρού ότι επιτελεί λειτούργημα¹⁶.

Κατά συνέπεια, ενώ η οριακή φύση της ΙτΚ τείνει να οδηγήσει πράγματι στην επανεισάρχιση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, ακόμα και εν καιρώ πανδημίας, το υφιστάμενο νομικό πλαίσιο -διεθνές και εθνικό- παρέχει τις αναγκαίες δικλείδες ασφαλείας, που θέτουν τον εκάστοτε λειτουργό προ των ευθυνών του και θέτουν τα ελάχιστα standards για την προστασία του ατόμου συνολικά.

Κεφάλαιο 2ο

Παρεκκλίσεις και περιορισμοί Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: αξιολογική προσέγγιση της εφαρμογής του υπάρχοντος νομικού πλαισίου στην παρούσα υγειονομική κρίση.

Ήδη από νωρίς τα κράτη αντιλήφθηκαν ότι μοιραία θα κληθούν είτε να χαλαρώσουν την προστασία ορισμένων κατοχυρωμένων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων είτε και να απέχουν πλήρως από αυτή. Γι' αυτόν τον λόγο, επιφυλάχθηκαν υπέρ εαυτών στις -διεθνείς και περιφερειακές- Συμβάσεις Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων τη δυνατότητα περιορισμού της προστατευτικής εμβέλειας ορισμένων διατάξεων είτε διότι πρέπει να διασφαλισθούν άλλα,

¹⁶ Λιούρδη, Α.

υπέρτερα έννομα αγαθά, είτε γιατί ενδέχεται να συντρέχουν οριακές περιστάσεις που απαιτούν άλλη διαχείριση, μία άμεση αντίδραση και ίσως για την καλύτερη και αποτελεσματικότερη αντιμετώπισή τους να είναι αναπόφευκτη η περιστολή τους. Με όρους Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στη μεν πρώτη περίπτωση γίνεται λόγος για απλούς επιτρεπτούς περιορισμούς, ενώ στη δεύτερη για ρήτρες παρέκκλισης.

Πάντως, ακόμα και τα ίδια τα συμβατικά κείμενα δεν αντιμετωπίζουν ομοιόμορφα το ζήτημα. Πιο συγκεκριμένα, ρήτρες παρέκκλισης περιλαμβάνονται μόνο στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (ΕΚΧ), στο Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ) και την Αμερικανική Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΑΣΔΑ). Αντιθέτως, καμία σχετική πρόβλεψη δεν υπάρχει στον Αφρικανικό Χάρτη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών (ΑΧΔΑΛ) ή στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ (ΧΘΔΕΕ)¹⁷. Αντίστοιχα, επιτρεπτοί περιορισμοί συμπεριλαμβάνονται στις δεύτερες παραγράφους συγκεκριμένων ενάριθμων διατάξεων της ΕΣΔΑ, του ΔΣΑΠΔ, της ΑΣΔΑ, αλλά και του ΑΧΔΑΛ¹⁸.

Και παρά το γεγονός ότι από μία πρώτη ανάγνωση και οι δύο περιπτώσεις φαίνεται να έχουν τουλάχιστον παρόμοια δράση, στην πράξη διαφέρουν ουσιαδώς και, μάλιστα, σε αρκετά επίπεδα. Σημαντικά σημεία διαφοροποίησης συναντώνται ως προς τις γενεσιουργές αιτίες τους, τη διαδικασία υιοθέτησής τους (ή/και άρσης τους), το εύρος των πιθανών περιοριστικών μέτρων, την ένταση των συνεπειών τους, αλλά και την προβληματική της συμβατότητας ή μη των εθνικών ρυθμίσεων με τις αντίστοιχες υπερεθνικές υποχρεώσεις.

Ανεξάρτητα από αυτά τα στοιχεία, πάντως, το βασικότερο και καίριο ερώτημα που πρέπει να απαντηθεί είναι αν και σε τι βαθμό η πανδημία του νέου κορονοϊού αλλάζει πράγματι την όλη κατάσταση, αλλά και κατά πόσον η συγκεκριμένη περίπτωση μπορεί να αποτελέσει επαρκή δικαιολογητική βάση για την επιβολή περιορισμό παντός είδους από τα πληττόμενα κράτη στους πολίτες τους.

1.2.1.: Προσαρμογή του γνωστού νομικού υποβάθρου στις ανάγκες της πανδημίας. Ευρώπη και Αμερική σε επιφυλακή.

Σε όλα τα υπερεθνικά συστήματα δε φαίνεται να υπάρχει σαφής και συγκεκριμένος ορισμός για τις ρήτρες παρέκκλισης. Όμως, από τις ως ένα βαθμό περιγραφικές διατάξεις των οικείων Συμβάσεων αντλούμε ορισμένα κοινά στοιχεία και βάσεις.

¹⁷ Βλ. άρθ. 15 ΕΣΔΑ, άρθ. 4 ΔΣΑΠΔ, άρθ. 27 ΑΣΔΑ.

¹⁸ Βλ. άρθ. 8-11 ΕΣΔΑ, άρθ. 12, 18, 19, 21, 22 ΔΣΑΠΔ, άρθ. 12, 13, 15, 16, 22 ΑΣΔΑ και άρθ. 11, 12 και 16 ΑΧΔΑΛ.

Έτσι, μπορούμε να τα προσδιορίσουμε ως μέτρα που λαμβάνει το ίδιο το κράτος και συνήθως συνίστανται:

- 1) στην αναστολή πολύ συγκεκριμένων θεμελιωδών δικαιωμάτων,
- 2) με σκοπό την άμεση αντιμετώπιση κρίσεων,
- 3) οι οποίες προσδιορίζονται ρητώς και καλύπτουν, ειδικότερα, τις περιπτώσεις του πολέμου και του δημοσίου κινδύνου¹⁹.

Η φύση τους ως καθαρά προσωρινών μέτρων συνάγεται από τον εξαιρετικό τους χαρακτήρα, όπως αυτός αποδεικνύεται τόσο από τις αποκλειστικά απαριθμημένες αιτίες ενεργοποίησής τους, όσο και από την πολύ αυστηρή και τυπική διαδικασία επιβολής και άρσης τους. Τα μέτρα αυτά ενδέχεται στην πράξη να φτάνουν μέχρι και το σημείο της πλήρους αναστολής της άσκησης ορισμένων κατοχυρωμένων δικαιωμάτων.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, αξίζει να σημειωθεί ότι η ρήτρα παρέκκλισης περιλαμβάνεται στο άρθρο 15 της ΕΣΔΑ. Ο τρόπος διατύπωσης της διάταξης υποδηλώνει ότι αποτελεί στην πραγματικότητα μάλλον μια δικλείδα ασφαλείας, υπό την έννοια ότι αφενός παρέχεται στα κράτη ένα εύρος κινήσεων και επιλογών, στις περιπτώσεις που τα ίδια κρίνουν ότι συνιστούν οριακές καταστάσεις. Συγχρόνως, όμως, η πολύ αυστηρή και τυπική διαδικασία επίκλησής τους έχει τεθεί με σκοπό την αποτροπή τυχόν αυθαιρεσιών και τη συνακόλουθη καταστρατήγηση των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων^{20, 21}.

Απαραίτητη προϋπόθεση για την ενεργοποίηση της εν λόγω ρήτρας είναι η συνδρομή μίας εξαιρετικής περίπτωσης, η ύπαρξη μίας περιόδου κρίσης. Ως τέτοιες χαρακτηρίζονται είτε πόλεμος, είτε ένας δημόσιος κίνδυνος. Και μολονότι η περίπτωση του πολέμου είναι σχετικά εύκολα διαγνώσιμη και διαχειρίσιμη, περαιτέρω προσδιορισμού χρήζει η έννοια του δημοσίου κινδύνου.

Υπό τον όρο “δημόσιος κίνδυνος” κατά το λεκτικό του άρθρου 15 ΕΣΔΑ περιγράφεται

¹⁹ Joseph, S. and M. Castan (2015), p.911: “The circumstances of derogation are strictly prescribed. First, there must exist a ‘public emergency which threatens the life of the nation’, such as a war, a terrorist emergency, or a severe natural disaster, such as a major flood or earthquake.”

²⁰ Σταυρινάκη, Τ. (2013), σλ. 527.

²¹ Σε κάθε περίπτωση, πάντως, αυτό που μπορεί να υποστηριχθεί σε θεωρητικό επίπεδο είναι ότι το άρθρο 15 ΕΣΔΑ εισάγει εξ αντιδιαστολής μία άτυπη ιεράρχηση των ουσιαστικών διατάξεων, ανάγοντας σε ύψιστης σημασίας εκείνες της δεύτερης παραγράφου, όπως επίσης και της απαγόρευσης της θανατικής ποινής και της αρχής *ne bis in idem*, όπως κατοχυρώνονται τα τελευταία στο άρθρο 2 του 6ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και άρθρο 4 παράγραφος 3 του 7ου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αντίστοιχα. Schabas, W. (2015), p. 592.

Όπως άλλοι μελετητές εύσημα υποστηρίζουν, πρόκειται μάλλον για περιπτώσεις που εντάσσονται στον σκληρό πυρήνα (*hard core/ noyau dur*) του συστήματος προστασία Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Cassin, R. et G. Cohen-Jonathan (2003), p. 7.

Προς τούτο συντείνει ακόμα και η νομολογία του Δικαστηρίου του Στρασβούργου στην περίπτωση ορισμένων δικαιωμάτων. Ενδεικτικά για το άρθρο 3 αναφέρονται οι υποθέσεις *A. and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 3455/05, § 126, *Selmouni v. France* [GC], no. 25803/94, § 95, *ECHR 1999-V* και *Ramirez Sanchez v. France* [GC], no. 59450/00, § 116, *ECHR 2006-IX*.

συνήθως “μια κατάσταση κρίσης ή εξαιρετικού και επικείμενου κινδύνου, ο οποίος επηρεάζει το σύνολο του πληθυσμού και συνιστά απειλή για την οργανωμένη ζωή της κοινότητας που αποτελεί το κράτος”, όπως επιβεβαίωσε και το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στην υπόθεση *Lawless κατά Ιρλανδίας*. Πράγματι, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι:

*“whereas the existence at the time of a "public emergency threatening the life of the nation", was reasonably deduced by the Irish Government from a combination of several factors, namely: in the first place, the existence in the territory of the Republic of Ireland of a secret army engaged in unconstitutional activities and using violence to attain its purposes; secondly, the fact that this army was also operating outside the territory of the State, thus seriously jeopardising the relations of the Republic of Ireland with its neighbour; thirdly, the steady and alarming increase in terrorist activities from the autumn of 1956 and throughout the first half of 1957;”*²²,

αποδεχόμενο τις επιλογές της ιρλανδικής κυβέρνησης ως συμβατές με τα πρότυπα που θέτει η ΕΣΔΑ.

Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξε και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στην *Ελληνική Υπόθεση (Δανία, Νορβηγία, Σουηδία και Ολλανδία κατά Ελλάδας)*, στην οποία συστηματοποιήθηκε και ο ορισμός της έννοιας του δημοσίου κινδύνου, επαναφέροντας το λεκτικό της υπόθεσης *Lawless*. Η Επιτροπή, λοιπόν, επαναλαμβάνει ότι, για να μπορεί να θεωρηθεί μία περίπτωση δημόσιος κίνδυνος κατά τα δεδομένα της Σύμβασης, θα πρέπει να είναι πραγματικός και επικείμενος²³, να θίγει το σύνολο του έθνους, αποτελώντας απειλή για την οργανωμένη ζωή της κοινότητας και να είναι εξαιρετικής φύσεως. Να μην αρκούν με άλλα λόγια τα συνήθη εσωτερικά μέτρα για την αντιμετώπισή του²⁴.

Μπορεί, όμως, η πανδημία να θεωρηθεί ότι αποτελεί όντως ένα δημόσιο κίνδυνο κατά τα ως άνω κριτήρια; Η μέχρι τώρα πρακτική των κρατών μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης

²² ECtHR, *Lawless v. Ireland*, July 1st, 1961, para 28.

²³ Βλ. *infra* EComHR, *The Greek Case*, para 112. Περράκης, Στ. (1997), Κώνστας, Δ. (1997), Σαράντη, Β. (2017).

²⁴ EComHR, *The Greek Case*, para 112: A “public emergency threatening the life of the nation” has been described by the European Court of Human Rights in the *Lawless Case* as: “une situation de crise ou de danger exceptionnel et imminent qui affecte l’ensemble de la population et constitue une menace pour la vie organisée de la communauté composant l’Etat” (in the English text ; “an exceptional situation of crisis or emergency which affects the whole population and constitutes a threat to the organised life of the community, of which the State is composed”). It will be noticed that the notion of “imminent” danger, which is represented in the French but not directly in the English text of the judgment, must be given weight because it is the French text which is authentic. Στην περίπτωση, πάντως, της Ελλάδας, η Επιτροπή έκρινε ότι δεν συντρέχουν οι εν λόγω προϋποθέσεις. Περράκης, Στ. (1997), Κώνστας, Δ. (1997), Σταυρινάκη, Τ. (2013), σελ. 528-529. Schabas, W. (2015), p.595, Σαράντη, Β. (2017).

κλίνει μάλλον προς μία καταφατική απάντηση. Μάλιστα, αυτό αποδεικνύεται και από το γεγονός ότι τη ρήτρα παρέκκλισης έχουν μέχρι τώρα επικαλεστεί αρκετά κράτη-μέλη του Οργανισμού (σύμφωνα με τα μέχρι τώρα στοιχεία πρόκειται για τις: Αλβανία²⁵, Αρμενία²⁶, Βόρεια Μακεδονία²⁷, Γεωργία²⁸, Εσθονία²⁹, Λετονία³⁰, Μολδαβία³¹, Ρουμανία³², Σαν Μαρίνο³³

²⁵ Για την Αλβανία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809e0fe5>

β) παράταση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης: <https://rm.coe.int/16809e544b>.

γ) για την απόσυρση: <https://rm.coe.int/16809ed2cc>.

Αξιοσημείωτο είναι ότι στις 14 Μαρτίου 2020 τέθηκαν σε ισχύ δύο διατάγματα που απαγόρευαν τις μετακινήσεις προσώπων και προϊόντων από και προς Ελλάδα, αλλά η δήλωση στη Γενική Γραμματεία δεν συμπεριλαμβάνει περιορισμούς μετακινήσεων από και προς άλλες χώρες. Βέβαια, στις καταγραφές του ΟΟΣΑ αναφέρεται ότι περιορίστηκαν οι μετακινήσεις προς όλες τις γειτονικές χώρες. Βλ. σχετικά <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Albania.pdf>.

²⁶ Για την Αρμενία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809cf885>

β) διαδοχικές παρατάσεις των μέτρων (κατά χρονολογική σειρά):

1) <https://rm.coe.int/16809e2f66>

2) <https://rm.coe.int/16809e5df2>

3) <https://rm.coe.int/16809eb73c>

4) <https://rm.coe.int/16809efd28>

5) <https://rm.coe.int/16809f393f>

²⁷ Για την Βόρεια Μακεδονία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809e1288>

β) παρατάσεις των μέτρων:

1) <https://rm.coe.int/16809e44d6>

2) <https://rm.coe.int/16809e7473>

3) <https://rm.coe.int/16809e90ee>

4) <https://rm.coe.int/16809ebc81>

γ) για την απόσυρση: <https://rm.coe.int/16809ee0a1>

²⁸ Για τη Γεωργία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809cff20>

β) διαδοχικές παρατάσεις των μέτρων:

1) <https://rm.coe.int/16809e3a36>

2) <https://rm.coe.int/16809e757c>

3) <https://rm.coe.int/16809efedd>

²⁹ Για την Εσθονία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση: <https://rm.coe.int/16809cfa87>

β) ανάκληση των μέτρων: <https://rm.coe.int/16809e6409>

³⁰ Για τη Λετονία:

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809ce9f2>

β) παρατάσεις των μέτρων:

1) <https://rm.coe.int/16809e2bd8>

2) <https://rm.coe.int/16809e5d16>

3) <https://rm.coe.int/16809e9273>

γ) ανάκληση των μέτρων: <https://rm.coe.int/16809ea746>

³¹ Για τη Μολδαβία:

α) Ρηματική Διακοίνωση ενεργοποίησης: <https://rm.coe.int/16809cf9a2>

β) ανάκληση μέτρων: <https://rm.coe.int/16809e6a12>

³² Για τη Ρουμανία:

α) Ρηματική Διακοίνωση ενεργοποίησης: <https://rm.coe.int/16809cee30>

β) παρατάσεις: 1) <https://rm.coe.int/16809e16bf> 2) <https://rm.coe.int/16809e2940>

3) <https://rm.coe.int/16809e3761> 4) <https://rm.coe.int/16809e4108> 5) <https://rm.coe.int/16809e4a01>

6) <https://rm.coe.int/16809e5697> 7) <https://rm.coe.int/16809e5ea4>

γ) ανάκληση μέτρων: <https://rm.coe.int/16809e5ea6>

³³ Για το Σαν Μαρίνο:

και Σερβία³⁴, αρκετές εκ των οποίων τις έχουν ήδη αποσύρει).

Δεύτερη απαραίτητη προϋπόθεση είναι τα υιοθετούμενα μέτρα να είναι απολύτως αναγκαία και να αιτιολογούνται εμπεριστατωμένα. Η τελευταία αυτή διατύπωση δεν είναι παρά μία διατύπωση που εμπεριέχει την αρχή της αναλογικότητας³⁵. Με άλλα λόγια, τα μέτρα που λαμβάνονται θα πρέπει να είναι τα απολύτως αναγκαία για την αντιμετώπιση της εκάστοτε κρίσης. Δεν αρκεί, λοιπόν, μία απλή αναφορά ότι το υπό κρίση κράτος αντιμετωπίζει μία κρίση. Θα πρέπει κάθε φορά να προσδιορίζεται συγκεκριμένα και λεπτομερώς η κατάσταση, αλλά και να απαριθμούνται και να περιγράφονται πλήρως τα λαμβανόμενα μέτρα. Αν παρατηρήσει κανείς τις ρήτρες παρέκκλισης των κ-μ του ΣοΕ, θα διαπιστώσει ότι η Ρηματική Διακοίνωση περιγράφει τα εθνικά βήματα μέχρι την κήρυξη της κατάστασης έκτακτης ανάγκης κατά τα εθνικά προαπαιτούμενα, τους λόγους που οδήγησαν την Κυβέρνηση να καταφύγει στην εξαιρετική διαδικασία του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ, ενώ παράλληλα επισυνάπτεται πίνακας των εξειδικευμένων μέτρων που έχουν ληφθεί προς αυτόν τον σκοπό (ορισμένες φορές επισυνάπτονται ολόκληροι οι νόμοι και τα διατάγματα).

Στο σημείο αυτό, πάντως, εμφανίζεται ένα παράδοξο. Από τη μία πλευρά το ίδιο το κράτος είναι αρμόδιο να εκτιμήσει αν πράγματι συντρέχει μία οριακή κατάσταση και πρέπει να λάβει μέτρα· όμως, τον τελικό έλεγχο θα κάνει το Δικαστήριο του Στρασβούργου, όταν και αν η υπόθεση φτάσει ενώπιόν του (με την άσκηση κάποιας ατομικής ή/και διακρατικής προσφυγής), οπότε σε αυτές τις περιπτώσεις συνήθως ασχολείται με το κατά πόσον η κρίση συνέτρεχε πράγματι κατά τη χρονική στιγμή της θέσπισης των μέτρων, όπως επίσης με τη διάρκεια και το εύρος εφαρμογής τους³⁶. Απόρροια, πάντως, της αρχής της αναλογικότητας, αλλά και σιωπηλή προϋπόθεση κατά τη διαδικασία επίκλησης της παρέκκλισης, είναι η απαγόρευση των διακρίσεων, όπως δέχθηκε και το ίδιο το ΕΔΔΑ στην υπόθεση *A et al. v. United Kingdom*³⁷.

Επόμενη ρητή προϋπόθεση του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ είναι ο σεβασμός των υπόλοιπων διεθνών υποχρεώσεων του κράτους που δεν παύουν σε καμία περίπτωση να

α) Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809e2770>

β) παρατάσεις των μέτρων:

1) <https://rm.coe.int/16809e3b71>

2) <https://rm.coe.int/16809e520a>

γ) για την απόσυρση: <https://rm.coe.int/16809ef4e5>

³⁴ Για τη Σερβία, Ρηματική Διακοίνωση για την ενεργοποίηση της ρήτρας: <https://rm.coe.int/16809e1d98>. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι στη συγκεκριμένη Ρηματική Διακοίνωση δεν γίνεται καμία αναφορά στη χρονική διάρκεια των μέτρων που λαμβάνει το κράτος, όπως απαιτεί η διάταξη του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ.

³⁵ Σταυρινάκη, Τ. (2013), σελ.532. Από την αρχή της αναλογικότητας πηγάζει και η υποχρέωση των κρατών να ελέγχουν τακτικά τα μέτρα παρέκκλισης.

³⁶ Σταυρινάκη, Τ. (2013), σελ. 532.

³⁷ *A. and Others v. the United Kingdom* [GC], no. 3455/05, § 190, ECHR 2009. Scabas, W. (2015), p.600.

ισχύουν και να δεσμεύουν ακόμα και σε οριακά contexts, όπως προβλέπεται ρητά στο άρθρο 15 παράγραφος 1. Η προϋπόθεση αυτή, πάντως, σε κάθε περίπτωση απορρέει και έμμεσα από το άρθρο 53 της ΕΣΔΑ. Σχετικά έχει αναφερθεί το Δικαστήριο του Στρασβούργου στην υπόθεση *Brannigan & Mc Bride κατά Ηνωμένου Βασιλείου*. Στην τελευταία οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι τα μέτρα που έλαβε το Ηνωμένο Βασίλειο δεν ήταν θεμιτά λόγω έλλειψης επίσημης πολιτειακής πράξης, όπως απαιτεί το άρθρο 4 του ΔΣΑΠΔ (“...the existence of which is officially proclaimed...”)³⁸. Το Δικαστήριο, εν τέλει, απέρριψε τον ισχυρισμό αυτό³⁹.

Σε αυτό το σημείο, ενδιαφέρον παρουσιάζουν και οι μη αναστελλόμενες διατάξεις, όπως περιγράφονται στην ΕΣΔΑ και στο ΔΣΑΠΔ. Από μία πρώτη ανάγνωση προκύπτει ότι ο κατάλογος του Διεθνούς Συμφώνου είναι ευρύτερος από τον αντίστοιχο της ΕΣΔΑ, όπως επίσης πρέπει να αναφέρουμε ότι δεν πρόκειται αποκλειστικά για υποχρεώσεις Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων. Ενδέχεται να πρόκειται για υποχρεώσεις του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου για παράδειγμα, όπως αφήνει να εννοηθεί σχετικά το άρθρο 5 παράγραφος 2 του ΔΣΑΠΔ:

*“2. There shall be no restriction upon or derogation from any of the fundamental human rights recognized or existing in any State Party to the present Covenant pursuant to law, conventions, regulations or custom on the pretext that the present Covenant does not recognize such rights or that it recognizes them to a lesser extent.”*⁴⁰.

Βέβαια, κάτι τέτοιο μπορεί να υποστηριχθεί και για το άρθρο 53 της ΕΣΔΑ.

Τελευταία προϋπόθεση και, μάλιστα, διαδικαστικής φύσεως είναι η υποχρέωση των κρατών να ενημερώσουν τον Γενικό Γραμματέα του Συμβουλίου της Ευρώπης τόσο για τη λήψη των μέτρων, τις αιτίες που τα επιβάλλουν, τη χρονική διάρκεια, αλλά και για το πότε αναμένεται ότι αυτά θα λήξουν⁴¹. Με άλλα λόγια, χρειάζεται πλήρης και εμπεριστατωμένη

³⁸ Ας επισημανθεί σε αυτό το σημείο ότι οι διατάξεις των άρθρων 15 ΕΣΔΑ και 4 ΔΣΑΠΔ παρουσιάζουν αρκετές ομοιότητες και αναλογίες. Μοναδικά σημεία διαφοροποίησης είναι η συμπερίληψη της έκδοσης σχετικής πολιτειακής πράξης για την λήψη των μέτρων, η μέριμνα για την απαγόρευση των διακρίσεων, ο ενδεχομένως διαφοροποιημένος κατάλογος των μη αναστελλόμενων δικαιωμάτων, αλλά και η ενημέρωση του Γενικού Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών για την παρέκκλιση από τις συμβατικές υποχρεώσεις. Βλ. επίσης και Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΔΣΑΠΔ, Γενικό Σχόλιο νο. 29 για τα μέτρα έκτακτης ανάγκης του άρθρου 4 - CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (31 August 2001) (<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsjYoiCfMKoIRv2FVaVzRkMjTnjRO%2bfud3cPVrcM9YR0iix49nlFOsUPO4oTG7R%2fo7TSsorhtwUUG%2by2PtslYr5BldM8DN9shT8B8NpbsC%2b7bODxKR6zdESeXKjiLnNU%2bgQ%3d%3d>).

³⁹ Schabas, W. (2015), p. 601.

⁴⁰ Περγάκης, Στ. (2019). CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (31 August 2001), παρ. 3 και 9.

⁴¹ Αντίστοιχα στο άρθρο 4 παράγραφος 3 ΔΣΑΠΔ απαιτείται η ενημέρωση του ΓΓΗΕ για την πρόθεση του κράτους να παρεκκλίνει από τις υποχρεώσεις του.

ενημέρωση. Συγχρόνως, όμως, θα πρέπει να είναι και έγκαιρη, όπως σημειώθηκε σχετικά στην *Ελληνική Υπόθεση*, στην οποία η Δικτατορία των Συνταγματαρχών είχε περιορίσει δικαιώματα, επικαλούμενη μεν τη ρήτρα παρέκκλισης, όμως είχε ενημερώσει σχετικά το Συμβούλιο της Ευρώπης μετά από 4 μήνες, γεγονός που χαρακτηρίστηκε ως παραβίαση⁴².

Τέλος, αξίζει να αναφερθεί το άρθρο 15 της ΕΣΔΑ δεν περιλαμβάνει καμία αναφορά σε τυχόν συνέπειες από την παραβίασή του⁴³. Συνήθως, βέβαια, θα γίνεται έλεγχος από το Δικαστήριο μέσω ατομικών ή διακρατικών προσφυγών. Κάπως διαφορετική, όμως, είναι η περίπτωση του άρθρου 4 του ΔΣΑΠΔ. Η οικεία Επιτροπή που εποπτεύει την εφαρμογή του, μολονότι δεν υπάρχει ρητή αναφορά στο Σύμφωνο σε τυχόν συνέπειες από παραβιάσεις που ίσως προκύπτουν, παρατηρεί στο 29ο Γενικό Σχόλιό της ότι:

“14. Article 2, paragraph 3, of the Covenant requires a State party to the Covenant to provide remedies for any violation of the provisions of the Covenant. This clause is not mentioned in the list of non-derogable provisions in article 4, paragraph 2, but it constitutes a treaty obligation inherent in the Covenant as a whole. Even if a State party, during a state of emergency, and to the extent that such measures are strictly required by the exigencies of the situation, may introduce adjustments to the practical functioning of its procedures governing judicial or other remedies, the State party must comply with the fundamental obligation, under article 2, paragraph 3, of the Covenant to provide a remedy that is effective.”⁴⁴,

οπότε και το υπό κρίση κράτος θα πρέπει να προσαρμόσει την εθνική του νομοθεσία και να προβλέψει ένα ένδικο μέσον κατάλληλο να διερευνήσει το ζήτημα.

Διάταξη με το αυτό ακριβώς περιεχόμενο και πανομοιότυπη διαδικασία επίκλησης βρίσκει κανείς και στην Αναθεωρημένη Έκδοση του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη του 1966. Συγκεκριμένα, το άρθρο F με παράτιτλο “Derogations in time of war or public emergency” δε διαφέρει σε τίποτα από την αντίστοιχη διάταξη του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ. Από τα στοιχεία του Συμβουλίου της Ευρώπης, πάντως, δε φαίνεται να έχει καταχωρισθεί κάποια τέτοια δήλωση στη Γενική Γραμματεία.

Αντίστοιχη ρύθμιση περιέχεται στο άρθρο 27 της ΑΣΔΑ. Το διαδικαστικό σκέλος της διάταξης, όπως αποτυπώνεται στην τρίτη παράγραφο, δε διαφέρει ουσιωδώς από την αντίστοιχη του άρθρου 15 ΕΣΔΑ. Διαφορές, πάντως, εντοπίζονται, αφενός στους λόγους που

⁴² Σταυρινάκη, Τ. (2013), σελ. 526-527. Kiss, AC, et Végléris, P. (1971).

⁴³ Σταυρινάκη, Τ. (2013), σελ. 537.

⁴⁴ CCPR/C/21/Rev.1/Add.11 (31 August 2001), παρ. 14.

μπορούν να δικαιολογήσουν την ενεργοποίηση των ρητρών παρέκκλισης (πέραν του πολέμου και του δημοσίου κινδύνου, η ΑΣΔΑ κάνει λόγο για κάθε άλλη περίπτωση έκτακτης ανάγκης που απειλεί την ανεξαρτησία και ασφάλεια του συμβαλλόμενου κράτους⁴⁵), πάντοτε υπό το πρίσμα της τήρησης της αρχής της μη διάκρισης επί τη βάσει φυλής, χρώματος, φύλου, γλώσσας, θρησκείας ή κοινωνικής προέλευσης (άρθρο 27 παρ.1 in fine), αφετέρου στον κατάλογο των μη αναστελλόμενων δικαιωμάτων της δεύτερης παραγράφου, που είναι σαφώς ευρύτερος. Το ζήτημα αυτό έχει απασχολήσει και το Διαμερικανικό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔΑΔΔΑ) ως προς την τελευταία διάσταση του άρθρου 27 παρ. 2, σύμφωνα με το οποίο μη αναστελλόμενες είναι και όλες εκείνες οι διατάξεις που κατοχυρώνουν δικαστικές εγγυήσεις για την προστασία των ενάριθμα προστατευόμενων δικαιωμάτων⁴⁶. Έτσι, στη *Γνωμοδότησή του για το Habeas Corpus σε Περιόδους Έκτακτης Ανάγκης*⁴⁷ το Δικαστήριο του San José αναγνωρίζει ότι:

*“24. The suspension of guarantees also constitutes an emergency situation in which it is lawful for a government to subject rights and freedoms to certain restrictive measures that, under normal circumstances, would be prohibited or more strictly controlled. This does not mean, however, that the suspension of guarantees implies a temporary suspension of the rule of law, nor does it authorize those in power to act in disregard of the principle of legality by which they are bound at all times. When guarantees are suspended, some legal restraints applicable to the acts of public authorities may differ from those in effect under normal conditions. [...]”*⁴⁸.

Ωστόσο, καθιστά σαφές ότι οι δικλείδες ασφαλείας που παρέχονται ενδέχεται να είναι διαφορετικές για το εκάστοτε θιγόμενο δικαίωμα⁴⁹.

Από τις προαναφερθείσες ρήτρες παρέκκλισης θα πρέπει να διακρίνουμε πλήρως τους επιτρεπτούς περιορισμούς των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, που οι ίδιες οι Συμβάσεις αναγνωρίζουν στα κράτη (όπως αναφέρθηκαν ενάριθμα οι αντίστοιχες διατάξεις στο εισαγωγικό σημείωμα του παρόντος Κεφαλαίου). Οι περιορισμοί αυτοί στην πράξη δεν είναι

⁴⁵ άρθρο 27 παράγραφος 1 ΑΣΔΑ: “...other emergency that threatens the independence or security of a State Party...”.

⁴⁶ Pasqualucci, J. (2013), pp. 49-50.

⁴⁷ IACtHR, Habeas Corpus in Emergency Situations, Advisory Opinion OC-8/87, January 30th, 1987.

⁴⁸ IACtHR, Habeas Corpus in Emergency Situations, Advisory Opinion OC-8/87, January 30th, 1987, para 24.

⁴⁹ IACtHR, Habeas Corpus in Emergency Situations, Advisory Opinion OC-8/87, January 30th, 1987, para 28: “28. The determination as to what judicial remedies are "essential" for the protection of the rights which may not be suspended will differ depending upon the rights that are at stake. The "essential" judicial guarantees necessary to guarantee the rights that deal with the physical integrity of the human person must of necessity differ from those that seek to protect the right to a name, for example, which is also non-derogable.”.

παρά συνήθη μέτρα που λαμβάνει το κράτος, ακόμα και αν δεν υπάρχει καμία εξαιρετική περίπτωση. Απώτερος σκοπός είναι η προστασία υπέρτερων εννόμων αγαθών (όπως είναι η δημόσια υγεία, η δημόσια τάξη, τα ήθη κ.λπ.), τα οποία κατά τη συνήθη διατύπωση των οικείων διατάξεων είναι απαραίτητα σε μία “δημοκρατική κοινωνία”. Βασική ειδοποιός διαφορά, επομένως, είναι ότι καταρχάς δεν αποτελούν παραβίαση δικαιώματος. Το δικαίωμα εξακολουθεί να προστατεύεται! Αυτό που επιδιώκεται είναι μία στάθμιση μεταξύ της προστασίας του και της διασφάλισης των εκάστοτε θιγόμενων υπέρτερων εννόμων αγαθών.

Και οι περιορισμοί αυτοί τελούν υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να προβλέπονται σε νόμο (όχι όμως με την αυστηρή και τυπική έννοια, αλλά υπό την έννοια ότι προβλέπεται κάπου, ακόμα και να λανθάνουν σε ερμηνεία εθνικών δικαστηρίων. Βέβαια, αυτό θα ισχύει κατεξοχήν σε χώρες που διέπονται από το κοινό δίκαιο, οπότε και η νομολογία αποτελεί και μία αποδεκτή πηγή δικαίου⁵⁰). Όπως το Δικαστήριο έκρινε συγκεκριμένα στην *υπόθεση Sunday Times κατά Ηνωμένου Βασιλείου*, ο νόμος θα πρέπει να είναι επαρκώς προσβάσιμος και σαφής⁵¹.

Δεύτερη προϋπόθεση αποτελεί η συνδρομή ενός νόμιμου σκοπού (όπως αυτός/αυτοί αναφέρεται/αναφέρονται ρητά στις αντίστοιχες παραγράφους των Συμβάσεων). Τα δέ μέτρα θα πρέπει να είναι αναγκαία σε μία δημοκρατική κοινωνία. Η αναγκαιότητα αυτή πρέπει να ερμηνεύεται περισσότερο ως αναλογικότητα και να υποδηλώνει ότι θα πρέπει το εκάστοτε λαμβανόμενο περιοριστικό μέτρο να τελεί σε μία εύλογη σχέση με τον νόμιμο σκοπό. Όπως

⁵⁰ ECtHR, *Sunday Times v. United Kingdom*, April 26th, 1979: “47. The Court observes that the word “law” in the expression “prescribed by law” covers not only statute but also unwritten law. Accordingly, the Court does not attach importance here to the fact that contempt of court is a creature of the common law and not of legislation. It would clearly be contrary to the intention of the drafters of the Convention to hold that a restriction imposed by virtue of the common law is not “prescribed by law” on the sole ground that it is not enunciated in legislation: this would deprive a common-law State which is Party to the Convention of the protection of Article 10 (2) (art. 10-2) and strike at the very roots of that State’s legal system.”.

Η ίδια προβληματική συναντάται και στη Γνωμοδότηση OC-6/86 του ΔΑΔΔΑ: “15. The Court will now analyze the question of whether “the word ‘laws’ used (in Article 30) refers to laws in the formal sense -a legal norm passed by the Legislature and promulgated by the Executive Branch in the manner prescribed by the Constitution- “or whether, on the other hand, it is used “in the material sense, as a synonym for the entire body of law (ordenamiento jurídico), without regard to the procedure followed in creating such norms and the normative rank assigned to it within the hierarchical order of the particular legal system.””. Το ΔΑΔΔΑ προέκρινε, τελικώς, την πρώτη περίπτωση.

⁵¹ Περράκης, Στ. (2013). ECtHR, *Sunday Times v. United Kingdom*, April 26th, 1979: “49. In the Court’s opinion, the following are two of the requirements that flow from the expression “prescribed by law”. Firstly, the law must be adequately accessible: the citizen must be able to have an indication that is adequate in the circumstances of the legal rules applicable to a given case. Secondly, a norm cannot be regarded as a “law” unless it is formulated with sufficient precision to enable the citizen to regulate his conduct: he must be able - if need be with appropriate advice - to foresee, to a degree that is reasonable in the circumstances, the consequences which a given action may entail. Those consequences need not be foreseeable with absolute certainty: experience shows this to be unattainable. Again, whilst certainty is highly desirable, it may bring in its train excessive rigidity and the law must be able to keep pace with changing circumstances. Accordingly, many laws are inevitably couched in terms which, to a greater or lesser extent, are vague and whose interpretation and application are questions of practice.”.

έχει επισημάνει και το ίδιο το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επ' ευκαιρία διαφόρων υποθέσεων, οι εν λόγω περιορισμοί των ανθρωπίνων δικαιωμάτων πρέπει να ερμηνεύονται αυστηρά και οι καταστάσεις που τους δικαιολογούν θα πρέπει να θεμελιώνονται από το κράτος πειστικά⁵².

Τελευταία προϋπόθεση (που δεν αναφέρεται πάντως στις σχετικές διατάξεις) αποτελεί και η ταυτόχρονη λήψη υπόψη του άρθρου 53 της ΕΣΔΑ, δηλαδή της υποχρέωσης να μη θίγονται άλλης φύσεως διεθνείς υποχρεώσεις του κράτους, με τις ίδιες θεωρητικές ανησυχίες που αναπτύχθηκαν και ανωτέρω στην ανάλυση του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ.

Αντίστοιχα, σε διαμερικανικό επίπεδο θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη και το άρθρο 30 της ΑΣΔΑ, σύμφωνα με το οποίο οι περιορισμοί που εμπεριέχονται στη Σύμβαση γίνονται αποδεκτοί, μόνον εφόσον έχουν τεθεί βάσει νόμων θεσπισμένων υπέρ του “γενικού συμφέροντος” (“*general interest*”) και σε συνάρτηση με τους σκοπούς που αποτελούν τη δικαιολογητική τους βάση⁵³.

1.2.2.: Όταν η εξαίρεση γίνεται κανόνας... Επικίνδυνες εθνικές πολιτικές με πρόσχημα την αντιμετώπιση της πανδημίας.

Η πανδημία μέχρι στιγμής, πάντως, δεν έχει αντιμετωπιστεί ομοιόμορφα από τα κράτη παρά τις ως ένα βαθμό ομοιόμορφες Οδηγίες και Κατευθυντήριες Γραμμές Διεθνών και Περιφερειακών Οργανισμών πάσης φύσεως και εξειδίκευσης. Κατά τη χάραξη των διεθνών, αλλά και εθνικών πολιτικών υγείας, έκαστο κράτος υιοθετεί τη δική του γραμμή, προσαρμόζοντάς τη στις δικές του επιδιώξεις -ακόμα και πολιτικές ή κομματικές- και διαγράφοντας τη δική του πορεία στο διεθνοπολιτικό γίγνεσθαι.

Αποσκοπώντας στην καταπολέμηση της πανδημίας, έχουν προταθεί διάφορα μοντέλα. Το χάσμα μεγάλο ανάμεσα στη λεγόμενη και -κατά μεγάλο μέρος της ιατρικής κοινότητας- επικίνδυνη “ανοσία της αγέλης”, που έχουν κατά καιρούς υιοθετήσει χώρες όπως το Ηνωμένο Βασίλειο και η Σουηδία, αλλά και στην πιο φοβική -κατά ορισμένους- προσπάθεια επιπεδοποίησης των καμπυλών κρουσμάτων και θυμάτων μέσω της θέσης σε ισχύ μέτρων εξαιρετικής φύσεως, προκειμένου να μειωθεί η διασπορά του νέου ιού, να αποσυμφοριστούν τα εθνικά συστήματα υγείας και να αντέξουν μέχρι την έλευση του όποιου φαρμάκου και εμβολίου στην εγχώρια αγορά. Τέτοιου είδους πολιτικές έχουν υιοθετήσει όχι μόνο τα κράτη που έχουν πληγεί βαθύτατα και βαρύτατα από την πανδημία, αλλά ορισμένα

⁵² Σισιλιάνος, Λ.-Α. (2013), σελ. 420. Ενδιαφέροντα παραδείγματα από τη νομολογία για το άρθρο 10 της ΕΣΔΑ αναφορικά με το ζήτημα των θεμιτών περιορισμών της προστασίας Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων αποτελούν οι υποθέσεις *Piermont c. France* και *Editions Plon c. France*.

⁵³ Βλ. *supra* [...].

κράτη ανά την υφήλιο εφάρμοσαν προληπτικά τέτοιες μεθόδους, προκειμένου να θωρακιστούν από αυτήν τη λαίλαπα (τρανό παράδειγμα της τελευταίας περίπτωσης και η χώρα μας).

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί πως η πολιτική σκοπιμότητα κατά την επιλογή της εθνικής πολιτικής υγείας δεν είναι πάντοτε το ίδιο διακριτική... Χαρακτηριστικά τα παραδείγματα ορισμένων κρατών-μελών του ΣοΕ:

1. η Αλβανία υπήρξε ένα από τα κράτη-μέλη του ΣοΕ, που ενεργοποίησαν τη ρήτρα παρέκκλισης του άρθρου 15 της ΕΣΔΑ και ανέστειλαν την εφαρμογή ορισμένων ενάριθμων διατάξεων, επικαλούμενη κατάσταση έκτακτης ανάγκης. Ωστόσο, αν παρατηρήσει κανείς πιο προσεκτικά τις Ρηματικές Διακοινώσεις της προς τη ΓΓ ΣοΕ, θα κάνει κάποιες ενδιαφέρουσες επισημάνσεις. Μεταξύ των μέτρων περιορισμού συγκαταλέγονται δύο διατάγματα, που τέθηκαν σε ισχύ στις 14 Μαρτίου 2020 και απαγόρευαν τις μετακινήσεις προσώπων και προϊόντων από και προς Ελλάδα, χωρίς, όμως, η δήλωση στη ΓΓ ΣοΕ να συμπεριλαμβάνει σχετικές αναφορές για τις μετακινήσεις από και προς άλλες χώρες. Αυτό, πάντως, που εκπλήσσει είναι ότι σε καταγραφές άλλων Διεθνών Οργανισμών η κατάσταση παρουσιάζεται κάπως διαφορετικά. Ενδεικτικά αναφέρονται καταγραφές του ΟΟΣΑ που παρουσιάζουν ότι περιορίστηκαν οι μετακινήσεις προς όλες τις γειτονικές χώρες⁵⁴.

2. εξίσου προβληματική είναι και η περίπτωση της Γεωργίας. Ο COVID-19 έπληξε τη χώρα λίγο καιρό πριν τον επίσημο χαρακτηρισμό του ως πανδημίας από τον Γενικό Διευθυντή του ΠΟΥ, οπότε και η Κυβέρνηση άρχισε να λαμβάνει έκτακτα μέτρα, κηρύσσοντας, τελικώς, τη χώρα σε κατάσταση έκτακτης ανάγκης με στόχο την πρόληψη της διασποράς. Στις 21 Μαρτίου, με Ρηματική Διακοίνωση στη ΓΓ του ΣοΕ προχώρησε στην ενεργοποίηση της ρήτρας παρέκκλισης του άρθρου 15 ΕΣΔΑ, ισχυριζόμενη ότι η πανδημία πράγματι αποτελεί ένα δημόσιο κίνδυνο κατά τα προαπαιτούμενα του άρθρου και ανακοινώνοντας ότι συγκεκριμένα δικαιώματα θα ανασταλούν αρχικώς για ένα μήνα, ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι η εν λόγω επιλογή συμβαδίζει και με τα διεθνή πρότυπα, αφού η Γεωργία έχει εκκινήσει την αντίστοιχη διαδικασία και υπό το ICCPR (του 1966). Με νεότερη Ρηματική Διακοίνωση προς τη ΓΓ ΣοΕ, η Γεωργία ενημέρωσε πως επεξέτεινε την ισχύ των εξαιρετικών μέτρων μέχρι την 1η Ιανουαρίου 2021 (!). Η περίπτωση της Γεωργίας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για δύο λόγους: αφενός λόγω της ταυτόχρονης ενεργοποίησης των ρητρών παρέκκλισης δύο Συμβάσεων διαφορετικού επιπέδου, αφετέρου λόγω της -σε δεύτερη ανάγνωση προβληματικής- μεγάλης διάρκειας της τελευταίας

⁵⁴ Βλ. σχετικά <https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Albania.pdf>.

παράτασης των εκτάκτων μέτρων. Ειδικά ως προς το δεύτερο σημείο, τίθεται το ερώτημα κατά πόσον η συγκεκριμένη πολιτική επιλογή κρίνεται αναγκαία και αναλογική για την αντιμετώπιση της απειλής. Οι τελευταίες αυτές προϋποθέσεις επαναλαμβάνονται και από την ίδια τη ΓΓ ΣοΕ στο σχετικό Toolkit που κατήρτισε για τα κράτη-μέλη με τίτλο “Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis”⁵⁵. Σε αυτό αναλύει διεξοδικά τη διαδικασία της παρέκκλισης από τις υποχρεώσεις υπό την ΕΣΔΑ, εμμένοντας στην υποχρέωση προσδιορισμού ενός σαφούς, απώτατου ορίου των εκτάκτων μέτρων, αλλά και στην απαρέγκλιτη τήρηση των ως άνω αρχών. Όσο και αν προβληματίζει υπό αυτό το πρίσμα η επιλογή της Γεωργίας, το ζήτημα θα λυθεί μόνο από το Δικαστήριο του Στρασβούργου, αν και εφόσον ασκηθεί κάποια προσφυγή.

3. Προβληματική είναι, επίσης, και η περίπτωση της Ουγγαρίας. Η συντηρητική Κυβέρνηση του Viktor Orbán, Πρωθυπουργού της χώρας, ήδη από τα μέσα Μαρτίου του 2020, προχώρησε στην επιβολή μέτρων εξαιρετικής φύσεως για την αντιμετώπιση της πανδημίας, χωρίς, όμως, να τηρήσει τις απαραίτητες διατυπώσεις και τις ελάχιστες προδιαγραφές που θέτουν οι Διεθνείς και Περιφερειακοί Οργανισμοί. Η κίνηση αυτή προβλημάτισε έντονα τη ΓΓ ΣοΕ, η οποία στις 24 Μαρτίου απηύθυνε στον Orbán επιστολή, υπενθυμίζοντας ότι:

“[...] An indefinite and uncontrolled state of emergency cannot guarantee that the basic principles of democracy will be observed and that the emergency measures restricting fundamental human rights are strictly proportionate to the threat which they are supposed to counter.

Also, democratic debate in national parliaments, in the media and the internet, as well as access to official information and documents are essential elements of any free and democratic order and of particular importance in crisis situations to maintain trust and confidence within society. [...]”⁵⁶.

Πάντως, προβληματικές μοιάζουν και πολιτικές μεγάλων κρατών με εξίσου μεγάλη διεθνή επιρροή. Οι ΗΠΑ, επί Προεδρίας Donald Trump, εξέφρασαν τη μεγάλη δυσαρέσκειά τους προς τον ΠΟΥ, δηλώνοντας πως μία χώρα που κατά κόρον χρηματοδοτεί τον τομέα της

⁵⁵ Council of Europe, Secretary General, “Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis. A toolkit for member states.”, SG/Inf(2020)11, 7 April 2020. Available at:

<https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

⁵⁶ Council of Europe, Secretary General writes to Viktor Orbán regarding COVID-19 state of emergency in Hungary, 24 March 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/secretary-general-writes-to-viktor-orban-regarding-covid-19-state-of-emergency-in-hungary> .

υγείας και της ανθρωπιστικής δράσης δεν μπορεί να ανεχτεί την πρόδηλη αναποτελεσματικότητα και αποτυχία του ΠΟΥ να διαχειριστεί κρίσεις τέτοιου βεληνεκού⁵⁷. Βασικός λόγος, όμως, της αποχώρησης των ΗΠΑ από τον ΠΟΥ (με ισχύ από 6 Ιουλίου 2021) φαίνεται να είναι η διαφωνία αναφορικά με τη διαχείριση της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, κύριας υπεύθυνης για τις διαστάσεις που έλαβε η πανδημία. Η διαμάχη αυτή αποτυπώθηκε και στην προσπάθεια στο πλαίσιο της δράσης του ΣΑΗΕ, κατά την υιοθέτηση του σχετικού Ψηφίσματος για την αναγωγή του κορονοϊού σε απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια⁵⁸.

ΜΕΡΟΣ Β΄

Ειδικά ζητήματα και συνέπειες της πανδημίας.

Η πανδημία, πάντως, έχει προβληματίσει ιδιαίτερα τη διεθνή κοινότητα κατά τη διαχείριση ήδη οριακών περιπτώσεων. Έτσι, ενώ η διασφάλιση και προώθηση των ΑΔ συγκεκριμένων κατηγοριών/ ομάδων ατόμων ακόμα και υπό φυσιολογικές καταστάσεις μοιάζει αρκετά κοπιώδης προσπάθεια, η προσπάθειά τους σε οριακές περιπτώσεις φαντάζει πραγματικά άθλος. Οι προκλήσεις που θέτουν αντικειμενικές καταστάσεις, όπως για παράδειγμα οι συνθήκες κράτησης (ανεξάρτητα από τη γενεσιουργό αιτία), γιγαντώνονται. Οι δέ ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού μοιάζουν ανυπεράσπιστες μπροστά στις τραγικές συνέπειες της πανδημίας, αλλά και τις εξαιρετικές αντιδράσεις των κρατών. Τα μέτρα περιορισμού θίγουν βαθύτατα πολλούς εξ αυτών, με αποτέλεσμα να τίθεται εν αμφιβόλω ακόμα και η όποια κοινωνική πολιτική τα κράτη υποστηρίζουν πως παρέχουν στους πολίτες τους. Τέτοιου είδους φαινόμενα έχουν κινητοποιήσει διεθνή και περιφερειακά Όργανα, προκειμένου να επαναπροσδιορίσουν και να υπενθυμίσουν τα διεθνή πρότυπα που θα πρέπει να λαμβάνονται

⁵⁷ Βλ. σχετικά US State Department, Press Statement, “Update on U.S. Withdrawal from the World Health Organization”, 3 September 2020. Available at:

<https://www.state.gov/update-on-u-s-withdrawal-from-the-world-health-organization/>.

⁵⁸ S/RES/2532/2020; Pobije, E. (2020).

υπόψη πολύ σοβαρά κατά την υιοθέτηση εκτάκτων πρακτικών και εθνικών πολιτικών υγείας. Αυτή η δράση θα εξετασθεί στο παρόν Μέρος της διπλωματικής εργασίας μου.

Κεφάλαιο 1ο

Ειδικά ζητήματα προστασίας Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

2.1.1.: Κατοχύρωση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου σε συνθήκες κράτησης. Πρόσφυγες/μετανάστες και φυλακισμένοι. Η δικαιοσύνη στις επάλξεις.

Τα βασικότερα κείμενα προστασίας των δικαιωμάτων των προσφύγων είναι η Σύμβαση της Γενεύης του 1951 για το Καθεστώς των Προσφύγων⁵⁹ και το Πρωτόκολλο της Νέας Υόρκης του 1967 που καταργεί πλέον τον χρονικό προσδιορισμό της έννοιας⁶⁰. Ειδικά ως προς την πρώτη, πέραν του ότι κατοχυρώνει ρητώς ορισμένα δικαιώματα στα μετακινούμενα πρόσωπα (βλ. άρθρα 3-29, που κατοχυρώνουν μεταξύ άλλων την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι, προστατεύουν οικονομικής και κοινωνικής φύσεως δικαιώματά τους, αλλά και τη θρησκεία, την ελευθερία μετακίνησης, το δικαίωμα στην εκπαίδευση κ.ά.), στο άρθρο 5 ορίζει πως *“Τίποτα στην παρούσα Σύμβαση δε θα πρέπει να θίγει δικαιώματα και οφέλη που παραχωρούνται από ένα Συμβαλλόμενο Κράτος στους πρόσφυγες πέρα από αυτή τη Σύμβαση”*⁶¹.

Την ίδια στιγμή, το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Πρόσφυγες, που υιοθετήθηκε το 2018⁶², μολονότι δεν αποτελεί ένα νομικά δεσμευτικό κείμενο -μάλλον πρόκειται περισσότερο για μια ένδειξη πολιτικής διάθεσης και φιλοδοξίας- και έχει κατακριθεί αρκετά, δεδομένου ότι δεν έχει κάποια προστιθέμενη αξία, αφού τα δικαιώματα των προσφύγων διασφαλίζονται τόσο επί τη βάση της Σύμβασης της Γενεύης, όσο και των υπολοίπων Συμβάσεων ΑΔ -οικουμενικών και περιφερειακών- δυνάμει της προαναφερθείσας διάταξης του άρθρου 5. Εντούτοις, το Σύμφωνο του 2018 μπορεί να χαρακτηριστεί ως μία αξιόλογη προσπάθεια κινητοποίησης κάθε εμπλεκόμενου μέρους ακόμα και σε επίπεδο μέριμνας για θέματα υγείας και προστασίας ευάλωτων ομάδων προσφύγων. Στο αυτό μήκος κύματος κινείται ακόμα και η ενωσιακή νομοθεσία (π.χ. Οδηγία για την Υποδοχή) με την πρόβλεψη ορισμένων ελάχιστων σταθερών για την εξασφάλιση της υγείας των μετακινούμενων

⁵⁹ 1951 UN Geneva Convention on the Status of Refugees.

⁶⁰ Νάσκου-Περράκη, Π.

⁶¹ **Article 5 - Rights granted apart from this convention**

Nothing in this Convention shall be deemed to impair any rights and benefits granted by a Contracting State to refugees apart from this Convention.

⁶² 2018 Global Compact on Refugees.

προσώπων.

Αναφορικά με τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των μεταναστών παρατηρείται το εξής παράδοξο: μολονότι δεν αποτυπώνεται σε κάποιο συμβατικό κείμενο ρητώς ο όρος μετανάστης, παρά μόνο προσεγγίζεται αρνητικά ως “το πρόσωπο που δεν είναι πρόσφυγας”, μολονότι η διεθνής και περιφερειακή δικαιοπαραγωγική διαδικασία προχωρά αρκετά αργά λόγω και της μεσολάβησης αρκετών -και πολιτικών- σκοπιμοτήτων και συμφερόντων, η πρακτική εκπλήσσει ευχάριστα.

Ενώ, λοιπόν, ειδικά για τους μετανάστες, ανάλογες ρυθμίσεις προβλέπει η σχετική Διεθνής Σύμβαση για τους Εργαζόμενους Μετανάστες και τις Οικογένειές τους (του 2003), με την πρόβλεψη δικαιωμάτων, στα οποία, όμως, μπορούν να αναγνωρίζονται και κρατικοί περιορισμοί για συγκεκριμένο λόγο (μεταξύ άλλων και για λόγους υγείας)⁶³. Το πρώτο διεθνές κείμενο που χαίρει μίας σχετικής οικουμενικής αποδοχής⁶⁴ ως προς τη διαχείριση του μεταναστευτικού ζητήματος είναι το Παγκόσμιο Σύμφωνο για τους Μετανάστες, το οποίο υιοθετήθηκε από τη ΓΣΗΕ στις 19 Δεκεμβρίου 2018 και περιέχει έναν κατάλογο στόχων, που τα κράτη θα πρέπει να προσπαθήσουν να επιτύχουν, ώστε μεταξύ άλλων να μπορέσουν να εξασφαλίσουν στους μετανάστες τη δυνατότητα πρόσβασης στα εθνικά συστήματα υγείας⁶⁵.

Η Ελλάδα, ήδη από νωρίς, αρκετά πριν ανέβει κατακόρυφα η καμπύλη κρουσμάτων και θυμάτων από τον κορονοϊό⁶⁶, έλαβε ορισμένα μέτρα για την αποτροπή της διασποράς. Ως εξωτερικό σύνορο της ΕΕ και βασική χώρα υποδοχής μεταναστευτικών και προσφυγικών ροών (εντεινόμενων ήδη από το 2015 και έπειτα), προκειμένου να διαχειριστεί και να ελέγξει την κατάσταση, συμπεριέλαβε στα μέτρα περιορισμού και τις δομές φιλοξενίας

⁶³ Πρόκειται για την Convention on Migrant Workers and their Families, στην οποία, όμως, η Ελλάδα δεν είναι συμβαλλόμενο μέρος.

⁶⁴ Κατά την ψηφοφορία στην ΓΣΗΕ δεν παρευρέθηκαν 24 κ-μ, ενώ το αποτέλεσμα διαμορφώθηκε ως εξής: 152 ψήφοι υπέρ, 12 αποχές και 5 καταψηφιστικές (Τσεχία, Ουγγαρία, Ισραήλ, Πολωνία και ΗΠΑ). UN News, General Assembly officially adopts roadmap for migrants to improve safety, ease suffering, Available [here](#).

⁶⁵ Βλ. ενδεικτικά:

OBJECTIVE 6: Facilitate fair and ethical recruitment and safeguard conditions that ensure decent work, para 22 i) Provide migrant workers engaged in remunerated and contractual labour with the same labour rights and protections extended to all workers in the respective sector, such as the rights to just and favourable conditions of work, to equal pay for work of equal value, to freedom of peaceful assembly and association, and to the highest attainable standard of physical and mental health, including through wage protection mechanisms, social dialogue and membership in trade unions.

OBJECTIVE 7: Address and reduce vulnerabilities in migration, para 23 c) Develop gender-responsive migration policies to address the particular needs and vulnerabilities of migrant women, girls and boys, which may include assistance, health care, psychological and other counselling services, as well as access to justice and effective remedies, especially in cases of sexual and gender-based violence, abuse and exploitation.

⁶⁶ Σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί από τις 27 Οκτωβρίου 2020, όταν ο αριθμός των κρουσμάτων για πρώτη φορά ξεπέρασε το φράγμα των 1000 ημερησίως, προδιαγράφοντας μία δυσοίωνη πορεία, σε συνδυασμό με την πεισματική άρνηση των πολιτών να συμμορφωθούν στις υγειονομικές ρυθμίσεις.

μετακινούμενων προσώπων.

Ήδη από νωρίς, με Κοινές Υπουργικές Αποφάσεις τέθηκαν μέτρα για την απαγόρευση μετακινήσεων εντός και εκτός των Κέντρων Υποδοχής και Ταυτοποίησης, την κάλυψη αναγκών μέσω των οικείων των εγκλεισμένων, την αποφυγή συνωστισμού (κυρίως σε μετακινήσεις και συγκοινωνίες), τον έλεγχο από την Ελληνική Αστυνομία, την ενημέρωσή τους σε γλώσσα κατανοητή, τη διαμόρφωση ειδικών υγειονομικών κλιμακίων και τη διανομή ιατροφαρμακευτικού υλικού και масκών, τα οποία κατόπιν σχετικής ρύθμισης θα παρατείνονταν μέχρι τις 7 Ιουνίου 2020.

Η κατάσταση, όμως, συνέχισε να επιδεινώνεται, οπότε αντίστοιχα κλιμακώθηκαν και τα μέτρα. Έτσι, επιβλήθηκαν αναστολή της λειτουργίας των υπηρεσιών εξέτασης των αιτημάτων και χορήγησης ασύλου, ενώ παράλληλα κάρτες και ταυτότητες που είχαν λήξει μέσα σε ορισμένη περίοδο ανανεώνονται για ένα εξάμηνο.

Η όλη κατάσταση, πάντως, επέφερε -από πλευράς εθνικής πολιτικής- και μία σημαντική αλλαγή. Ίσως το πιο σημαντικό μέτρο που έλαβε η Ελληνική Κυβέρνηση αυτή την περίοδο υπέρ των προσφύγων και μεταναστών είναι η καθιέρωση ενός Προσωρινού Αριθμού Ασφάλισης και Υγειονομικής Περίθαλψης (Π.Α.Α.Υ.Π.Α.), που αφορά σε καταγεγραμμένους αιτούντες άσυλο που διαθέτουν σχετική έγκυρη κάρτα. Ο αριθμός αυτός επιτρέπει στο ενδιαφερόμενο πρόσωπο να έχει πρόσβαση στο εθνικό σύστημα υγείας. Όμως, εξαρτάται από την ισχύ και τη διάρκεια της κάρτας του. Τρία είναι τα εναλλακτικά πιθανά σενάρια για την πορεία της διαδικασίας. Αν ευδοκιμήσει η τυχόν ανανέωση της κάρτας, τότε θα ανανεωθεί και ο Προσωρινός Αριθμός Ασφάλισης ως παρακολουθηματικό αυτής. Αν, πάλι, το αίτημα χορήγησης ασύλου δεν εγκριθεί, τότε παρακολουθηματικά απενεργοποιείται και ο Προσωρινός Αριθμός (άρθ. 6 της σχετικής ΚΥΑ), ενώ, τέλος, αν το αίτημα χορήγησης ασύλου εγκριθεί, τότε ο Προσωρινός Αριθμός Ασφάλισης απενεργοποιείται με ενέργειες της Υπηρεσίας Ασύλου. Σε αυτήν την τελευταία περίπτωση, η Υπηρεσία Ασύλου είναι αρμόδια να ενημερώσει τον ενδιαφερόμενο ότι πλέον είναι δικαιούχος ΑΜΚΑ και πως ο ίδιος οφείλει πλέον να κινήσει τις προβλεπόμενες διαδικασίες για την απόκτησή του.

Όμως, παρά το γεγονός ότι η εν λόγω πρωτοβουλία αποτελεί μία πραγματικά σημαντική αλλαγή, η οποία θα είναι ευχής έργον να διατηρηθεί και μετά το πέρας της υγειονομικής κρίσης, ομολογουμένως προβλήματα ανακύπτουν και σε άλλους τομείς.

Πιο συγκεκριμένα, ζητήματα συμβατότητας με τα διεθνή πρότυπα ανακύπτουν σε σχέση με τα μέτρα περιορισμού σε χώρους φιλοξενίας μετακινούμενων, αλλά και αναφορικά με την πρόσβαση των ανηλίκων (κυρίως) στο εκπαιδευτικό σύστημα. Αρκετά έντονη υπήρξε η δραστηριοποίηση της Επιτρόπου ΑΔ του ΣοΕ, κας Dunja Mijatović, η οποία ήδη από τον

Μάρτιο του 2020 είχε αναφερθεί σχετικά⁶⁷. Ειδικότερα, με την από 26 Μαρτίου 2020 Δήλωσή της, κάλεσε όλα τα κ-μ του ΣοΕ να επανεξετάσουν τις υποθέσεις αιτημάτων ασύλου που έχουν απορριφθεί από τις αρμόδιες αρχές και να απελευθερώσουν τους κρατούμενους παράτυπους μετανάστες, δεδομένου ότι πολλά κ-μ αναγκάστηκαν να διακόψουν ακόμα και τις ενωσιακές διαδικασίες (βλ. επιστροφές στη βάση των Κανόνων του Δουβλίνου) και παραμένει άγνωστο το πότε θα καταστεί ξανά δυνατή η επιστροφή των μη δικαιούχων στις χώρες προέλευσής τους. Άλλωστε, όπως υπενθυμίζει, η κράτηση σε αυτές της περιπτώσεις είναι νομότυπη μόνον εφόσον είναι ορατή η πιθανότητα της επιστροφής του ατόμου. Προτεραιότητα σε κάθε περίπτωση θα πρέπει να δίνεται στις πιο ευάλωτες ομάδες και ιδιαίτερα σε (ασυνόδευτα) ανήλικα με γνώμονα πάντοτε το βέλτιστο συμφέρον τους⁶⁸, ενώ παράλληλα σε περιπτώσεις απελευθέρωσης⁶⁹ θα πρέπει να εξασφαλίζονται οι βασικές ανάγκες του ατόμου και κυρίως η πρόσβαση στο υγειονομικό σύστημα⁷⁰. Ειδική μνεία σε Δήλωσή της και για τη διάσωση στη θάλασσα εν μέσω COVID-19⁷¹.

Ειδικά ως προς την δεύτερη διάσταση, σαφής ήταν η θέση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας του Συμβουλίου της Ευρώπης (ECRI) πως η εκπαίδευση δε θα πρέπει να αποκλείει κανέναν και κυρίως τις πιο ευάλωτες ομάδες (βλ. Ρομά και παιδιά προσφύγων και μεταναστών). Σε διαδικτυακό σεμινάριο, μάλιστα, που διοργανώθηκε και υποστηρίχθηκε και από την Ελληνική Προεδρία στην Επιτροπή Υπουργών (15 Μαΐου-18 Νοεμβρίου 2020), επαναφέρθηκαν όλοι αυτοί οι προβληματισμοί. Υποστηρίχθηκε, μάλιστα, πως η πανδημία δεν συνιστά απλώς μία κρίση ΑΔ, αλλά συνάμα και μία πρόκληση. Τα διεθνή πρότυπα, όπως αποκρυσταλλώνονται στη Γενική Πολιτική Σύσταση Νο. 10 της ECRI⁷² (που μπορεί να αποτελέσει μία αξιόλογη βάση για το σχεδιασμό μέτρων που θα ανταποκρίνονται στις ανάγκες του εκπαιδευτικού τομέα εν

⁶⁷ Ειδικά για την προστασία των προσφύγων υπό την ΕΣΔΑ, βλ. εισήγηση Επιτρόπου στο 20ό Συνέδριο του Βερολίνου για τα Δικαιώματα των Προσφύγων με θέμα: "Europe, Coronavirus and Human Rights - The Significance of the European Convention on Human Rights (ECHR) for the Protection of Refugees". Διαθέσιμη [εδώ](#).

⁶⁸ Όπως αυτό προσδιορίζεται και από την νομολογία του ΕΔΔΑ, αλλά και από τα διεθνή κείμενα προστασίας των ΑΔ, με προεξάρχοντα την CRC, αλλά και την ΕΣΔΑ.

⁶⁹ Στη Δήλωση αναφέρονται οι περιπτώσεις Βελγίου, Ισπανίας, Ολλανδίας και Ηνωμένου Βασιλείου.

⁷⁰ STATEMENT, Commissioner calls for release of immigration detainees while Covid-19 crisis continues, Strasbourg, 26/03/2020. Available [here](#).

⁷¹ STATEMENT, States should ensure rescue at sea and allow safe disembarkation during the COVID-19 crisis, Strasbourg, 16/04/2020. Available [here](#).

⁷² ECRI General Policy Recommendation No 10 on combating racism and racial discrimination in and through school education (Adopted on 15 December 2006), Available [here](#).

καιρώ πανδημίας), σε άλλες δράσεις τόσο του Συμβουλίου της Ευρώπης⁷³, όσο και του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών (ειδική έμφαση στα ρυθμιζόμενα στις Διεθνείς Συμβάσεις Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και στην αυθεντική ερμηνεία τους από τις Οικείες Επιτροπές⁷⁴) και της UNESCO ως ειδικευμένης Διεθνούς Οργάνωσης (με κυριότερες τις: α) Σύμβαση της UNESCO κατά των Διακρίσεων στην Εκπαίδευση⁷⁵ και β) Strategy on Standard-Setting Instruments⁷⁶), θα πρέπει να ληφθούν πολύ σοβαρά υπόψη, ώστε να έχουν όλα τα παιδιά πρόσβαση στις σχολικές δραστηριότητες και να μειωθούν στο ελάχιστο (ει δυνατόν και να εξαλειφθούν) τα ποσοστά εγκατάλειψης της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Την αυτή θέση υποστήριξε και ο Αναπληρωτής Υπουργός, κ. Βαρβιτσιώτης, ο οποίος επανέλαβε και τη φιλοδοξία του με το πέρας της Ελληνικής Προεδρίας να έχει καταρτιστεί και συμφωνηθεί από όλα τα κράτη-μέλη του Οργανισμού η Διακήρυξη των Αθηνών, ένα κείμενο που θα πραγματεύεται ακριβώς την προστασία των (κοινωνικών) δικαιωμάτων εν καιρώ πανδημιών⁷⁷.

Αντίστοιχες ανησυχίες και προβληματικές αντιμετωπίζονται και στην αμερικανική ήπειρο, με την πρακτική, ωστόσο, να προηγείται και να προχωρεί με πιο γοργούς ρυθμούς. Πολύ δραστήρια στο πεδίο έχει αποδειχθεί η Διαμερικανική Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΔιΑΕΔΑ), η οποία ήδη από νωρίς παρατηρούσε με ανησυχία την αμερικανική πολιτική σε ζητήματα διεθνούς κινητικότητας, πολλώ μάλλον στο πλαίσιο της πανδημίας. Οι μομφές για καταστρατήγηση των ΑΔ την οδήγησε να καλέσει όλα τα κ-μ να προσαρμόσουν τις εθνικές νομοθεσίες τους προκειμένου να διαφυλάξουν την αποτελεσματική πρόσβαση των ενδιαφερομένων σε όλες τις διαδικασίες και τα ΑΔ εν γένει, όπως αυτά κατοχυρώνονται και διεθνώς⁷⁸, αλλά και περιφερειακώς (έμφαση στις σχετικά πρόσφατες Αρχές της Επιτροπής για τα ΑΔ όλων των Μεταναστών, Προσφύγων, Ανιθαγενών και Θυμάτων Εμπορίας Ανθρώπων⁷⁹). Ιδιαίτερο ενδιαφέρον προκαλεί και η χορήγηση προσωρινών μέτρων

⁷³ Το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education, που καταρτίστηκε στο πνεύμα σχετικής σύστασης της Επιτροπής Υπουργών. Βλ. [εδώ](#).

⁷⁴ Βλ. σχετικά: <https://www.ohchr.org/SP/HRBodies/Pages/TreatyBodies.aspx>.

⁷⁵ Convention against Discrimination in Education 1960 (Paris, 14 December 1960), Available [here](#).

⁷⁶ Strategy on standard-setting instruments in the field of education (2015-2021), ED/PLS/EDP/2015/01, Available [here](#).

⁷⁷ Βλ. επίσης:

1) <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-webinar-on-inclusive-education-in-times-of-covid-19>

2) <https://rm.coe.int/ecri-concept-not-inclusive-education-in-times-of-covid-19/16809eced2>.

⁷⁸ Press Release, IACHR Concerned About Restrictions of the Rights of Migrants and Refugees in the United States During COVID-19 Pandemic, July 25, 2020. Available [here](#).

⁷⁹ INTER-AMERICAN PRINCIPLES ON THE HUMAN RIGHTS OF ALL MIGRANTS, REFUGEES,

με την Resolution 41/2020 στην Υπόθεση Northwest Detention Center regarding the United States of America. Οι προσφεύγοντες υποστήριξαν ότι η χορήγηση προσωρινών μέτρων δικαιολογούνται λόγω του σοβαρού και άμεσου κινδύνου σοβαρής και ανεπανόρθωτης βλάβης λόγω της έκθεσης στον νέο ιό μέσα στο συγκεκριμένο κέντρο κράτησης. Έτσι, η Επιτροπή πέρα από την υποχρέωση ταχείας διεκπεραίωσης των όποιων διαδικασιών που υποβάλλουν οι προσφεύγοντες και κάθε επωφελούμενος δήλωσε ότι:

“b) [...] the State must improve its capacity in effectively preventing the spread of the virus within the NWDC, such as by properly cleaning and disinfecting the facility, as well as providing sufficient sanitary material and guarantee that safety protocols are followed by every person at the facility, among other measures that might be necessary in the present circumstances. Following the above, and in order to ensure social distancing, the State is called upon adopting any measure deemed adequate, such as by sufficiently reducing the number of people being held at the NWDC, prioritizing those who face a greater risk given their personal conditions as indicated above, and allocating available space to adequately enforce social distancing, in light of the recommendations issued by the relevant authorities; and

c) adopt the measures necessary to ensure that the detention conditions are generally compatible with the applicable international standards, particularly concerning sanitation, and that access to medical treatment is guaranteed to the extent prescribed by the respective specialists or physicians.”⁸⁰.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί ανωτέρω, τα περισσότερα κράτη, προκειμένου να περιορίσουν στο ελάχιστο τη διασπορά του νέου ιού έλαβαν μέτρα για τον περιορισμό των συναθροίσεων, ξεκινώντας με το κλείσιμο των χώρων υγειονομικού ενδιαφέροντος (χώρους εστίασης κ.λπ.), αλλά βαίνοντας και πέραν αυτών. Μοιραία, λοιπόν, αποφασίστηκε και η αναστολή της λειτουργίας των δικαστηρίων. Τα μέτρα που ελήφθησαν επηρέασαν πλείστες απόψεις-εκφάνσεις της Δικαιοσύνης. Έτσι, αφενός τέθηκαν σημαντικοί περιορισμοί στην άσκηση των νομικών λειτουργημάτων, με αποτέλεσμα να υφίστανται τα δυσμενή αποτελέσματα ακόμα και σε προσωπικό επίπεδο από την επιλογή συγκεκριμένων εθνικών πολιτικών, αφετέρου περιορίστηκαν έτι περαιτέρω τα δικαιώματα των κρατουμένων. Αυτοί

STATELESS PERSONS AND VICTIMS OF HUMAN TRAFFICKING (Resolution 04/19 approved by the Commission on December 7, 2019). Διαθέσιμες [εδώ](#).

⁸⁰ INTER-AMERICAN COMMISSION ON HUMAN RIGHTS, RESOLUTION 41/2020, Precautionary measure No. 265-20, Northwest Detention Center regarding the United States of America, July 27, 2020, para 38.

είναι οι βασικοί πυλώνες και όψεις του ζητήματος της Δικαιοσύνης, που θα εξεταστούν στο παρόν Κεφάλαιο.

Ήδη από πολύ νωρίς έχει εμφανιστεί στο διεθνές προσκήνιο η προβληματική της προστασίας των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Το 1955 υιοθετήθηκε ένα σύνολο αρχών, οι λεγόμενοι Κανόνες Nelson Mandela⁸¹. Πρόκειται για ένα νομικά μη δεσμευτικό κείμενο, ένα σύνολο αρχών εμπνευσμένων από τις εθνικές νομοθεσίες, που περιλαμβάνει έναν κατάλογο ελάχιστων προϋποθέσεων για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των κρατουμένων. Μεταξύ των σπουδαιότερων μέτρων συγκαταλέγονται η προσεκτική επιβολή και εφαρμογή των ποινών περιορισμού και στέρησης της προσωπικής ελευθερία και η κατά το δυνατόν προτίμηση εναλλακτικών μορφών κράτησης, η εκπαίδευση τόσο του σωφρονιστικού προσωπικού, όσο και των ίδιων των κρατουμένων με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση καλύτερων συνθηκών διαβίωσης για τους τελευταίους.

Αντίστοιχες οδηγίες, πάντως, έχουν εκδώσει και άλλα διεθνή όργανα, όπως η Inter-Agency Standing Committee, το μεγαλύτερο ανθρωπιστικό *forum* των Ηνωμένων Εθνών,⁸² ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας (με κυριότερη την από 13 Μαΐου 2020 Κοινή Δήλωση με το Γραφείο για τα Ναρκωτικά και το Έγκλημα των ΗΕ, το Πρόγραμμα των ΗΕ για το AIDS και το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα⁸³), αλλά και ο Οργανισμός για την Ασφάλεια και τη Συνεργασία στην Ευρώπη⁸⁴ και το Συμβούλιο της Ευρώπης.

Ειδικά ως προς το τελευταίο, ειδική μνεία χρήζει η Δήλωση της Επιτρόπου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, Dunja Mijatović, με την οποία υποστήριξε πως τα κράτη-μέλη οφείλουν σε κάθε περίπτωση να λαμβάνουν υπόψη τα διεθνή πρότυπα και να λαμβάνουν μέτρα για την πρόληψη των βασανιστηρίων, ακόμα και υιοθετώντας εναλλακτικές της

⁸¹ Επισήμως αποκαλούνται UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners. Υιοθετήθηκαν για πρώτη φορά το 1955 από τη ΓΣΗΕ και αναθεωρήθηκαν το 2015.

⁸² A/RES/46/182.

⁸³ Επαναλαμβάνονται η ανάγκη μείωσης του υπερπληθυσμού, η διασφάλιση της υγείας, της ασφάλειας και της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, ο σεβασμός των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, αλλά και οι αρχές που ήδη έχουν υιοθετηθεί σχετικά από τα ΗΕ. Βλ. σχετικά:

<https://www.who.int/news-room/detail/13-05-2020-unodc-who-unaid-and-ohchr-joint-statement-on-covid-19-in-prisons-and-other-closed-settings>.

Επιπλέον, πρέπει να επισημανθεί ότι ακόμα και πριν την πανδημία, πάγια ήταν η θέση σε αυτό το ζήτημα τόσο του ΕΔΔΑ, όσο και της CPT ότι οι φυλακές και εν γένει οι χώροι κράτησης θα πρέπει να πληρούν ορισμένα κριτήρια που απορρέουν κυρίως από το άρθρ. 3 ΕΣΔΑ (π.χ. απαγόρευση υπερπληθυσμού, *minimum* τετραγωνικών ανά κρατούμενο κ.λπ.). Βλ. και *infra*.

⁸⁴ Βλ. συγκεκριμένα την Οδηγία για το Monitoring σε κέντρα κράτησης στη διάρκεια της πανδημίας του COVID-19, που υιοθετήθηκε από την Ανθρώπινη Διάσταση του ΟΑΣΕ και δίνει ιδιαίτερη έμφαση στη λειτουργία και δράση των Εθνικών Μηχανισμών Πρόληψης, όπως αυτοί έχουν δημιουργηθεί στη βάση των διατάξεων του Προαιρετικού Πρωτοκόλλου στη Σύμβαση των ΗΕ κατά των Βασανιστηρίων (OPCAT). Βλ. σχετικά OSCE ODIHR, GUIDANCE, Monitoring Places of Detention through the COVID-19 Pandemic (2020).

κράτησης ποινές⁸⁵. Παράλληλα, υπογράμμισε την ανάγκη να δοθεί ιδιαίτερη φροντίδα στις αντικειμενικά ευάλωτες ομάδες κρατουμένων (αναφέροντας ενδεικτικά τα ΑμεΑ και τις εγκύους)⁸⁶. Η συγκεκριμένη Δήλωσή της, μάλιστα, αναφέρεται ρητώς και στην από 20 Μαρτίου 2020 Δήλωση Αρχών της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Πρόληψη των Βασανιστηρίων (CPT), η οποία με τη σειρά της θίγει τις προβληματικές της διασφάλισης της πρόσβασης σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, της εφαρμογής των Κανονισμών και Αρχών του ΠΟΥ, ενώ τυχόν μέτρα περαιτέρω περιορισμού θα πρέπει να πληρούν συγκεκριμένες προϋποθέσεις (*“legal basis and be necessary, proportionate, respectful of human dignity and restricted in time”*)⁸⁷.

Στο ίδιο μήκος κύματος κινήθηκε και η Δήλωση της Ομάδας Εργασίας των κ-μ του Συμβουλίου της Ευρώπης για τη Συνεργασία σε Θέματα Ποινών, που δημοσιεύθηκε στις 17 Απριλίου 2020. Σε αυτή, η Ομάδα Εργασίας με αφετηρία τα ως άνω κείμενα και υπενθυμίζοντας τους Ευρωπαϊκούς Κανονισμούς Φυλακών του 2006, αλλά και αντίστοιχες συστάσεις της Επιτροπής Υπουργών, απαριθμεί κατάλογο συγκεκριμένων δικαιωμάτων των κρατουμένων, απευθυνόμενη ευθέως στους Διευθυντές Φυλακών. Έτσι, υπό τη σκέπη της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα πρέπει να διασφαλίζονται μεταξύ άλλων η ιατρική εξέταση κατά την είσοδο στις φυλακές, με σεβασμό πάντοτε στο ιατρικό απόρρητο· η χωρίς καμία διάκριση πρόσβαση κάθε κρατουμένου σε ιατροφαρμακευτική περίθαλψη· η ενίσχυση -και υλικοτεχνική- του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού που στελεχώνει τις φυλακές, ώστε να παρέχεται υψηλού επιπέδου περίθαλψη· η προσεκτική εφαρμογή συγκεκριμένων υγειονομικών μέτρων (π.χ. η απομόνωση ενός ασθενούς θα πρέπει να επιβάλλεται, μόνον εφόσον κάτι τέτοιο θα επιλεγόταν και σε άλλο περιβάλλον, εξέταση του ενδεχόμενου χορήγησης ειδικής άδειας εξόδου για την αποφυγή μετάδοσης του ιού και σε άλλους κρατουμένους). Συγκεκριμένες υποχρεώσεις απευθύνονται, όμως, και στους ίδιους τους ιατρούς και νοσηλευτές. Έτσι, οφείλουν να ενημερώνουν περιοδικά για την κατάσταση της φυσικής και ψυχικής υγείας του κρατουμένου, αλλά και για το κατά πόσον οι συνθήκες κράτησης ανταποκρίνονται και πράγματι προστατεύουν την υγεία του εν λόγω προσώπου. Κατά συνέπεια, οφείλουν να προτείνουν και τη μεταφορά του σε εξειδικευμένα κέντρα

⁸⁵ Στην Ελλάδα, είχε προταθεί ακόμα και η χρήση ηλεκτρονικών μεθόδων (π.χ. βραχιολάκι), πρόταση όμως που δεν έγινε δεκτή μάλλον ελλείψει πόρων.

⁸⁶ Commissioner of Human Rights, Statement: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/covid-19-pandemic-urgent-steps-are-needed-to-protect-the-rights-of-prisoners-in-europe>.

⁸⁷ CPT, Statement of Principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic. Available [here](#).

Βλ. επίσης, Advice of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic (adopted on 25th March 2020). Διαθέσιμο [εδώ](#).

περίθαλψης. Σε κάθε περίπτωση, δε θα πρέπει να διακυβεύονται και άλλης φύσεως δικαιώματα τους, όπως για παράδειγμα το δικαίωμα να διατηρεί επικοινωνία με τους οικείους του ή με τον νομικό του σύμβουλο και παραστάτη⁸⁸.

Στην προσπάθειά της να περιορίσει τη διασπορά του COVID-19, η Ελληνική Κυβέρνηση έλαβε πράγματι μέτρα και σε αυτό το πεδίο. Την αρχική από 13.03.2020 Κοινή Υπουργική Απόφαση ακολούθησαν και άλλες νομοθετικές ρυθμίσεις, με τις οποίες αποφασίστηκε η παράταση των μέτρων. Έτσι, συνεχίστηκε η αναστολή των συνεδριάσεων των δικαστηρίων όλων των δικαιοδοσιών -διοικητικών, πολιτικών και ποινικών- εξαιρουμένων των εισαγγελιών και των αμιγώς διοικητικών υπηρεσιών, αλλά και των επειγόντων ζητημάτων που χρήζουν άμεσης φροντίδας (επρόκειτο, συγκεκριμένα, για περιστατικά προσωρινά κρατουμένων που κινδύνευαν να ξεπεράσουν τους 18 μήνες φυλάκισης, αλλά για τα αδικήματα που πλησίαζαν το όριο παραγραφής). Παράλληλα, τέθηκαν αυστηροί περιορισμοί στα επισκεπτήρια, απαγορεύοντας τόσο σε συγγενείς, όσο και σε νομικούς συμβούλους να έλθουν σε επαφή με τους κρατούμενους, όπως επίσης και στους φυλακισμένους-υποψηφίους Πανελληνίων εξετάσεων.

Όπως γίνεται εύκολα αντιληπτό, τέτοιου είδους μέτρα, ανεξάρτητα από την αναγκαιότητα και επιτακτικότητα τους για την αντιμετώπιση της κρίσης θέτουν πολύ σοβαρά και καίρια ερωτήματα νομιμότητας. Πόσο εύκολο είναι να υποστηρίξει κανείς με αυτά τα δεδομένα ότι οι ως άνω νομοθετικές ρυθμίσεις και παρεμβάσεις πράγματι πληρούν τις προϋποθέσεις της δίκαιης δίκης, όπως αυτές κατοχυρώνονται στα άρθρα 6 της ΕΣΔΑ και 14 του ΔΣΑΠΔ;

Τα μέτρα, πάντως, κατά του κορονοϊού έπληξαν και την άλλη πλευρά της Δικαιοσύνης: αυτή των λειτουργών, τόσο των δικαστών, όσο και των δικηγόρων. Στο ελληνικό κοινωνικο-πολιτικό γίγνεσθαι, παρακολουθεί κανείς με ιδιαίτερο ενδιαφέρον τις έντονες προσπάθειες των τελευταίων να ενταχθούν στο σύστημα χορήγησης του επιδόματος των 800 ευρώ, ως ενός κάποιου ελάχιστου αντισταθμίسمatos για τις μισθολογικές απώλειές τους με την -συνεχώς παρατεινόμενη- αναστολή λειτουργίας των δικαστηρίων. Και παρά το γεγονός ότι είναι δύσκολο να λάβει κανείς θέση σχετικά, αναμένεται με πολύ ενδιαφέρον και αγωνία η απόφαση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης στη συλλογική προσφυγή που άσκησαν 53 (εκ των 63) Δικηγορικών Συλλόγων

⁸⁸ PC-CP (2020) 5, COVID-19 Related Statement by the members of the Council for Penological Co-operation Working Group, 17 April 2020.

Ελλάδος⁸⁹, με αυτό ακριβώς το αντικείμενο: δηλαδή την χωρίς διάκριση συμπερίληψή τους στις προνοιακές ρυθμίσεις.

Ως προς τη διάσταση των δικαστικών αρχών, σημαντική εξέλιξη και σταθμό αποτελεί η υιοθέτηση Δήλωσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή για την Αποτελεσματικότητα της Δικαιοσύνης του Συμβουλίου της Ευρώπης (CEPEJ), που με πλήρη επίγνωση των δυσχερειών που προέκυψαν λόγω της πανδημίας, κατέληξε σε ένα κείμενο συμπερασμάτων με συγκεκριμένα διδάγματα από τις προκλήσεις του νέου ιού. Έτσι, η Επιτροπή καταλήγει σε και υπογραμμίζει την ανάγκη διασφάλισης των θεμελιωδών δικαιωμάτων των άρθρων 5 και 6 της ΕΣΔΑ (προσωπική ασφάλεια και δίκαιη δίκη αντίστοιχα), ενώ επαναλαμβάνει -όπως έχουν πράξει σχετικά και άλλα όργανα όλων των Διεθνών Οργανισμών- πως τα όποια έκτακτα μέτρα θα πρέπει πάντοτε να πληρούν τις αρχές “[...] of legality, legal certainty and proportionality and need to be constantly re-evaluated.”. Παράλληλα δέ θα πρέπει να έχουν θεσπισθεί για πολύ συγκεκριμένο χρόνο και θα πρέπει να εξετάζονται (ακόμα και δικαστικά) εγκαίρως (“Any measures introduced must have a fixed end date and judicial review must be possible in due time.”). Σε καμία περίπτωση, όμως, δεν πρέπει ο νέος ιός να αποτελέσει δικαιολογία, ώστε να παρακωλύεται η πρόσβαση στη Δικαιοσύνη. Αντιθέτως, μία τέτοια συγκυρία, όσο δύσκολη και αν είναι, όσες προκλήσεις και αν θέτει, είναι -και θα έπρεπε να θεάται ως- μία πολύ καλή ευκαιρία να τεθούν οι βάσεις για την ηλεκτρονική πρόσβαση στη δικαιοσύνη (cyber-justice), εκμεταλλευόμενοι στο έπακρο τις ευκαιρίες που παραχωρούνται από τις νέες τεχνολογίες⁹⁰.

2.1.2.: Οριζόντια -διεθνής και περιφερειακή- δράση και αλληλεπίδραση υπέρ της προστασίας ευάλωτων ομάδων και προσώπων εν μέσω πανδημίας

Η πανδημία, αλλά και τα μέτρα περιορισμού για τον έλεγχο τόσο της διασποράς του ιού όσο και των κρουσμάτων και των θυμάτων έχουν πλήξει όλες τις κατηγορίες πολιτών. Κάποιες, όμως, εξ αυτών μάλλον δυσανάλογα. Ανεξάρτητα από το πώς προσεγγίζει κανείς την έννοια της ευαλωτότητας (είτε ως μιας σύμφυτης προς το άτομο ιδιότητας, είτε ως κατάστασης-αποτελέσματος της επίδρασης ενός εξωτερικού παράγοντα), υπάρχουν ομάδες προσώπων που χρήζουν ιδιαίτερης μέριμνας και προστασίας εν μέσω πανδημίας. Και μολονότι η λίστα

⁸⁹ Greek Bar Associations v. Greece Complaint No. 196/2020, Case Document No. 1, 22 June 2020. Διαθέσιμο [εδώ](#).

⁹⁰ CEPEJ (2020)8rev, CEPEJ Declaration, Ad hoc virtual CEPEJ plenary meeting Wednesday 10 June 2020, Organised in the framework of the Greek Presidency of the Committee of Ministers of the Council of Europe, Διαθέσιμο εδώ: <https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>.

μοιάζει αρκετά εκτενής, στην παρούσα εργασία η ανάλυση θα περιοριστεί στη μελέτη των περιπτώσεων:

- α. των γυναικών,
- β. των ανηλίκων,
- γ. των ατόμων με αναπηρίες (ΑμεΑ),
- δ. των μειονοτήτων και των Ρομά,
- ε. των αυτοχθόνων,
- στ. των ηλικιωμένων,
- ζ. των τοξικοεξαρτημένων και των ψυχικά νοσούντων.

Θα επιδιωχθεί η οριζόντια μελέτη των συστημάτων προστασίας των εν λόγω ευάλωτων ομάδων, δεδομένου ότι πολύ συχνά παρατηρείται σύμπραξη τόσο των Διεθνών, όσο και των Περιφερειακών Οργανισμών, ανταλλάσσοντας εμπειρίες, εμπνεόμενοι από βέλτιστες πρακτικές και κεκτημένα, αλλά σε κάθε περίπτωση αναγνωρίζοντας τη σπουδαιότητα και καθολικότητα των προκλήσεων αυτών. Βέβαια, ας σημειωθεί ήδη εξ αρχής ότι σε επίπεδο θεσμικό το αφρικανικό σύστημα δεν έχει αρκετά να αναδείξει συγκριτικά με τα υπόλοιπα περιφερειακά συστήματα.

α. Οι προκλήσεις των γυναικών εν μέσω πανδημίας

Οι εξατομικευμένες ανάγκες των γυναικών σε συνδυασμό με τις όποιες οριακές καταστάσεις συχνά τις οξύνουν, αλλά και σε πολλές περιπτώσεις η θέση τους σε δεύτερη μοίρα ανέκαθεν τις κατέτασσαν στις ευάλωτες ομάδες, εξασφαλίζοντας μία ιδιαίτερη μεταχείριση σε επίπεδο θεσμικό. Εν έτει 2020, με την πανδημία του COVID-19 στο αποκορύφωμά της και τη διεθνή και εγχώρια ιατρική κοινότητα σε μόνιμη αναζήτηση μίας βιώσιμης λύσης, οι πολιτικές περιορισμού των μετακινήσεων θέτουν ένα επιπλέον εμπόδιο, μία πρόσθετη επιβαρυντική περίσταση που δέον να λαμβάνεται υπόψη κατά τη διαχείριση συναφών θεμάτων.

Οι ιδιαιτερότητες αυτές, μάλιστα, έχουν ήδη αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης στα διάφορα *fora* Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων -διεθνή και περιφερειακά. Πιο συγκεκριμένα, σε επίπεδο ΗΕ, μία σειρά δράσεων έχει ξεκινήσει σε όλα τα επίπεδα για την προάσπιση και προώθηση των δικαιωμάτων των γυναικών, την εξάλειψη των διακρίσεων που εντείνονται λόγω πανδημίας, αλλά και την αντιμετώπιση της ενδοοικογενειακής και κάθε άλλης μορφής βίας που επίσης οξύνεται λόγω του αναγκαστικού εγκλεισμού λόγω καραντίνας, καθιστώντας το κατά γενική ομολογία “ασφαλές” σπιτικό σε “ανασφαλές” περιβάλλον.

Τόσο, λοιπόν, ο ΓΓΗΕ⁹¹, όσο και αρκετοί Εντολοδόχοι των Ειδικών Διαδικασιών του ΣΑΔ/ΗΕ έχουν προχωρήσει σε έκδοση σχετικών Briefs και κλήσεων προς τα κράτη να λάβουν σοβαρά και δραστικά μέτρα προς την αντιμετώπιση τέτοιων περιστατικών. Στην τελευταία, μάλιστα, περίπτωση, σχετικές δράσεις συγκυδεμονούνται πλήρως και από Εμπειρογνώμονες και Εισηγητές με φαινομενικά λιγότερο σχετικές εντολές, αποδεικνύοντας, ωστόσο, στο μέγιστο την προβληματική των λεγόμενων διασταυρούμενων ευαλωτοτήτων (intersectional vulnerabilities)⁹². Φυσικά, από την ενεργό δράση και δραστηριοποίηση δε θα μπορούσαν να λείπουν ούτε το Γραφείο της Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα ΑΔ⁹³, αλλά ούτε και η εξειδικευμένη Οργάνωση UN Women⁹⁴ ή η CEDAW⁹⁵.

Αντίστοιχα, σε περιφερειακό επίπεδο έχουν κινητοποιηθεί όλοι οι υπάρχοντες Οργανισμοί. Οι Μηχανισμοί και Θεσμοί του ΣοΕ έχουν καταγράψει μία σειρά οδηγιών και κατευθυντήριων γραμμών για τις ελάχιστες υποχρεώσεις των κρατών-μελών απέναντι στις γυναίκες. Από την Επίτροπο ΑΔ⁹⁶ και την ΚΣΣΕ μέχρι και τις οικείες Επιτροπές, οι ιδιαίτερες ανάγκες των γυναικών τίθενται στο προσκήνιο. Ήδη με το από 13 Οκτωβρίου 2020 Ψήφισμα 2339, η ΚΣΣΕ αναγνώρισε ότι

“1. The Covid-19 pandemic is more than a global health crisis. Its impact on human lives around the world has been devastating, with millions of people infected and hundreds of thousands killed. But its ramifications have also extended far beyond the realm of health. The pandemic has affected the functioning of our democracies and impacted human rights across the spectrum.

⁹¹ UN Secretary General, Policy Brief: The Impact of COVID-19 on Women, 9 April 2020. Available here: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_women_9_apr_2020_updated.pdf

⁹² Ειδικά για ενδοοικογενειακή βία βλ. UN Special Rapporteur on violence against women (here: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25749&LangID=E>), ενώ για την γενικότερη προβληματική των προϋφιστάμενων, αλλά οξυμένων διακρίσεων εις βάρος γυναικών και κοριτσιών βλ. συναφώς τις σχετικές θέσεις των Εμπειρογνομόνων εδώ:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25809&LangID=E>

⁹³ OHCHR, COVID-19 and women's human rights: Guidance. Available here: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Women/COVID-19_and_Womens_Human_Rights.pdf.

⁹⁴ UN Women, Issue Brief: COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls. Available here: <https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>.

⁹⁵ Guidance Note on CEDAW and COVID-19.

⁹⁶ Με γενικά και πιο εξειδικευμένα Σχόλια και Δηλώσεις. Ας υπομνησθεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα, το από 7 Μαΐου 2020 σχετικό Statement αναφορικά με την διασφάλιση της πρόσβασης των γυναικών στους τομείς της σεξουαλικής και αναπαραγωγικής υγείας, καθώς σε αρκετές χώρες στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο έχουν καταγραφεί περιστατικά υποπληροφόρησης, τα οποία έχουν ενταθεί εν μέσω πανδημίας, αλλά και περιπτώσεις αδυναμίας πρόσβασης στις σχετικές παροχές και υπηρεσίες. CoE, Commissioner for Human Rights, Statement, “COVID-19: Ensure women’s access to sexual and reproductive health and rights”, 7 May 2020. Available here: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/covid-19-ensure-women-s-access-to-sexual-and-reproductive-health-and-rights>.

It has inflicted severe damage on the global economy, destroying or imperilling the livelihoods of millions of people.”⁹⁷.

Η επιβαρυντική αυτή κατάσταση έχει οξύνει ήδη υπάρχουσες ανισότητες και διακρίσεις. Οι μέχρι τώρα δυσκολίες των γυναικών να έχουν πρόσβαση σε εθνικά συστήματα υγείας και να διαθέτουν το σώμα τους αυτοβούλως έχουν ενταθεί. Συζητήσεις γύρω από αυτήν την προβληματική έχουν διεξαχθεί και στο πλαίσιο των εργασιών της ΚΣΣΕ. Μάλιστα, στο Ψήφισμα 2331 που υιοθετήθηκε στις 26 Ιουνίου 2020, θέτει ακριβώς αυτές τις διαστάσεις της συζήτησης⁹⁸. Ταυτόχρονα, η ανάγκη συμπερίληψης των γυναικών στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων, προκειμένου να προσδοθούν κατάλληλες λύσεις στα εξατομικευμένα προβλήματα που αντιμετωπίζουν, προκρίνεται στο Ψήφισμα 2329(2020)⁹⁹.

Παράλληλα τα μέτρα περιορισμού δείχνουν να συντελούν στην κατακόρυφη αύξηση των περιστατικών ενδοοικογενειακής βίας¹⁰⁰, κινητοποιώντας και τους σχετικούς μηχανισμούς του ΣοΕ. Ήδη από τις πρώτες μέρες αναγωγής του COVID-19 σε πανδημία από τον ΠΟΥ, η Γενική Εισηγήτρια της ΚΣΣΕ για ζητήματα Βίας εις βάρος των Γυναικών, Béatrice Fresko-Rolfo, υπογράμμισε την ανάγκη να τεθεί η προστασία των γυναικών στο επίκεντρο των μέτρων καταπολέμησης του νέου κορονοϊού, δηλώνοντας ότι:

“I am particularly concerned that compulsory home confinement and other social distancing measures enforced in several European countries may exacerbate and increase the risk of gender-based violence.

[...]

In view of the alarming trend observed in the past few weeks, with a spike in cases of violence against women and difficulties in accessing services and remedies, I call on national authorities to take adequate measures to prevent violence, protect victims and prosecute perpetrators, in line with the principles of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence.”¹⁰¹.

⁹⁷ PACE, Resolution 2339(2020): “Upholding human rights in times of crisis and pandemics: gender, equality and non-discrimination”, 13 October 2020. Available here: <https://pace.coe.int/en/files/28775/html>.

⁹⁸ PACE, Resolution 2331(2020): “Empowering women: promoting access to contraception in Europe”, 26 June 2020. Available here: <https://pace.coe.int/en/files/28675/html>.

⁹⁹ PACE, Resolution 2329(2020): “Lessons for the future from an effective and rights-based response to the Covid-19 pandemic”, 26 June 2020, para 7.3. Available here: <https://pace.coe.int/en/files/28676/html>.

¹⁰⁰ PACE, Resolution 2339(2020), para 5.

¹⁰¹ General Rapporteur on Violence against Women of the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, 23 March 2020, Available here: <https://pace.coe.int/en/news/7824/-put-safety-of-women-at-the-heart-of-all-measures-to-tackle-coronavirus-says-rapporteur>.

Στο ίδιο μήκος κύματος και το ίδιο εσπευσμένα αντέδρασαν τόσο η GREVIO¹⁰², όσο και η Επιτροπή των Μερών της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης¹⁰³. Η σπουδαιότητα αυτής της πτυχής της προστασίας των γυναικών γίνεται αντιληπτή και μέσω της ρητής αναφοράς στη “Διακήρυξη των Αθηνών”¹⁰⁴.

Σε επίπεδο διαμερικανικό, με παράδοση χρόνων σε ζητήματα ισότητας φύλων και καταπολέμησης της ενδοοικογενειακής βίας και της βίας εις βάρος των γυναικών¹⁰⁵, σημαντική είναι η δράση της ΔιΑΕΔΑ, η οποία απευθύνει κλήσεις στα κράτη να συμπεριλάβουν την έμφυλη διάσταση στις πολιτικές που λαμβάνουν για την αντιμετώπιση της πανδημίας, “[*stressing*] the necessity to adapt to the needs of women and girls the political and legislative measures that have been issued to tackle the pandemic, considering the multiple structural factors that perpetuate discrimination against women and girls and increase their risk in this context.”¹⁰⁶

Η ίδια προβληματική αναδύεται και σε αφρικανικό επίπεδο με την Ειδική Εισηγήτρια της ΑΕΔΑΑ για τα Δικαιώματα των Γυναικών στην Αφρική να υπογραμμίζει τις ίδιες διαστάσεις σε Δελτίο Τύπου της 6ης Μαΐου 2020¹⁰⁷.

β. Η προστασία των παιδιών και οι ιδιαίτερες ανάγκες τους

Μία από τις πλέον ευάλωτες ομάδες προσώπων -τόσο λόγω εγγενών χαρακτηριστικών, όσο και εξωγενών συνθηκών- είναι τα παιδιά, τα οποία τέθηκαν και στο επίκεντρο της δράσης όλων των Οργανισμών.

Πολλοί μηχανισμοί, όργανα¹⁰⁸ και εξειδικευμένοι¹⁰⁹ Οργανισμοί των ΗΕ έχουν ήδη ασχοληθεί με το θέμα. Ειδικότερα, στο πλαίσιο των Ειδικών Διαδικασιών, Ειδικοί Εισηγητές

¹⁰² Statement by the President of GREVIO, Marceline Naudi, on the need to uphold the standards of the Istanbul Convention in times of a pandemic, 24 March 2020.

Available here: <https://rm.coe.int/grevio-statement-covid-24-march-2020/pdfa/16809cf55e>.

¹⁰³ Declaration of the Committee of the Parties to the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence (Istanbul Convention) on the implementation of the Convention during the COVID-19 pandemic, 20 April 2020. Available here: <https://rm.coe.int/declaration-committee-of-the-parties-to-ic-covid-/16809e33c6>.

¹⁰⁴ Η πολιτική διάσταση του ζητήματος αποδεικνύεται και από τη στάση ορισμένων κρατών απέναντι στη Διακήρυξη. Βλ. κατωτέρω.

¹⁰⁵ Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence against Women (Belém do Pará Convention), 1994. Available here: <https://www.oas.org/en/MESECVI/convention.asp>.

Πρόκειται για το πλέον επαναστατικό κείμενο, καθώς για πρώτη φορά εγκαθιδρύεται ένας μηχανισμός προστασίας των ΑΔ των γυναικών και της βίας κατ’αυτών ειδικότερα, αγγίζοντας κάθε πτυχή του ζητήματος.

¹⁰⁶ OAS, Press Release, “The IACHR calls on Member States to adopt a gender perspective in the response to the COVID-19 pandemic and to combat sexual and domestic violence in this context”, 11 April 2020. Available here: http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/074.asp.

¹⁰⁷ AComHPR, Press Release of the Special Rapporteur on the Rights of Women in Africa on violation of women’s rights during the COVID-19 Pandemic, 6 May 2020. Available here: <https://www.achpr.org/pressrelease/detail?id=495>.

και Ανεξάρτητοι Εμπειρογνώμονες έχουν είτε μεμονωμένα, είτε από κοινού απευθύνει κλήσεις για την προστασία των παιδιών και την εξασφάλιση των ελάχιστων προαπαιτούμενων που θέτουν τα διεθνή συμβατικά κείμενα αναφορικά με κάθε πιθανή πρόκληση που μπορεί να αντιμετωπίσουν εν μέσω πανδημίας. Εξαιρετικά οξυμένα, ειδικά εν μέσω μέτρων περιορισμού και καραντίνας, είναι τα περιστατικά βίας¹¹⁰ και σεξουαλικής κακοποίησης εις βάρος των παιδιών¹¹¹, με τα σχετικά urgent calls των Εμπειρογνομόνων να συγκυδεμονούνται οριζόντια ανεξάρτητα από τη βασική εντολή εκάστου, αποδεικνύοντας έτσι εμπράκτως και τις περιπτώσεις διασταυρούμενης ευαλωτότητας (intersectional vulnerability).

Σε επίπεδο περιφερειακό, είναι από τις λίγες φορές που έχουν κινητοποιηθεί αρκετοί σημαντικοί δρώντες. Μολονότι είναι από τις λίγες περιπτώσεις που δεν έχει υπάρξει καμία αντίδραση από τη διαμερικανική πλευρά, παρά μόνο παρεμπιπτόντως και στο πλαίσιο των γενικότερων Ψηφισμάτων 1 και 4 της ΔιΑΕΔΑ, ο αντίστοιχος αφρικανικός μηχανισμός, η Αφρικανική Επιτροπή Εμπειρογνομόνων για τα Δικαιώματα και την Ευημερία του Παιδιού, είναι κατά τι πιο δραστήριος. Ήδη με σχετικό Guiding Note του Απριλίου του 2020 έχει εντάξει στις προτεραιότητες της ΑΕ την προστασία των παιδιών εν μέσω πανδημίας, αγγίζοντας οριζόντια όλα τα ζητήματα που τα θίγουν¹¹².

Εμφανώς πιο δραστήριο έχει εμφανιστεί το ΣοΕ, του οποίου τη δράση διατρέχει οριζόντια η προστασία των παιδιών. Ειδικά η αύξηση των κρουσμάτων σεξουαλικής κακοποίησης λόγω των μέτρων καραντίνας και απαγόρευσης της κυκλοφορίας για τον περιορισμό της διασποράς του COVID-19 οδήγησε τους επικεφαλής της Επιτροπής

¹⁰⁸ Σχετικές Οδηγίες έχει δώσει και ο ΓΤΗΕ σε σχετικό Policy Brief του Απριλίου του 2020 για τις γενικότερες επιπτώσεις της πανδημίας στα παιδιά. Διαθέσιμο εδώ:

https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-04/160420_Covid_Children_Policy_Brief.pdf .

¹⁰⁹ Ενδεικτικά, βλ. UNICEF, Technical Note: COVID-19 and Children Deprived of their Liberty, endorsed by a group of well-known NGOs. Available here:

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Detention/ChildrenDeprivedofLibertyandCOVID.pdf> .

Inter-Agency Working Group on Violence against Children, Agenda for Action. Available here:

https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/2020/agenda_for_action/agenda_iawg_on_vac_27_april_ready_for_launch.pdf .

UN Inter-Agency Network on Youth Development, “Statement on COVID-19 and Youth”. Available here:

https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Youth/COVID-19_and_Youth.pdf .

¹¹⁰ OHCHR, UN experts call for urgent action to mitigate heightened risks of violence against children. Available here:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25778&LangID=E> .

¹¹¹ OHCHR, COVID-19: Urgent need for child protection services to mitigate the risk of child sexual abuse and exploitation worldwide. Available here:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25865&LangID=E> .

¹¹² ACERWC, Guiding Note on Children’s Rights during COVID-19, 8 April 2020. Available here:

<https://www.acerwc.africa/Latest%20News/guiding-note-on-childrens-rights-during-covid-19/> .

Lanzarote¹¹³ να εκδώσουν σχετική Δήλωση¹¹⁴. Ακόμα και σε αμιγώς πολιτικό επίπεδο, η προστασία των παιδιών ειδικά από τη σεξουαλική κακοποίηση παραμένει στο επίκεντρο των δράσεων του ΣοΕ. Πιο συγκεκριμένα, η ΚΣΣΕ ήδη από νωρίς έθεσε επί τάπητος το ζήτημα της σεξουαλικής κακοποίησης των ανηλίκων και, μετά από τη σχετική διαδικασία, η Διαρκής της Επιτροπή υιοθέτησε στις 26 Ιουνίου 2020 σχετικό Ψήφισμα, το υπ'αριθμ. 2330(2020), με τίτλο “Addressing sexual violence against children: stepping up action and co-operation in Europe”. Το τελευταίο αναγνωρίζει ότι:

“2. Today, as Europe is fighting the Covid-19 pandemic and many countries are in lockdown, the risk of child sexual abuse is even higher. Many children are confined with their actual or potential abusers, out of sight of others who could normally detect, prevent or report the potential abuse. Children who live in poverty are increasingly exposed to sexual exploitation. With more time spent by children on gaming, social media and education platforms, online risks have also grown. Child protection systems are not well equipped to fulfil their mission during a global health crisis.

[...]

4. The Assembly notes that sexual violence against children takes place in different settings, ranging from the home, school and sports clubs, to orphanages and refugee camps, as well as online. Such violence can take different forms, from inappropriate touching to gang rape, and child sexual abuse by adults in positions of authority. It is therefore a broad phenomenon that requires both comprehensive and targeted approaches and policies, which should be developed and put into practice at different levels.”¹¹⁵.

Την όλη προβληματική υπογράμμισε και η Επίτροπος ΑΔ σε πρόσφατη Δήλωσή της - ενόψει και της 31ης επετείου της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού- τονίζοντας ότι τη στιγμή που τα κράτη λαμβάνουν μέτρα για τον περιορισμό των επιπτώσεων του νέου κορονοϊού στις ζωές των πολιτών, δε θα πρέπει σε καμία περίπτωση να

¹¹³ Η καίρια θέση της Σύμβασης Lanzarote στο πλαίσιο προστασίας του ΣοΕ αποδεικνύεται και από την ρητή αναφορά της και στην ελληνικής πρωτοβουλίας “Διακήρυξη των Αθηνών”, ενώ αποτέλεσε σημείο διάστασης με τρία εκ των 47 κ-μ του Οργανισμού κατά την επεξεργασία, συζήτηση και υπογραφή της στην 130η Σύνοδο της Επιτροπής Υπουργών του ΣοΕ (4 Νοεμβρίου 2020). Βλ. κατωτέρω.

¹¹⁴ Council of Europe, Lanzarote Committee, Statement by the Lanzarote Committee Chair and Vice-Chairperson on stepping up protection of children against sexual exploitation and abuse in times of the COVID-19 pandemic, 3 April 2020. Available here: <https://rm.coe.int/covid-19-lc-statement-en-final/16809e17ae>.

¹¹⁵ PACE, Resolution 2330(2020): “Addressing sexual violence against children: stepping up action and co-operation in Europe”, paras 2 & 4, 26 June 2020. Available here: <https://pace.coe.int/en/files/28673/html>.

παραμελώνται οι ανήλικοι, αλλά το βέλτιστο συμφέρον τους να παραμένει στον πυρήνα των εθνικών πολιτικών προστασίας. Επιπροσθέτως, θα πρέπει να αναλαμβάνονται όλα τα απαραίτητα μέτρα -και σε επίπεδο τοπικό και περιφερειακό- προκειμένου να τεθούν σε εφαρμογή όλα εκείνα τα απαραίτητα μέτρα για την ενίσχυση των συστημάτων πρόνοιας και φροντίδας ανηλίκων¹¹⁶.

γ. Πανδημία και Άτομα με Αναπηρίες

Ζητήματα προστασίας των ΑΔ των ΑμεΑ έχουν ανακύψει στο πλαίσιο εργασιών των περισσότερων Διεθνών και Περιφερειακών Οργανισμών και, μάλιστα, αποτελούν έναν από τους τομείς με την πιο έντονη οριζόντια δράση και διάδραση.

Πιο συγκεκριμένα, σε επίπεδο ΗΕ, είναι εξόχως σημαντική η Κοινή Δήλωση του Προέδρου της CRPD και της Ειδικής Απεσταλμένης του ΓΓΗΕ για την Αναπηρία και την Προσβασιμότητα, με την οποία καλούνται όλα τα συμβαλλόμενα-μέρη να συμμορφωθούν προς τις υποχρεώσεις που απορρέουν τόσο από την ίδια τη Σύμβαση, όσο και από τις δεσμεύσεις των Στόχων της Ατζέντας 2030, δεδομένων αφενός των ιδιαίτερων αναγκών ή/και προκλήσεων που αντιμετωπίζουν τα ΑμεΑ σε τέτοιου είδους επιβαρυμένα περιβάλλοντα και συνθήκες, αφετέρου να εξασφαλίσουν και να ενισχύσουν την πρόσβαση και τη συμμετοχή τους σε όλους τους μηχανισμούς λήψης αποφάσεων διαμέσου των οργανώσεων που συχνά τους εκπροσωπούν, προκειμένου να προωθηθούν λύσεις που ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες τους¹¹⁷. Το θέμα έχει απασχολήσει και άλλους μηχανισμούς και εντεταλμένους, όπως την Ειδική Εισηγήτρια για τα ΑΔ των ΑμεΑ¹¹⁸, δύο Ειδικούς Απεσταλμένους του ΓΓΗΕ¹¹⁹, ακόμα και το ίδιο το Γραφείο της Υπατης

¹¹⁶ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Statement, Member states must give renewed impetus to children's rights, 19 November 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/member-states-must-give-renewed-impetus-to-children-s-rights> .

¹¹⁷ Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility. Available here: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25765&LangID=E> .

Επισημαίνεται πως οι προστατευτικές ρυθμίσεις της συγκεκριμένης Διεθνούς Σύμβασης αποκτούν άλλη σημασία, ειδικά λόγω της προσχώρησης της ΕΕ ως αυθύπαρκτης οντότητας σε αυτήν. Βλ. σχετικά: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1138> .

¹¹⁸ Βλ. σχετικά εδώ:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25725&LangID=E> .

¹¹⁹ Συγκεκριμένα για την Αναπηρία και την Προσβασιμότητα, αλλά και για τον COVID-19 για τη Λατινική Αμερική και την Καραϊβική στο πλαίσιο του ΠΟΥ, που απύθηναν σχετική Κοινή Δήλωση (βλ. εδώ: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/04/Salud-Mental-Covid19-y-personas-con-discapacidad-ENGApril15.pdf>).

Αρμοστείας του ΟΗΕ για τα ΑΔ, που έχει εκδώσει σχετικές Κατευθυντήριες Γραμμές¹²⁰, και τον ΓΓΗΕ με το Policy Brief του Μαΐου του 2020¹²¹.

Αξιοσημείωτη δουλειά έχει γίνει και σε περιφερειακό επίπεδο με την Επίτροπο ΑΔ του ΣοΕ να επαναφέρει με Δήλωσή της τα ελάχιστα προαπαιτούμενα της CRPD και στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο, πέρα από το ευρωπαϊκό -εν τη ευρεία εννοία- κερκτημένο, αλλά και να υπογραμμίζει την ανάγκη συμπερίληψης όλων των ατόμων στις προσπάθειες καταπολέμησης του νέου κορονοϊού, μην αφήνοντας κανένα πίσω και ειδικά τα ΑμεΑ¹²². Και ενώ στον αφρικανικό χώρο ο σχετικός μηχανισμός της ΑΕΔΑΛ δεν έχει μέχρι στιγμής κινητοποιηθεί, σε επίπεδο διαμερικανικό αξιόλογο δράση έχει η ΔιΑΕΔΑ, η οποία τόσο με σχετικό Δελτίο Τύπου έχει επιστήσει την προσοχή των κρατών-μελών του ΟΑΚ στην ανάγκη προάσπισης των ΑΔ των ατόμων με αναπηρίες¹²³, ενώ συγχρόνως συμπεριλαμβάνει την αναπηρία οριζόντια και στο Ψήφισμα 1/2020 αναφορικά με την προστασία και διασφάλιση των ΑΔ εν μέσω COVID-19¹²⁴.

δ. Διαφορετικότητα, διακρίσεις, ρατσισμός και μισαλλοδοξία: Μειονότητες και Ρομά στο μικροσκόπιο

Η πανδημία δε θα μπορούσε παρά να πλήξει και εκείνες τις ομάδες προσώπων, που λόγω των συλλογικών και συχνά συμπαγών ιδιομορφιών τους -είτε πρόκειται για γλωσσικές ιδιομορφίες, είτε για έναν ιδιαίτερο τρόπο ζωής, είτε ακόμα για ιδιαίτερες παραδόσεις- ανέκαθεν έχρηζαν βοήθειας, καθώς συχνά βρίσκονταν στο στόχαστρο διακριτικής ή ακόμα και ρατσιστικής μεταχείρισης, ακριβώς λόγω των διαφορετικών και μοναδικών χαρακτηριστικών τους. Σε αυτό το πεδίο, θα εμμένουμε ιδιαίτερα στον ευρωπαϊκό χώρο και ήδη στην προστασία των εθνικών μειονοτήτων και των Ρομά μέσα από τη σχετική πρακτική των οικείων Οργάνων και Μηχανισμών, κυρίως λόγω του αυξημένου εθνικού ενδιαφέροντος και των πολιτικών διαστάσεων που συχνά λαμβάνει. Σε καμία περίπτωση, πάντως, δε θα

¹²⁰ Βλ. εδώ: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID-19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf.

¹²¹ Βλ. χαρακτηριστικά εδώ: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_on_persons_with_disabilities_final.pdf.

¹²² CoE, Commissioner for Human Rights, Persons with disabilities must not be left behind in the response to the COVID-19 pandemic, Statement, 2 April 2020. Διαθέσιμο εδώ: https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBMLI/content/persons-with-disabilities-must-not-be-left-behind-in-the-response-to-the-covid-19-pandemic.

¹²³ IACoHR, En el contexto de la pandemia COVID-19, la CIDH llama a los Estados a garantizar los derechos de las personas con discapacidad, 8 April 2020. Available here: <http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/071.asp>.

¹²⁴ IACoHR, Pandemic and Human Rights in the Americas, Resolution 1/2020, 10 April 2020. Available here: <http://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-1-20-en.pdf>.

πρέπει να παραγνωρίζεται ούτε να υποτιμάται η δράση των οικουμενικών οργάνων σχετικά¹²⁵.

Σε επίπεδο ΣοΕ, σε Κοινή Δήλωσή τους επ'ευκαιρία και της Διεθνούς Ημέρας των Ρομά (8 Απριλίου), η ΓΓ/ΣοΕ και η Ευρωπαϊά Επιτροπος για την Ισότητα, Έλενα Νταλλή, υπογράμμισαν τις πάγιες ανάγκες των Ρομά και των ανηκόντων σε εθνικές μειονότητες και, προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα διακριτικής μεταχείρισης και ρατσισμού, υπενθύμισαν στα κράτη:

“In these challenging times, we call for particular efforts by member states to ensure that marginalised groups and ethnic minorities, in particular Roma, do not face additional disadvantage, discrimination, hate speech or hate crime.

We call on all European countries to comply with the standards of the European Convention on Human Rights and the European Social Charter by stepping up their support for marginalised groups, and to do their utmost to prevent national or ethnic minorities, in particular Roma, from becoming scapegoats in the current crisis.

We urge governments to ensure equal access to the provision of public services, which in times of a pandemic also includes the provision of food, clean water, as well as basic means of hygiene and health protection.

The new Council of Europe Strategic Action Plan for Roma and Traveller Inclusion (2020-2025) and the EU's forthcoming post-2020 Roma Strategy aim to promote and protect the human rights of Roma and Travellers in Europe, to

¹²⁵ Ενδεικτικά αναφέρονται:

α) Δήλωση υπ'αριθμ. 3 της CERD (Αύγουστος 2020), με την οποία η Επιτροπή υπό τη γενική ομπρέλα των φυλετικών διακρίσεων εντάσσει όλες εκείνες τις ομάδες που πέφτουν αντικείμενο διακρίσεων, μεταξύ άλλων οι κάθε είδους μειονότητες, οι αυτόχθονες και οι Ρομά, καλώντας τα συμβαλλόμενα μέρη, παράλληλα με τα όποια μέτρα περιορισμού, να σέβονται τις καθιερωμένες πολιτικές του Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ώστε να μην επιδεινώνεται η ήδη βεβαρυμένη θέση τους.

Βέβαια, θα μπορούσε να υποστηριχθεί πως τέτοιου είδους συστάσεις δεν αφορούν μόνο στα κράτη-μέλη της CERD, αλλά λόγω του εθιμικού τους χαρακτήρα δεσμεύουν και μη μέλη, ενώ μάλιστα συχνά υποστηρίζεται η αναγωγή τους σε κανόνες με εμβέλεια erga omnes.

β) UN High Commissioner for Human Rights, “Disproportionate impact of COVID-19 on racial and ethnic minorities needs to be urgently addressed”. Available here: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25916&LangID=E> .

γ) United Nations Network on Racial Discrimination and the Protection of Minorities, “Leave No One Behind: Racial Discrimination and the Protection of Minorities in the COVID-19 Crisis”, 29 April 2020. Available here: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/UN_Network_Racial_Discrimination_Minorities_COVID.pdf .

combat anti-Gypsyism and discrimination, and to foster their social inclusion. They provide a conceptual framework for safeguarding democracy through equality and social cohesion in diverse European societies.”¹²⁶.

Αλλά και η Επίτροπος ΑΔ έκανε σχετική Δήλωση πάλι επ’ ευκαιρία της Διεθνούς Ημέρας για τους Ρομά, καλώντας τις Κυβερνήσεις να εξασφαλίζουν με τα κατάλληλα μέτρα την ίση πρόσβαση στις υποδομές και υπηρεσίες, αλλά και στην ισότιμη προστασία τους στη διάρκεια αυτής της υγειονομικής κρίσης¹²⁷.

Αντίστοιχα και η ECRI κινητοποιήθηκε σημαντικά, άλλοτε (συν-)διοργανώνοντας σεμινάρια και webinars για τις διάφορες μακροπρόθεσμες επιπτώσεις της πανδημίας στις μειονοτικές ομάδες¹²⁸, άλλοτε με σχετικές Δηλώσεις¹²⁹ και υπομνήσεις (ας επισημανθεί η συζήτηση στο πλαίσιο της συμπληρωματικής συνάντησης της Ανθρώπινης Διάστασης του ΟΑΣΕ, στην οποία τέθηκαν ζητήματα παραβίασης μειονοτικών δικαιωμάτων στην ελληνική επικράτεια από φιλο-τουρκικές ΜΚΟ)¹³⁰, επιβεβαιώνοντας τις ήδη καθιερωμένες Οδηγίες και Κατευθυντήριες Γραμμές.

Τέλος, ιδιαίτερη αναφορά αρμόζει στο έργο της AC/FCNM, η οποία ήδη από το Μάιο του 2020 εξέδωσε Δήλωση για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων των μειονοτήτων - ιδίως όσον αφορά στην πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε υγειονομικές υπηρεσίες εν μέσω

¹²⁶ Joint Statement by Marija Pejčinović Burić, Council of Europe Secretary General, and Helena Dalli, European Commissioner for Equality, 8 April, International Roma Day: “Step up human rights protection for Roma and guarantee their access to vital services during COVID-19 pandemic”, 7 April 2020. Available here: <https://www.coe.int/en/web/portal/-/8-april-international-roma-day-step-up-human-rights-protection-for-roma-and-guarantee-their-access-to-vital-services-during-covid-19-pandemic-> .

¹²⁷ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Statement, Governments must ensure equal protection and care for Roma and Travellers during the COVID-19 crisis, 7 April 2020. Available here: https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBMLI/content/governments-must-ensure-equal-protection-and-care-for-roma-and-travellers-during-the-covid-19-crisis .

¹²⁸ Ενδεικτικά απαριθμούνται:

1. Council of Europe, ECRI holds annual seminar with Equality Bodies on communication issues and an online event on long-term effects of the Covid-19 pandemic on minority groups and migrants, 5 October 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-holds-annual-seminar-with-equality-bodies-on-communication-issues-and-an-online-event-on-long-term-effects-of-the-covid-19-pandemic-on-minority-g> .

2. Council of Europe, ECRI webinar on Inclusive Education in Times of Covid-19, 25 June 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-webinar-on-inclusive-education-in-times-of-covid-19> .

¹²⁹ Council of Europe, ECRI’s Bureau holds exceptional meeting and exchanges views with Director of FRA and EU Special Representative for Human Rights, 25 May 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-s-bureau-holds-exceptional-meeting-and-exchanges-views-with-director-of-fra-and-eu-special-representative-for-human-rights> .

¹³⁰ Council of Europe, Chair of Council of Europe’s anti-racism body warns: the risk of further deepening divisions in society increases in times of crisis, 27 May 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/chair-of-council-of-europe-s-anti-racism-body-warns-the-risk-of-further-deepening-divisions-in-society-increases-in-times-of-crisis> .

πανδημίας¹³¹. Και μολονότι η Ελλάδα έχει απλώς υπογράψει (και δεν έχει κυρώσει) την FCNM, εντούτοις δεσμεύεται καλή τη πίστει να μην προβαίνει σε πρακτικές που αντιστρατεύονται το περιεχόμενο της Σύμβασης.

ε. Διαμερικανική Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων: υπέρμαχος των δικαιωμάτων των αυτοχθόνων και εν μέσω κορονοϊού

Αναφορικά με την προστασία των αυτοχθόνων, ειδικά μεσούσης της πανδημίας, η Ευρώπη των 47 δεν έχει πολλά να επιδείξει. Αντιθέτως, κάποιες δειλές κινήσεις, ήδη από τον Απρίλιο του 2020, έχουν λάβει χώρα σε αφρικανικό επίπεδο, με την αρμόδια Ομάδα Εργασίας της ΑΕΔΑΛ να δημοσιεύει Δελτίο Τύπου για την ανάγκη θέσης των αυτοχθόνων πληθυσμών και κοινοτήτων στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος¹³². Αρκετά πιο δραστήρια μοιάζουν τα διαμερικανικά Όργανα, με τη Γενική Γραμματεία του ΟΑΚ, ήδη από τις αρχές Απριλίου, να επισημαίνει σε σχετική Δήλωσή της τους ιδιαίτερους κινδύνους που διατρέχουν οι αυτόχθονες λαοί εν μέσω πανδημίας¹³³. Η δράση κλιμακώθηκε σταδιακά με Δελτία Τύπου της ΔιΑΕΔΑ επί του αυτού ζητήματος¹³⁴, ενώ αποκορύφωμα είναι η λήψη προσωρινών μέτρων από την ΔιΑΕΔΑ για την προστασία των λαών Yanomami και Ye'kwana από τη Βραζιλία λόγω των ιδιαίτερων και σοβαρών αναπνευστικών επιπλοκών της νέας νόσου σε μέλη της εν λόγω ομάδας¹³⁵.

Λιγότερο δραστική, αλλά εξίσου σημαντική είναι η δράση των ΗΕ. Από την Ύπατη Αρμοστεία για τα ΑΔ¹³⁶ και τον Ειδικό Εισηγητή για τα ΑΔ των Αυτοχθόνων Λαών¹³⁷, μέχρι

¹³¹ Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities, Statement on the COVID-19 pandemic and national minorities, adopted on 28 May 2020. Available here: <https://rm.coe.int/acfc-statement-covid-19-and-national-minorities-28-05-2020-final-en/16809e8570>.

¹³² AComHPR, Press Release on the Impact of the COVID-19 Virus on Indigenous Populations/Communities in Africa, 23 April 2020. Available here: <https://www.achpr.org/pressrelease/detail?id=493>.

¹³³ OAS, *Statement from the OAS General Secretariat on the Situation of Indigenous Peoples during the COVID-19 Crisis*, 3 April 2020. Available here: https://www.oas.org/en/media_center/press_release.asp?sCodigo=E-029/20.

¹³⁴ OAS, La CIDH alerta sobre la especial vulnerabilidad de los pueblos indígenas frente a la pandemia de COVID-19 y llama a los Estados a tomar medidas específicas y acordes con su cultura y respeto a sus territorios, 6 de mayo de 2020. Available here: <http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/103.asp>.

Από κοινού με ΗΕ βλ. OAS, Indígenas amazónicos están “en grave riesgo” frente a COVID-19, alertan ONU Derechos Humanos y CIDH, 4 de junio de 2020. Available here: <http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/126.asp>.

¹³⁵ COMISSÃO INTERAMERICANA DE DIREITOS HUMANOS, RESOLUÇÃO 35/2020, Medida Cautelar No. 563-20, *Membros dos Povos Indígenas Yanomami e Ye'kwana em relação ao Brasil*, 17 de julho de 2020. Available here: <http://www.oas.org/es/cidh/decisiones/pdf/2020/35-20MC563-20-BR-PT.pdf>.

¹³⁶ OHCHR, COVID-19 and Indigenous People's Rights, 29 June 2020. Available here: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/OHCHRGuidance_COVID19_IndigenouspeoplesRights.pdf.

¹³⁷ OHCHR, “COVID-19 is devastating indigenous communities worldwide, and it's not only about health” – UN expert warns”. Available here:

και εξειδικευμένες Οργανώσεις των ΗΕ (άλλες λιγότερο, όπως η UNDESA¹³⁸, άλλες περισσότερο, όπως οι UN Permanent Forum on Indigenous Issues¹³⁹ και UN Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples¹⁴⁰) έχουν θέσει τα ζητήματα προστασίας των αυτοχθόνων επί τάπητος και εφιστούν την προσοχή των κρατών στην ανάγκη λήψης υπόψη των αναγκών τους κατά την υιοθέτηση και θέση σε εφαρμογή των εθνικών πολιτικών υγείας και των αναγκαίων μέτρων.

στ. Ηλικιωμένοι και πανδημία

Η περίπτωση των ηλικιωμένων ατόμων είναι αρκετά ιδιαίτερη, δεδομένου ότι διακρίνονται τόσο από μία εγγενή ευαλωτότητα όσο και από μία δομική-κοινωνική. Με άλλα λόγια, πέρα από τις ιδιαίτερες ανάγκες του εκάστοτε προσώπου που διαφοροποιούνται συν τω χρόνω, οι διακρίσεις που συχνά υφίστανται σε συνδυασμό με τον αποκλεισμό και τη μη συμπερίληψη ή -έστω- τη θέση σε δεύτερη μοίρα στο επίπεδο του σχεδιασμού των εθνικών πολιτικών υγείας επιδεινώνει την ήδη βεβαρυμένη θέση τους.

Τόσο σε διεθνές, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο υπήρξε μία σχετική κινητοποίηση ως προς την πληρέστερη προστασία τους. Σε επίπεδο ΗΕ, ο ΓΓΗΕ συνέχισε την πρακτική του και εξέδωσε σχετική Οδηγία¹⁴¹, ενώ αξιοσημείωτη υπήρξε η παράλληλη και συντονισμένη δράση των Ειδικών Διαδικασιών στο πλαίσιο του ΣΑΔ/ΗΕ, τόσο μεμονωμένα του Ανεξάρτητου Εμπειρογνώμονα για τα ΑΔ των Ηλικιωμένων¹⁴², όσο και σε συνεργασία με άλλους Εντολοδόχους και Ειδικούς Απεσταλμένους του ΓΓΗΕ¹⁴³.

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25893&LangID=E>.

¹³⁸ UN Department on Economic and Social Affairs, *Indigenous Peoples and the COVID-19 Pandemic: Considerations*. See here:

https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/COVID19_IP_considerations.pdf.

¹³⁹ MESSAGE FROM THE CHAIR OF THE PERMANENT FORUM ON INDIGENOUS ISSUES TO ENSURE INDIGENOUS PEOPLES ARE INFORMED, PROTECTED AND PRIORITIZED DURING THE GLOBAL COVID-19 PANDEMIC, April 2020. Available here:

https://www.un.org/development/desa/indigenous-peoples-es/wp-content/uploads/sites/34/2020/04/UNPFII-Chair-statement_COVID19.pdf.

¹⁴⁰ UN Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (EMRIP), *COVID-19 yet another challenge for indigenous peoples*, 6 April 2020. See here: <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/EMPRIP-English.pdf>.

¹⁴¹ UN Secretary General, Policy Brief, *“The impact of COVID-19 on older persons”*, May 2020. Available here: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief_on_covid-19_and_older_persons_1_may_2020.pdf.

¹⁴² OHCHR, “Unacceptable” – UN expert urges better protection of older persons facing the highest risk of the COVID-19 pandemic”, Available here: <https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25748&LangID=E>.

¹⁴³ Joint Statement, *Women and girls with disabilities and older women in relation to the COVID-19 pandemic*, 28 April 2020. Available here:

Αντίστοιχα, σε επίπεδο ΣοΕ, μερίμνησε για τις ελλείψεις και ανάγκες τους η Επίτροπος των ΑΔ, ειδικά μετά τις εκατόμβες νεκρών που θρήνησαν αρκετά, μεγάλα και με κατά γενική ομολογία με καλά δομημένα και ενισχυμένα εθνικά συστήματα υγείας κράτη-μέλη του Οργανισμού¹⁴⁴. Αντίστοιχα, η ΔιΑΕΔΑ κάλεσε όλα τα κράτη-μέλη του ΟΑΚ -και δή τα συμβαλλόμενα μέρη στην περιφερειακή Σύμβαση για την προστασία των ΑΔ των Ηλικιωμένων Προσώπων- αφενός να εγγυηθούν τα minimum standards που τίθενται περιφερειακά, αφετέρου να λάβουν υπόψη τις οικείες συστάσεις του γενικού και συμπεριληπτικού Ψηφίσματος 1/2020 για την προστασία των ΑΔ εν καιρώ πανδημίας στις χώρες της αμερικανικής ηπείρου¹⁴⁵. Αντιθέτως, ο αρμόδιος μηχανισμός που έχει δημιουργηθεί στο πλαίσιο της ΑΕΔΑΔ δεν κινητοποιήθηκε προς την ίδια κατεύθυνση.

ζ. Τοξικοεξαρτημένοι και ψυχικά νοσούντες: παρεμπόμπουσα προστασία ή αμέλεια;

Οι περιπτώσεις των τοξικοεξαρτημένων και των ψυχικά νοσούντων δεν έχουν μέχρι στιγμής αποτελέσει αντικείμενο ευρείας έρευνας και μελέτης από Διεθνείς και Περιφερειακούς Οργανισμούς. Αντιθέτως, αυτό που παρατηρείται συχνά είναι η συμπερίληψη της διάστασης της ψυχικής υγείας και των επιπτώσεων της πανδημίας και των εξαιρετικών εθνικών πολιτικών και μέτρων σε αυτή. Συναφώς, ο ΓΓΗΕ εξέδωσε Policy Brief που πραγματεύεται ακριβώς αυτή την πτυχή της πανδημίας¹⁴⁶. Σε περιφερειακό, πάλι, επίπεδο, πτυχές του ζητήματος άγγιξε ακροθιγώς και η ΔιΑΕΔΑ από κοινού με το Γραφείο του Ειδικού Εισηγητή για τα Οικονομικά, Κοινωνικά, Πολιτιστικά και Περιβαλλοντικά Δικαιώματα (OSRESCER)¹⁴⁷, αλλά και η Επίτροπος ΑΔ του ΣοΕ σε σχετικό Human Rights Comment¹⁴⁸.

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/04/covid19-joint-statement-women-girls-disabilities-olderwomen-covid19.pdf> .

¹⁴⁴ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Statement, “Older persons need more support than ever in the age of the Covid-19 pandemic”, 20 March 2020. Available here:

https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBMLI/content/older-persons-need-more-support-than-ever-in-the-age-of-the-covid-19-pandemic .

¹⁴⁵ IACoMHR, Press Release, IACHR Urges States to Guarantee the Rights of Older People during the COVID-19 Pandemic, 23 April 2020. Available here:

http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/088.asp .

¹⁴⁶ UN Secretary General, Policy Brief: COVID-19 and the Need for Action on Mental Health, 13 May 2020. Available here: https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief-covid_and_mental_health_final.pdf .

¹⁴⁷ IACoMHR, IACHR and OSRESCER Urge States to Guarantee Comprehensive Protection for Human Rights and Public Health during the COVID-19 Pandemic, 20 March 2020. Available here:

http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/060.asp .

¹⁴⁸ Council of Europe, Commissioner for Human Rights, Learning from the pandemic to better fulfil the right to health, 23 April 2020, Available here:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/learning-from-the-pandemic-to-better-fulfil-the-right-to-health> .

Αντιθέτως, παρατηρείται μία πιο συντονισμένη δράση τόσο των ΗΕ, όσο και του ΣοΕ αναφορικά με την προστασία των τοξικοεξαρτημένων. Σε οικουμενικό επίπεδο η διάσταση αυτή έχει υπογραμμισθεί από τη συντριπτική πλειονότητα των Εντολοδόχων των Ειδικών Διαδικασιών του ΣΑΔ/ΗΕ τόσο παρεμπιπτόντως κατά τις συνεχείς δημόσιες κλήσεις για την πληρέστερη διασφάλιση του δικαιώματος στην υγεία¹⁴⁹, όσο και σε πιο εξειδικευμένες Δηλώσεις ειδικά για την προστασία της ιδιαίτερης αυτής κατηγορίας προσώπων¹⁵⁰. Σε επίπεδο ΣοΕ, υπάρχει συγκεκριμένη δράση, το Pompidou Group (η Ομάδα για την Συνεργασία στην Καταπολέμηση της Κατάχρησης Ουσιών και την Παράνομη Διακίνηση Ουσιών), το οποίο δημιουργήσε μία πλατφόρμα συλλογής δράσεων και πρακτικών για την προστασία της ανθρώπινης υγείας και ζωής¹⁵¹, ενώ παράλληλα συνδιοργάνωσε διαδικτυακό σεμινάριο με τη Διαμερικανική Επιτροπή Ελέγχου για την Κατάχρηση Ουσιών με κεντρική προβληματική την πρόληψη της χρήσης ουσιών εν μέσω πανδημίας μέσω της εφαρμογής προληπτικών προγραμμάτων¹⁵².

Στις ως άνω δράσεις για την προστασία μεμονωμένων προσώπων και ομάδων προσώπων, άξιες μνείας είναι δύο ακόμα περιφερειακές πολιτικές. Η πρώτη χρονικά εντοπίζεται στην αμερικανική ήπειρο, ενώ η δεύτερη στον ευρύτερο ευρωπαϊκό χώρο.

Η ΔιΑΕΔΑ, στις 27 Ιουλίου 2020, έχοντας ήδη συμπεριλάβει στο ενεργητικό της αξιόλογες δράσεις για την προστασία των ΑΔ εν μέσω πανδημίας, υιοθέτησε το Ψήφισμα 4/2020 για την προστασία των “Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων των Ατόμων με COVID-19”. Με ένα αρκετά ευρύ πεδίο εφαρμογής¹⁵³ το συγκεκριμένο Ψήφισμα αναφέρεται ακόμα και στην

¹⁴⁹ OHCHR, No exceptions with COVID-19: “Everyone has the right to life-saving interventions” – UN experts say. Available here:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25746&LangID=E> .

¹⁵⁰ OHCHR, Statement by the UN expert on the right to health* on the protection of people who use drugs during the COVID-19 pandemic. Available here:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25797&LangID=E> .

¹⁵¹ Council of Europe, Pompidou Group. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/pompidou/home> .

¹⁵² Council of Europe, Pompidou Group, Joint online seminar with CICAD/OAS on ‘The COVID-19 Pandemic: Implications and Challenges for Substance Use Prevention’, 17 November 2020. Available here:

<https://www.coe.int/en/web/pompidou/-/joint-online-seminar-with-cicad-oas-on-the-covid-19-pandemic-implications-and-challenges-for-substance-use-prevention-> .

¹⁵³ IACHR, Resolution 4/2020, July 27th, 2020: “The reference to “persons with COVID-19” in this resolution encompasses, as applicable, persons presumed to be infected by the virus, persons at a pre-symptomatic phase of the disease, those with (light, moderate, severe, or critical) symptoms, persons who are asymptomatic who undergo medical research testing, and those who die from the pandemic, as well as their family members and/or care-givers. Family in this context is to be construed in the broadest sense, so as to ensure recognition of diverse

προστασία ευάλωτων ομάδων στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο, αναγνωρίζοντας ότι η ευαλωτότητα ως επί το πλείστον επιτείνεται σε αυτό το context¹⁵⁴, ενώ παράλληλα οξύνεται ο κίνδυνος της διάκρισης και του στιγματισμού¹⁵⁵.

Μία εξίσου φιλόδοξη προσπάθεια ήταν και εκείνη της Ελληνικής Προεδρίας στην Επιτροπή Υπουργών του ΣοΕ (15 Μαΐου-18 Νοεμβρίου 2020), η οποία προσάρμοσε την agenda των προτεραιοτήτων της στους ρυθμούς των εποχών και έθεσε ως κεντρική προβληματική την προστασία της ζωής και της δημόσιας υγείας εν μέσω πανδημίας. Αποκορύφωμα της όλης προσπάθειας ήταν η προσπάθεια κατάρτισης ενός κειμένου, της λεγόμενης “Διακήρυξης των Αθηνών”, που θα συγκέντρωνε τις μέχρι τότε προσπάθειες των Οργάνων και Θεσμών του ΣοΕ σε επιμέρους ζητήματα και θα επανεπιβεβαίωνε τη δέσμευση των κρατών μελών του Οργανισμού σε πλείονα επίπεδα. Δυστυχώς, την 4η Νοεμβρίου 2020, στην 130η Σύνοδο της Επιτροπής Υπουργών, η Ουγγαρία, βασική πολέμιος της Διακήρυξης λόγω της συμπερίληψης της Σύμβασης της Κωνσταντινούπολης, αλλά και της Σύμβασης Lanzarote¹⁵⁶, δήλωσε πως δεν επρόκειτο να υπογράψει το κείμενο. Το παράδειγμα της ακολούθησαν Τουρκία και Αζερμπαϊτζάν, με αποτέλεσμα η φιλοδοξία της Ελληνικής Προεδρίας να παίρνει τη μορφή μίας απλής πολιτικής δήλωσης με την στήριξη 44 κρατών-μελών του Συμβουλίου της Ευρώπης, χωρίς, ωστόσο, να παραγνωρίζεται η συνεισφορά της σε επίπεδο ουσίας, ακόμα και για την περίπτωση των ευάλωτων προσώπων (παρ. 14)¹⁵⁷.

emotional and racial ties and respect for individuals' sexual orientation and gender identity, in accordance with the standards established in the inter-American human rights system.”

¹⁵⁴ Ibid: “persons whose vulnerability is exacerbated by the pandemic, such as persons with pre-existing conditions;”.

¹⁵⁵ Ibid: “there are other instances of stigmatization and structural discrimination that hamper access to the right to health of especially vulnerable groups, such as those living in poverty, persons deprived of liberty, LGBTI persons, older adults, migrants, indigenous peoples, Afro-descendants and tribal communities, persons with disabilities, and others;”

Βλ. επίσης παρ. 24 και 44.

¹⁵⁶ Βλ. σχετικά εδώ: <https://coegreekchairmanship2020.gov.gr/oi-dyo-parakatathikes-ths-ellhnikhs-proedrias-tou-symbouliou-ths-eyrwphs-h-diakhryksh-twn-athhnwn-kai-to-parathrhthrio-ths-istorias/>.

¹⁵⁷ “Athens Declaration”, CM (220)110-final, 3 November 2020, Available here: https://coegreekchairmanship2020.gov.gr/wp-content/uploads/2020/11/The_Athens_Declaration.pdf.

Κεφάλαιο 2ο

Ο “πόλεμος κατά της πανδημίας” και ο “πόλεμος στη διάρκεια της πανδημίας”.

Πάντως, το γεγονός ότι ο νέος ιός απειλεί την ανθρώπινη ζωή και υγεία δε συνεπάγεται αυτόματα και την εξάλειψη κάθε άλλου παράγοντα επιβαρυντικού για τα δύο αυτά έννομα αγαθά. Πολύ περισσότερο, δεν έχει καν αποτελέσει αφορμή (ενώ θα μπορούσε να είναι μία εξαιρετική ευκαιρία) για παύση των συνεχιζόμενων εχθροπραξιών σε όλη την υφήλιο, όπως ο ίδιος ο Γενικός Γραμματέας των Ηνωμένων Εθνών πρότεινε τόσο στις 23 Μαρτίου¹⁵⁸, όσο και στις 3 Απριλίου 2020¹⁵⁹. Είναι απόλυτα λογικό, λοιπόν, όλοι οι ανωτέρω προβληματισμοί να εμφανίζονται εντονότεροι, όταν σε ένα ήδη επιβαρυνμένο περιβάλλον προστίθεται και μία ακόμη αντικειμενικά μετρήσιμη περίσταση: μία ένοπλη σύγκρουση ή μία κατάσταση κατοχής.

2.2.1.: Το νομικό οπλοστάσιο του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και η εφαρμογή του στην πανδημία. Σημεία επαφής με το Διεθνές Δίκαιο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Το ζήτημα της παράλληλης εφαρμογής των δύο κλάδων του Διεθνούς Δικαίου έχει αποτελέσει αντικείμενο πολυετούς μελέτης και πολλών διεργασιών από διεθνή δικαιοδοτικά όργανα. Τα περισσότερα Δικαστήρια -διεθνή και περιφερειακά¹⁶⁰- έχουν κληθεί κατά καιρούς να εφαρμόσουν συγχρόνως κανόνες τόσο ΑΔ, όσο και ΔΑΔ, χωρίς, όμως, να έχουν καταλήξει σε κάποια παγιωμένη νομολογία αναφορικά με την ακριβή σχέση μεταξύ των δύο. Το ζήτημα μάλλον κρίνεται κατά περίπτωση και τα Δικαστήρια άλλοτε συγκλίνουν και άλλοτε αποκλίνουν ακόμα και από την ίδια τη νομολογία τους.

Σε οικουμενικό επίπεδο, το ΔΔΧ¹⁶¹ κλήθηκε να απαντήσει στο ζήτημα αυτό κατόπιν αιτήματος της ΓΣΗΕ να εκδώσει Γνωμοδότηση αναφορικά με τη Νομιμότητα της χρήσης (ή

¹⁵⁸ SG/SM/20018, 23 March 2020, SECRETARY-GENERAL STATEMENTS AND MESSAGES: Secretary-General Calls for Global Ceasefire, Citing War-Ravaged Health Systems, Populations Most Vulnerable to Novel Coronavirus. Available at <https://www.un.org/press/en/2020/sgsm20018.doc.htm>.

¹⁵⁹ SG/SM/20032, 3 April 2020, SECRETARY-GENERAL STATEMENTS AND MESSAGES: Secretary-General Reiterates Appeal for Global Ceasefire, Warns ‘Worst Is Yet to Come’ as COVID-19 Threatens Conflict Zones. Available at <https://www.un.org/press/en/2020/sgsm20032.doc.htm>.

¹⁶⁰ Sheeran, S. & Rodley, N. (ed.) (2013), p.p.206-209.

¹⁶¹ Tomuschat, C. (2010), p.p.17-18. Sheeran, S. & Rodley, N. (ed.) (2013), p.p. 192-193.

απειλής χρήσης) Πυρηνικών Όπλων¹⁶². Μία από τις πτυχές που αναπτύχθηκαν αφορούσε και την περίπτωση της ταυτόχρονης εφαρμογής ΑΔ και ΔΑΔ. Αρκετά κράτη υποστήριξαν σχετικά ότι μια τέτοια πρακτική θα αντέβαινε σε υποχρεώσεις του Διεθνούς Συμφώνου για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα και συγκεκριμένα το δικαίωμα στη ζωή (άρθ.6). Άλλα, πάλι, ισχυρίστηκαν ότι τέτοια απαγόρευση δεν μπορεί να είναι επιτρεπτή, καθώς κανόνες ΑΔ εφαρμόζονται αποκλειστικά και μόνο σε περίοδο ειρήνης¹⁶³.

Το Δικαστήριο απέρριψε τη δεύτερη θέση, υποστηρίζοντας ότι τα ΑΔ εξακολουθούν να εφαρμόζονται ακόμα και στη διάρκεια ενόπλων συγκρούσεων. Μοναδική περίπτωση περιστολής τους αποτελεί η επιλογή της ρήτρας του άρθ.4 ΔΣΑΠΔ (δηλαδή η νομότυπη ενεργοποίηση της ρήτρας παρέκκλισης). Ωστόσο, το άρθ.6 εκφεύγει αυτής της δυνατότητας (αφού συγκαταλέγεται στις μη αναστελλόμενες διατάξεις), οπότε και πάλι το Δικαστήριο καταλήγει στο συμπέρασμα ότι το δικαίωμα στη ζωή και η απαγόρευση αυθαίρετης αφαίρεσης της ζωής ισχύουν και σε αυτά τα περιβάλλοντα. Το πρόβλημα που ανακύπτει, εν συνεχεία, είναι τι συνιστά “αυθαίρετη αφαίρεση”. Το ερώτημα αυτό έχει σημασία εν προκειμένω όχι τόσο από πλευράς περιεχομένου, αλλά από άποψης δικανικής προσέγγισης και αξιοποίησης, αφού σε αυτό το σημείο το Δικαστήριο επέλεξε να χρησιμοποιήσει το ΔΑΔ ως ειδικότερο πλέγμα κανόνων δικαίου, για να νοηματοδοτήσει τον συγκεκριμένο όρο¹⁶⁴.

Η ίδια προβληματική επαναφέρθηκε αργότερα, το 2004, στη Γνωμοδότηση για τη Νομιμότητα της Ανέγερσης ενός Τείχους στα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη¹⁶⁵, στην οποία το ΔΔΧ προχώρησε ακόμα περισσότερο το συλλογισμό του. Έκρινε, λοιπόν, πως υπάρχει μία εμφανής και διαρκής αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο συστημάτων, καθώς φαίνεται να προκρίνονται ουσιαστικά τρεις περιπτώσεις:

- α) ορισμένα δικαιώματα να προβλέπονται και να διέπονται αποκλειστικά από το ΔΑΔ,
- β) άλλα να απορρέουν και να ρυθμίζονται από το Δίκαιο ΑΔ και
- γ) ορισμένα ακόμα να είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης και των δύο κλάδων.

Προς επίρρωση των επιχειρημάτων του άντλησε υλικό και από προγενέστερη νομολογία του (τη Γνωμοδότηση για τη Νομιμότητα της Απειλής ή της Χρήσης Πυρηνικών Όπλων, 1996), την οποία και επιβεβαίωσε. Έτσι, το Δικαστήριο έκρινε ότι οι Συμβάσεις ΑΔ (εν προκειμένω των ICCPR, ICESCR και CRC) δεν παύουν -γενικώς- να ισχύουν, ακόμα και διαρκούσης

¹⁶² ICJ, Legality of Threat or Use of Nuclear Weapons, para 1. Droege, C. (2008). Elective affinities? Human rights and humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, p.p.507-509. Hailbronner, M. (2016). Laws in conflict: The relationship between human rights and international humanitarian law under the African Charter on Human and Peoples' Rights. *African Human Rights Law Journal*, p.343.

¹⁶³ ICJ, Legality of Threat or Use of Nuclear Weapons, para 24.

¹⁶⁴ ICJ, Legality of Threat or Use of Nuclear Weapons, para 25.

¹⁶⁵ Droege, C. (2008), p.p.507-509.

μιας ένοπλης σύγκρουσης. Επιλέγει, εν τέλει, να καταφύγει στο δόγμα της επικράτησης του ειδικότερου κανόνα δικαίου¹⁶⁶.

Στην υπόθεση των Στρατιωτικών Δραστηριοτήτων στο έδαφος του Κονγκό¹⁶⁷, ο νομικός συλλογισμός του Δικαστηρίου ήταν πανομοιότυπος με αυτόν που ακολούθησε στη Γνωμοδότηση, την οποία και σε πολλά σημεία μνημονεύει. Έτσι, αφού διέγνωσε ότι το έδαφος του Κονγκό πράγματι τελούσε υπό κατοχή (πληρουμένων των προϋποθέσεων του άρθ.42 ΣΧ'07)¹⁶⁸, προχωρά στον έλεγχο του κατά πόσον η Ουγκάντα ως κατέχουσα δύναμη φέρει υποχρεώσεις υπό το Διεθνές Δίκαιο ΑΔ¹⁶⁹, θέση που εν τέλει υιοθετεί¹⁷⁰.

Με σημείο εκκίνησης τον ως άνω συλλογισμό και εφαρμόζοντάς τον στην περίπτωση της πανδημίας, αξίζει να σημειωθεί πως το βασικό θιγόμενο δικαίωμα είναι αδιαμφισβήτητο το δικαίωμα στην υγεία (σε άλλα συστήματα προστασίας των ΑΔ η υγεία αποτελεί έκφανση του δικαιώματος στη ζωή), όπως αυτό κατοχυρώνεται στο άρθρο 12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Πολιτιστικά Δικαιώματα (1966)¹⁷¹. Σύμφωνα με την παράγραφο 2 περίπτωση c του εν λόγω άρθρου, τα συμβαλλόμενα μέρη οφείλουν μεταξύ άλλων να λάβουν μέτρα για “την πρόληψη, θεραπεία και τον έλεγχο επιδημιών, ενδημικών, επίκτητων ή άλλων ασθενειών”. Η Επιτροπή του Συμφώνου έχει δώσει, μάλιστα, ενδεικτικά παραδείγματα των μέτρων που θα μπορούσαν να λάβουν προς αυτή την κατεύθυνση τα κράτη¹⁷². Κατά συνέπεια, εφόσον τέτοιες ρυθμίσεις δεν έρχονται σε αντίθεση με άλλες διεθνείς υποχρεώσεις, τόσο η Κατέχουσα Δύναμη, όσο και οι τοπικές αρχές οφείλουν να αναλαμβάνουν μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας, δίνοντας νέα διάσταση στους ήδη καθιερωμένους διεθνείς κανόνες¹⁷³. Το τελευταίο, μάλιστα, σημείο υποστηρίζεται και από τις Ανθρωπιστικές Συμβάσεις της Γενεύης και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλά τους¹⁷⁴.

¹⁶⁶ ICJ, Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territories: “106. [...] As regards the relationship between international humanitarian law and human rights law, there are thus three possible situations: some rights may be exclusively matters of international humanitarian law; others may be exclusively matters of human rights law; yet others may be matters of both these branches of international law. In order to answer the question put to it, the Court will have to take into consideration both these branches of international law, namely human rights law and, as *lex specialis*, international humanitarian law.”.

¹⁶⁷ Shaw, M. (2008). *International Law. Sixth Edition*. United Kingdom: Cambridge University Press, p.p.1181.

¹⁶⁸ ICJ, DRC v. Uganda, paras 172-178.

¹⁶⁹ Shaw, M. (2008), p.p. 1180-1181.

¹⁷⁰ ICJ, DRC v. Uganda, paras 180.

¹⁷¹ Νάσκου-Περράκη, 2016.

¹⁷² βλ. σχετικά 14η Γενική Σύσταση, παρ. 16.

¹⁷³ Longobardo, 2020. Abdallah, 2020.

¹⁷⁴ βλ. Μέρος Β', Κεφάλαιο 2.2.2.

2.2.2.: Κατοχή και πανδημία: το βάρος ευθύνης της κατέχουσας δύναμης και οι νομικές της υποχρεώσεις.

Κατεχόμενα εδάφη εντοπίζουμε σε αρκετά σημεία της υφελίου. Κυριότερες δέ περιπτώσεις, με τις οποίες πρόκειται να ασχοληθούμε στην παρούσα εργασία, αποτελούν το κατεχόμενο ήδη από το 1974 από την Τουρκία βόρειο τμήμα της Κύπρου, τα κατεχόμενα από το Ισραήλ παλαιστινιακά εδάφη, αλλά και η υπό μαροκινή κατοχή περιοχή της Δυτικής Σαχάρας. Καταλαβαίνει, λοιπόν, κανείς πως αν κατά τη συνήθη πορεία των πραγμάτων οι καταστάσεις αυτές χρήζουν ιδιαίτερης προσοχής και αντιμετώπισης από πλευράς Διεθνούς Δικαίου, εν μέσω πανδημίας οι προκλήσεις είναι πολύ περισσότερες.

Όπως ήδη γνωρίζουμε, (κατά μεγάλο μέρος της θεωρίας) η έννοια της κατοχής δεν ορίζεται αυτή καθ' εαυτή στο Διεθνές Δίκαιο, παρά μόνο με κάπως περιγραφικό τρόπο παρουσιάζεται η έννοια του κατεχόμενου εδάφους. Κατ' άλλους, βέβαια, αυτή η αποθετική διατύπωση αποτελεί και έναν αποδεκτό ορισμό. Το βασικό νομικό πλαίσιο που τη διέπει εντοπίζεται τόσο στη Σύμβαση και στους Κανονισμούς της Χάγης για τον Σεβασμό των Νόμων και Εθίμων Πολέμου του 1899, όσο και στις αναθεωρημένες εκδοχές τους του 1907. Βάσει αυτών, λοιπόν, ως κατεχόμενο έδαφος ορίζεται εκείνο, που έχει:

- (α) πράγματι τεθεί
- (β) υπό τον έλεγχο ενός
- (γ) ξένου στρατού και
- (δ) εκτείνεται μέχρι το σημείο στο οποίο πράγματι μπορεί να ασκηθεί η εξουσία αυτή (άρθρο 42 του Κανονισμού του 1907)¹⁷⁵.

Από τα ανωτέρω είναι σαφές ότι βασικό στοιχείο της κατοχής (πέραν της -εκ των πραγμάτων- προσωρινής της φύσεως), που περιγράφεται στο αμέσως επόμενο άρθρο, είναι η υποκατάσταση της Κατέχουσας Δύναμης στη θέση και τις εξουσίες της Νόμιμης Αρχής και η μεταβίβασή τους στην πρώτη. Κατά συνέπεια, η Κατέχουσα Δύναμη οφείλει πλέον να λάβει τα κατάλληλα εκείνα μέτρα, ώστε να επαναφέρει και να εξασφαλίσει -στο μέτρο πάντοτε του δυνατού- τη “δημόσια τάξη και ασφάλεια”, σεβόμενη πάντοτε τους ισχύοντες στο κατεχόμενο έδαφος κανόνες. Αυτή η γενικόλογη αναφορά στη δημόσια τάξη και ασφάλεια δεν περιορίζεται απλώς σε στρατιωτικά ζητήματα και θέματα ασφαλείας, αλλά καλύπτει όλη την γκάμα ζητημάτων, που μπορεί να προκύψουν, όπως για παράδειγμα υποθέσεις σχετικές με την οικονομία, την εκπαίδευση, την υγεία και την υγιεινή, αλλά και τις υπηρεσίες

¹⁷⁵ Περράκης, 1990· Μαρούδα, 2015.

πρόνοιας¹⁷⁶, ρυθμίσεις που εξειδικεύονται και περιγράφονται πληρέστερα στην Τέταρτη Σύμβαση της Γενεύης του 1949, που αφορά στην προστασία των αμάχων εν καιρώ πολέμου και κατοχής (άρθρο 2).

Στην τελευταία, πιο συγκεκριμένα, απαριθμούνται οι υποχρεώσεις της Κατέχουσας Δύναμης να εξασφαλίσει τροφή και ιατροφαρμακευτικό υλικό στον κατεχόμενο πληθυσμό (άρθρο 55), να διασφαλίσει και να προστατεύσει όσες ιατρικές και νοσοκομειακές μονάδες υπάρχουν, ακόμα και με τη συνεργασία με τις τοπικές αρχές (σε οριακές περιπτώσεις ακόμα και με τη βοήθεια ουδέτερων κρατών ή/και ανθρωπιστικών οργανώσεων κατά το άρθρο 59), να συμβάλει στην πρόληψη και αντιμετώπιση μεταδοτικών ασθενειών και επιδημιών (άρθρο 56).

Τα μέτρα πρόληψης και προφύλαξης εξειδικεύονται στον Σχολιασμό του 1958, στον οποίο ενδεικτικά αναφέρονται η μέριμνα για την ενημέρωση του πληθυσμού, η διανομή φαρμάκων, η οργάνωση εξετάσεων και απολυμάνσεων, η ενίσχυση των μαστιζόμενων από την ασθένεια περιοχών με μονάδες υγείας, η απομόνωση των ασθενών και η δημιουργία νέων νοσοκομείων και κέντρων υγείας¹⁷⁷.

Όλες οι προαναφερθείσες διατάξεις απαγορεύουν -μεταξύ άλλων- και την επίταξη του ιατρικού και νοσοκομειακού υλικού και των εγκαταστάσεων (τουλάχιστον καταρχήν), εκτός αν συντρέχουν όλως εξαιρετικές και οριακές καταστάσεις. Αυτή την απαγόρευση εξαγγέλλει και το άρθρο 14 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου του 1977¹⁷⁸.

Στο επίπεδο των Διεθνών Συμβάσεων ΑΔ, υπάρχει σχετική αναφορά των οικείων Επιτροπών. Πιο συγκεκριμένα, μέσω των Γενικών Σχολίων τους (τα οποία ερμηνεύουν αυθεντικά την εκάστοτε Σύμβαση), η *HRC*¹⁷⁹¹⁸⁰ και η *CEDAW*¹⁸¹ επεκτείνουν το πεδίο

¹⁷⁶ Απόφαση του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Ισραήλ, 1983, παρ.18.

¹⁷⁷ Longobardo, 2020.

¹⁷⁸ Σχολιασμό του 1987.

¹⁷⁹ HRC, GC 31: “10. States Parties are required by article 2, paragraph 1, to respect and to ensure the Covenant rights to all persons who may be within their territory and to all persons subject to their jurisdiction. This means that a State party must respect and ensure the rights laid down in the Covenant to anyone within the power or effective control of that State Party, even if not situated within the territory of the State Party. As indicated in General Comment 15 adopted at the twenty-seventh session (1986), the enjoyment of Covenant rights is not limited to citizens of States Parties but must also be available to all individuals, regardless of nationality or statelessness, such as asylum seekers, refugees, migrant workers and other persons, who may find themselves in the territory or subject to the jurisdiction of the State Party. This principle also applies to those within the power or effective control of the forces of a State Party acting outside its territory, regardless of the circumstances in which such power or effective control was obtained, such as forces constituting a national contingent of a State Party assigned to an international peace-keeping or peace-enforcement operation.”.

¹⁸⁰ Για *CAT*, *CRC*, *ICESCR*, *CERD* βλ. Droege, C. (2008), p.p.518.

¹⁸¹ CEDAW, GR 30: “21. International humanitarian law also imposes obligations upon occupying Powers that apply concurrently with the Convention and other international human rights law. International humanitarian law also prohibits a State from transferring part of its own civilian population into the territory that it occupies. Under international humanitarian law, women under occupation are entitled to general protections and the

εφαρμογής και σε περιπτώσεις κατεχομένων εδαφών, καθώς το ενδιαφερόμενο κράτος μέρος ασκεί με κάποιον τρόπο αποτελεσματικό έλεγχο επί του εδάφους και των προσώπων. Μάλιστα, αμφότερες κάνουν λόγο για συμπληρωματική εφαρμογή ΑΔ και ΔΑΔ σε αυτές τις περιπτώσεις.

Πράγματι, η πανδημία άγγιξε και τα κατεχόμενα παλαιστινιακά εδάφη, όπως αποδεικνύουν και στοιχεία διεθνών φορέων (ιδιαίτερα από το Γραφείο των Ηνωμένων Εθνών για τον Συντονισμό Ανθρωπιστικών Υποθέσεων και τον ΠΟΥ), καθιστώντας αναγκαίο τόσο το Ισραήλ, όσο και η ίδια Παλαιστινιακή Αρχή¹⁸² να αναλάβουν είτε μεμονωμένα είτε από κοινού μέτρα για την αντιμετώπιση της πανδημίας. Ταυτόχρονα, ακόμα και η Hamas, ως de facto αρχή στη Λωρίδα της Γάζας, επίσης υποχρεούται να λάβει σχετικά μέτρα¹⁸³.

Αντίστοιχες υποχρεώσεις φέρει και η Τουρκία για την κατάσταση στα κατεχόμενα εδάφη της Βορείου Κύπρου, όπου επίσης έχουν καταγραφεί κάποια κρούσματα (και θύματα) του COVID-19; Ας επισημανθεί ότι το καθεστώς του βορείου τμήματος έχει ήδη από το 1964 χαρακτηριστεί ως κατοχή από τα ΗΕ¹⁸⁴. Στην εμβληματική Υπόθεση Λοϊζίδου, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή ΑΔ, σε ισχυρισμό που προβλήθηκε με προδικαστική ένσταση από την Τουρκία ότι δεν μπορούσε να είναι η ίδια υπόλογη υπό την ΕΣΔΑ για τυχόν παραβιάσεις στο έδαφος της Κύπρου και ότι σε κάθε περίπτωση η Σύμβαση έχει συγκεκριμένη χωρική εφαρμογή, απάντησε ακριβώς το αντίθετο· ότι δηλαδή η Τουρκία πράγματι ασκούσε “*effective and overall control*”¹⁸⁵ επί του υπό κρίση εδάφους και ότι δεν μπορούσε παρά να είναι και υπόλογη για τυχόν παραβιάσεις της Σύμβασης και των Πρωτοκόλλων της¹⁸⁶. Η ίδια θέση αποκρυσταλλώνεται και στις διακρατικές προσφυγές της Κύπρου κατά της Τουρκίας¹⁸⁷.

following specific protections: protection against rape, forced prostitution or any other form of indecent assault; free passage of consignments of essential clothing intended for expectant mothers and maternity cases; safety or neutralized zones that may be established to shield the civilian population, including in particular expectant mothers and mothers of children under 7 years of age; and detention in separate quarters from men and under the immediate supervision of women. Women civilian internees must receive sanitary conveniences and be searched by women.”

¹⁸² Η Παλαιστινιακή Αρχή είναι αρμόδια για την ιατροφαρμακευτική περίθαλψη ορισμένων περιοχών βάσει των Συμφωνιών του Όσλο.

¹⁸³ Abdallah, 2020.

¹⁸⁴ S/RES/186 (1964).

¹⁸⁵ Droege, C. (2008), p.p.514.

¹⁸⁶ ECtHR, Loizidou Case (Preliminary Objections): “62. In this respect the Court recalls that, although Article 1 (art. 1) sets limits on the reach of the Convention, the concept of “jurisdiction” under this provision is not restricted to the national territory of the High Contracting Parties. According to its established case-law, for example, the Court has held that the extradition or expulsion of a person by a Contracting State may give rise to an issue under Article 3 (art. 3), and hence engage the responsibility of that State under the Convention (see the Soering v. the United Kingdom judgment of 7 July 1989, Series A no. 161, pp. 35-36, para. 91; the Cruz Varas and Others v. Sweden judgment of 20 March 1991, Series A no. 201, p. 28, paras. 69 and 70, and the Vilvarajah and Others v. the United Kingdom judgment of 30 October 1991, Series A no. 215, p. 34, para. 103). In addition, the responsibility of Contracting Parties can be involved because of acts of their authorities, whether

Στο ίδιο μήκος κύματος θα πρέπει να κινηθούμε και στην περίπτωση του Μαρόκου για τα κρούσματα που έχουν καταγραφεί και επιβεβαιωθεί από την σχετική Αποστολή των Ηνωμένων Εθνών στην κατεχόμενη Δυτική Σαχάρα. Σε αυτή, πάντως, την περίπτωση, οι αρχές των Σαχαραουί έχουν ήδη λάβει μέτρα για τον -στο μέτρο του δυνατού- περιορισμό διασποράς του ιού, ενώ ταυτόχρονα Διεθνείς Οργανισμοί σχεδιάζουν στρατηγικές πρόληψης και αντιμετώπισής του, κυρίως στους προσφυγικούς καταυλισμούς¹⁸⁸. Τέτοιου είδους στρατηγικές μοιραία επαναφέρουν όσα ήδη το ΔΑΔ χαρακτηρίζει ως ελάχιστα προαπαιτούμενα σε αυτές τις συνθήκες και κάθε ενδιαφερόμενος οφείλει να μεριμνήσει σχετικά.

Όπως ήδη επισημάνθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, οι υποχρεώσεις του ΔΑΔ δεν είναι οι μόνες ισχύουσες σε αυτές τις συγκυρίες, αλλά εφαρμόζονται παράλληλα με τις αντίστοιχες που περιλαμβάνει το σώμα του Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου¹⁸⁹.

performed within or outside national boundaries, which produce effects outside their own territory (see the *Droz and Janousek v. France and Spain* judgment of 26 June 1992, Series A no. 240, p. 29, para. 91).

Bearing in mind the object and purpose of the Convention, the responsibility of a Contracting Party may also arise when as a consequence of military action - whether lawful or unlawful - it exercises effective control of an area outside its national territory. The obligation to secure, in such an area, the rights and freedoms set out in the Convention derives from the fact of such control whether it be exercised directly, through its armed forces, or through a subordinate local administration.

63. In this connection the respondent Government have acknowledged that the applicant's loss of control of her property stems from the occupation of the northern part of Cyprus by Turkish troops and the establishment there of the "TRNC". Furthermore, it has not been disputed that the applicant was prevented by Turkish troops from gaining access to her property.

64. It follows that such acts are capable of falling within Turkish "jurisdiction" within the meaning of Article 1 (art. 1) of the Convention. Whether the matters complained of are imputable to Turkey and give rise to State responsibility are thus questions which fall to be determined by the Court at the merits phase."

¹⁸⁷ *Cyprus v. Turkey*, EComHR, para 16, μνημονεύοντας το σχετικό χωρίο της υπόθεσης Λοϊζίδου:

"16. Part of the *Loizidou* case (the complaints under Article 8 of the Convention and under Article 1 of Protocol No. 1 with regard to access to property) was referred to the Court by the Government of the Republic of Cyprus pursuant to former Article 48 (b) of the Convention, Turkey having in the meantime, on 22 January 1990, recognised the Court's compulsory jurisdiction by a declaration made under former Article 46 of the Convention. By a judgment of 23 March 1995 (Series A no. 310) the Court rejected the preliminary objections raised by the Government of Turkey, holding in particular that the acts complained of were capable of falling within Turkish "jurisdiction" within the meaning of Article 1 of the Convention, responsibility of a Contracting Party also arising when as a consequence of military action - whether lawful or unlawful - it exercises effective control of an area outside its national territory and irrespective of whether such control is exercised directly, through its armed forces, or through a subordinate local administration (*ibid.* p. 24, paras. 62 and 64)."

¹⁸⁸ κοινή στρατηγική του Παγκοσμίου Επιτιττιστικού Προγράμματος, της Ύπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες και της UNICEF.

¹⁸⁹ Περράκης, 2019. Σισιλιάνος, 2013.

Συμπεράσματα

Όπως γίνεται αντιληπτό από τη μέχρι τώρα ανάλυση, η εμφάνιση του νέου κορονοϊού και ήδη από την αναγωγή του σε πανδημία, στις 11 Μαρτίου 2020, από τον Γενικό Διευθυντή του Παγκοσμίου Οργανισμού Υγείας και εξής έχει αλλάξει σημαντικά τα διεθνολογικά δεδομένα ανά την υφήλιο.

Οι ακαδημαϊκοί κύκλοι συμφωνούν -τουλάχιστον ως επί το πλείστον- ότι πέρα από μία εκ πρώτης όψεως απειλή -ειδικά στον τομέα των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων- ο κορονοϊός αποτελεί συνάμα μία μεγάλη πρόκληση για το ήδη καθιερωμένο διεθνές και περιφερειακό νομικό πλαίσιο προστασίας. Ήδη υπάρχοντες και εφαρμοσμένοι κανόνες δικαίου, παγιωμένοι από καιρό, προσαρμόζονται στις σύγχρονες καταστάσεις και ανανοηματοδοτούνται.

Σήμερα περισσότερο από ποτέ, τόσο σε οικουμενικό επίπεδο, όσο και σε περιφερειακό επίπεδο, επαναφέρεται ξανά η λογική της ενεργοποίησης ρητρών παρέκκλισης, προκειμένου να δικαιολογηθούν τα εξαιρετικά μέτρα περιορισμού που επιβάλλονται από τα κράτη για τον περιορισμό της διασποράς ή/και την αντιμετώπιση της πανδημίας. Οι μέχρι τώρα καθιερωμένοι λόγοι παρέκκλισης, δηλαδή ο πόλεμος και ο “δημόσιος κίνδυνος”, ειδικά ο δεύτερος λόγω και της εννοιολογικής ευρύτητάς του, αποκτούν νέο περιεχόμενο και πλέον εφαρμόζονται και στην περίπτωση της πανδημίας, όπως έχουν δεχθεί σχετικά και οι θεματοφύλακες των οικείων Συνθηκών Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΔΣΑΠΔ-ΓΓΗΕ, ΕυρΣΔΑ-ΓΓ/ΣοΕ κλπ). Σε κάθε περίπτωση, όμως, θα πρέπει να τηρούνται οι ελάχιστες προϋποθέσεις επίκλησής τους, δηλαδή η ύπαρξη της εν λόγω προϋπόθεσης, η τήρηση των αρχών της αναγκαιότητας και της αναλογικότητας, ο παράλληλος σεβασμός των υπολοίπων υποχρεώσεων του Διεθνούς Δικαίου, αλλά και η τήρηση των αυστηρών και τυπικών διαδικασιών που προβλέπουν τα οικεία κείμενα. Τυχόν δέ παραβίαση αυτών των εξαιρετικών διαδικασιών έχουν μέχρι στιγμής στηλιτευθεί μόνο σε επίπεδο δημοσίου λόγου (χαρακτηριστικό το παράδειγμα της Ουγγαρίας, όπως παρουσιάστηκε στο οικείο χωρίο της παρούσας διπλωματικής εργασίας, που κήρυξε κατάσταση έκτακτης ανάγκης χωρίς να τηρηθεί καμία άλλη τυπική διαδικασία, προκαλώντας την άμεση αντίδραση της ΓΓ/ΣοΕ).

Βέβαια, το ζήτημα των ενδεχόμενων παραβιάσεων από τη θέση σε ισχύ των περιοριστικών μέτρων από το εκάστοτε κράτος-μέρος ήδη έχει αρχίσει να απασχολεί -τουλάχιστον- τους βασικούς δικαιοδοτικούς μηχανισμούς, κυρίως σε περιφερειακό επίπεδο. Έτσι, η ΔιΑΕΔΑ έχει ήδη χορηγήσει σε συγκεκριμένες περιπτώσεις προσωρινά μέτρα για την προστασία κυρίως ευάλωτων ομάδων προσώπων, όπως για παράδειγμα οι αυτόχθονες

και οι έγκλειστοι σε δομές φιλοξενίας προσφύγων και μεταναστών. Από την άλλη πλευρά, σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η χώρα μας πρωτοστατεί, καθώς αποτελεί την πρώτη εναγόμενη ενώπιον της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Κοινωνικών Δικαιωμάτων, μετά από συλλογική αναφορά 53 εκ των 63 Δικηγορικών Συλλόγων Ελλάδος για φερόμενες παραβιάσεις διατάξεων του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη λόγω της διακριτικής νομοθετικής μεταχείρισης των δικηγόρων όλων των βαθμίδων σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό κατά την πρώτη καραντίνα και τη μη παροχή εγγρήματης βοήθειας για την κάλυψη των αναγκών τους κατά την υποχρεωτική αναστολή λειτουργίας των δικαστηρίων¹⁹⁰. Προς το παρόν έχουν τοποθετηθεί για το παραδεκτό της υπόθεσης τόσο η Ελληνική Κυβέρνηση, όσο και οι Δικηγορικοί Σύλλογοι Ελλάδας. Μένει να παρακολουθήσουμε την πορεία της...

Ταυτόχρονα, αρκετή κινητικότητα παρατηρείται στο Δικαστήριο του Στρασβούργου. Μάλιστα, σχετικά πρόσφατα ξεκίνησαν να άγονται ενώπιόν του και οι πρώτες υποθέσεις που αφορούν σε ενδεχόμενες παραβιάσεις των κρατών-μερών στην ΕυρΣΔΑ λόγω των εκτάκτων μέτρων που κλήθηκαν να λάβουν. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

1. Communauté Genevoise d'action syndicale (CGAS) c. Suisse (Requête no 21881/20)
2. Spînu c. Roumanie (Requête no 29443/20)
3. Avagyan v. Russia (Application no 36911/20) και
4. D.C. c. Italie (Requête no 17289/20).

Ωστόσο, είναι πολύ νωρίς για να μπορέσουμε να εκτιμήσουμε την πορεία τους. Το μόνο βέβαιο είναι πως η επικείμενη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα αποτελέσει ορόσημο και για τα υπόλοιπα συστήματα, δεδομένου και του συγκριτικού πλεονεκτήματος των ιδιωτών να προσφεύγουν απευθείας στο Δικαστήριο και να μην εξαρτάται η πορεία της υπόθεσής τους από την κρίση της Επιτροπής.

Παράλληλα, σημαντικοί προβληματισμοί εγείρονται αναφορικά με το περιεχόμενο των δικαιωμάτων στη ζωή και στην υγεία, δεδομένης και της εφαρμογής σε ορισμένες οριακές περιπτώσεις όλως εξαιρετικών μεθόδων, που συχνά προσιδιάζουν στην Ιατρική των Καταστροφών, δηλαδή στις αρχές εκείνες που διέπουν την ιατρική πρακτική σε περιπτώσεις φυσικής ή ανθρωπογενούς καταστροφής. Σε περιπτώσεις χωρών, όπως η Γαλλία, η Ιταλία και η Ισπανία, που θρήνησαν εκατόμβες νεκρών, οι καθιερωμένες ιατρικές πρακτικές παραμερίστηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή πρωτόκολλα και ασυνήθεις πρακτικές, που υπό φυσιολογικές συνθήκες μάλλον θα χαρακτηρίζονταν διακριτικές.

¹⁹⁰ European Committee of Social Rights, No. 196/2020 Greek Bar Associations v. Greece, 28 May 2020. Available here: https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/pending-complaints/-/asset_publisher/1f8ufoBY2Thr/content/no-196-2020-greek-bar-associations-v-greece?inheritRedirect=false.

Βέβαια, η νέα αυτή κατάσταση πραγμάτων δεν ήρθε απλώς να ταράξει τα νερά. Αντιθέτως, έχει προβληματίσει πολύ σημαντικά, καθώς πολύ συχνά οξύνει διακρίσεις ήδη υφιστάμενες και ευάλωτες -κατά κοινή ομολογία- ομάδες προσώπων βρίσκονται συχνά σε δυσμενέστερη θέση, καθώς τα μέτρα που λαμβάνουν τα κράτη δεν είναι συνήθως (ή δεν μπορούν να είναι...?!) συμπεριληπτικά. Προς τούτο, οι θεσμοί και τα όργανα έχουν προχωρήσει στην έκδοση κατευθυντήριων γραμμών για την καλύτερη και ασφαλέστερη προστασία τους και τον περιορισμό των καταστρατηγήσεων λόγω κορονοϊού. Τα κείμενα αυτά αποτελούν ένα πρώτο και σχετικά ασφαλές σημείο εκκίνησης, προκειμένου να ενισχυθεί η προστασία των εν λόγω προσώπων.

Συγχρόνως, όμως, ο κορονοϊός συνιστά και μία πρόσθετη επιβαρυντική περίσταση πλάι σε ήδη προϋπάρχουσες, όπως είναι μία ήδη υφιστάμενη ένοπλη σύγκρουση ή μία κατάσταση κατοχής. Σε αυτές τις περιπτώσεις, πέρα από την εφαρμογή του Διεθνούς Ανθρωπιστικού Δικαίου και την προβληματική της διάδρασής του με το επίπεδο του Διεθνούς Δικαίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, τίθεται και μία πρόσθετη παράμετρος: μήπως ο COVID-19 συνιστά μία νέα απειλή για τη διεθνή ειρήνη και ασφάλεια; Ακόμα και αν δεν υπάρχει μία ξεκάθαρη γραμμή προς αυτή την κατεύθυνση, δεν μπορούν σε καμία περίπτωση να παραγνωρισθούν δράσεις σχετικά, κυρίως των Ηνωμένων Εθνών, όπως η υιοθέτηση του Ψηφίσματος 2532/2020 του Συμβουλίου Ασφαλείας, με το οποίο αποφασίστηκε η θέση σε εφαρμογή ενός καθολικού ceasefire και η παροχή ανθρωπιστικής βοήθειας στις μαστιζόμενες από συγκρούσεις περιοχές. Ανεξάρτητα από την επιτυχία ή μη εφαρμογή του συγκεκριμένου εγχειρήματος, και μόνη η υιοθέτησή του είναι σημαντική, καθώς αποδεικνύει την συντονισμένη και συγχρονισμένη δράση και ευαισθητοποίηση της διεθνούς κοινότητας.

Σαφώς μένουν πολλά να εξετασθούν. Ο νέος κορονοϊός δεν είναι μία συνθήκη που θα παρέλθει γρήγορα. Είναι μία νέα κατάσταση πραγμάτων, στην οποία καλούμαστε να προσαρμοστούμε. Οι προκλήσεις πολλές, συχνά εκφεύγουν το επίπεδο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Όμως, το μόνο σίγουρο είναι πως θα δώσει μία -νέα;- ώθηση και θα ανανοηματοδοτήσει τους ήδη καθιερωμένους κανόνες Διεθνούς Δικαίου. Πέρα, λοιπόν, από την απειλή ή την πρόκληση, θα μπορούσε να προσδοθεί μία θετική και πιο αισιόδοξη όψη στον COVID-19, αυτή της δύναμης αλλαγής...

Βιβλιογραφία

Α. Συγγράμματα

Ανεψιού, Γ. (2017). UN peacekeeping and international humanitarian law: legal, administrative and operational aspects of the multidimensional evolution of modern multinational peace/stability operations under UN. Στο J.P. Jacqué, F. Benoît-Rohmer, P. Grigoriou and M.D. Marouda (eds), *Écrits sur la Communauté Internationale: Enjeux Juridiques, Politiques et Diplomatiques. Liber Amicorum Stelios Perrakis*. Athens: I. Sideris Publications, pp. 513-540.

Κοντιάδης, Ξ. (2020). *Πανδημία, Βιοπολιτική και Δικαιώματα. Ο κόσμος μετά τον COVID-19*. Σειρά Δοκίμια, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτης.

Κτιστάκης, Ι. (2017). Διεθνής προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Στο Αντωνόπουλου, Κ. & Μαγκλιβέρα, Κ. (επιμ.) *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 3η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Κώνστας, Δ. (1976). *Η “Ελληνική Υπόθεση” στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 1967-1969. Θεωρία και πρακτική πολιτικής πίεσεως από Διεθνείς Οργανισμούς*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήσης.

Λιούρδη, Ά. (2014). *Ιατρική Ποινική Ευθύνη. Γενικές Έννοιες & Ειδικά Ζητήματα*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Μαρούδα, Μ. Ντ. (2017). Διεθνές ανθρωπιστικό δίκαιο των ενόπλων συρράξεων. Στο Αντωνόπουλου, Κ. & Μαγκλιβέρα, Κ. (επιμ.) *Το Δίκαιο της Διεθνούς Κοινωνίας*, 3η αναθεωρημένη έκδοση, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη

Μαρούδα, Μ. Ντ. (2015). *Διεθνές Ανθρωπιστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Νάσκου-Περράκη, Π. (2019). *Δικαιώματα του Ανθρώπου. Παγκόσμια και Περιφερειακή Προστασία. Θεωρία και Νομολογία*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλας.

Περράκης, Στ. (1990). *Η πολεμική κατοχή στο σύγχρονο διεθνές δίκαιο. Πρώτος τόμος*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Περράκης, Στ. (1997). *Η ελληνική υπόθεση ενώπιον των διεθνών οργανισμών 1967-1974. Δίκαιο και πολιτική της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Περράκης, Στ. (1998). *Το Νέο Ανθρωπιστικό Δίκαιο των Ενόπλων Συρράξεων. Τα πρωτόκολλα του 1977*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλας.

Περράκης, Στ. (2008). *Le droit international humanitaire et ses relations avec les droits de l'homme. Quelques considérations*. Στο Tavernier, P. & Henckaerts, J.M. (eds), *Droit International Humanitaire Coutumier: enjeux et défis contemporains*, collection du CREDHO no 13. Bruylant: Bruxelles, pp. 115-136.

Περράκης, Στ. (2019). *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: προς ένα jus universalis. 2η αναθεωρημένη έκδοση*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.

Σαράντη, Β. (2017). The “Greek Case”: exploring the legacy of its legal and political dimensions. Στο J.P. Jacqué, F. Benoît-Rohmer, P. Grigoriou and M.D. Marouda (eds), *Écrits sur la Communauté Internationale: Enjeux Juridiques, Politiques et Diplomatiques. Liber Amicorum Stelios Perrakis*. Athens: I. Sideris Publications.

Σισυλιάνος, Λ.Α. (2013). *Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου: Ερμηνεία κατ' άρθρο. Δικαιώματα-Παραδεκτό-Δίκαιη ικανοποίηση-Εκτέλεση*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Desierto, D. (2012). *Necessity and National Emergency Clauses. Sovereignty in Modern Treaty Interpretation*. Leiden, Boston: Martinus Nijhoff Publishers.

Joseph, S. and M. Castan (2013). *The International Covenant on Civil and Political Rights: Cases, Materials and Commentary. Third Edition*. Oxford: Oxford University Press.

Pasqualucci, J. (2013). *The Practice and Procedure of the Inter-American Court of Human Rights. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Schabas, W. (2015). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Shaw, M. (2008). *International Law. Sixth Edition*. United Kingdom: Cambridge University Press.

Sheeran, S. & Rodley, N. (ed.) (2013). *Routledge Handbook of International Human Rights Law*. United States of America: Routledge.

Shelton, D. (2013). *The Oxford Handbook on International Human Rights Law*. United Kingdom: Oxford University Press.

B. Επιστημονικά Άρθρα

Λιούρδη, Α. (2020). Ποινική ευθύνη των ιατρών στην Ιατρική των Καταστροφών - Με αφορμή την πανδημία του κορωνοϊού. *Lawspot*.

Διαθέσιμο στο:

<https://www.lawspot.gr/nomika-nea/poiniki-eythyni-ton-iatron-stin-iatriki-ton-katastrofon-me-aformi-tin-pandimia-toy>

Abdallah, M. (2020). The Right to Health in the Occupied Palestinian Territory during the COVID-19 Pandemic. *Opinio Juris*. May 19th, 2020. Available at:

<http://opiniojuris.org/2020/05/19/the-right-to-health-in-the-occupied-palestinian-territory-during-the-covid-19-pandemic/>

Droege, C. (2008). Elective affinities? Human rights and humanitarian law. *International Review of the Red Cross*. Volume 90, No 871, pp. 501-548. Available at:

<https://www.icrc.org/en/international-review/article/elective-affinities-human-rights-and-humanitarian-law>

Hailbronner, M. (2016). Laws in conflict: The relationship between human rights and international humanitarian law under the African Charter on Human and Peoples' Rights.

African Human Rights Law Journal, p.p. 339-364. Available at:
<http://dx.doi.org/10.17159/1996-2096/2016/v16n2a2>

Longobardo, M. (2020). The Duties of Occupying Powers in Relation to the Fight against Covid-19. EJIL: Talk! April 8th, 2020. Available at:
<https://www.ejiltalk.org/the-duties-of-occupying-powers-in-relation-to-the-fight-against-%20covid-19/>

Kanstantsin Dzehtsiarou (2020). COVID-19 and the European Convention on Human Rights. *Strasbourg Observers*.
Available at:
<https://strasbourgobservers.com/2020/03/27/covid-19-and-the-european-convention-on-human-rights/>

Kiss, AC, et Végleris, P. (1971). L'affaire grecque devant le Conseil de l'Europe et la Commission Européenne des Droits de l'Homme, *Annuaire français de droit international*, volume 17, pp. 889-931.

Pobje, E. (2020). "Covid-19 as a threat to international peace and security: The role of the UN Security Council in addressing the pandemic", EJIL: Talk!, July 27th, 2020. Available at:
<https://www.ejiltalk.org/covid-19-as-a-threat-to-international-peace-and-security-the-role-of-the-un-security-council-in-addressing-the-pandemic/>

Svicevic, S. (2020). "COVID-19 as a Threat to International Peace and Security: What place for the UN Security Council?", EJIL: Talk!, March 27th, 2020. Available at:
<https://www.ejiltalk.org/covid-19-as-a-threat-to-international-peace-and-security-what-place-for-the-un-security-council/>

Tomuschat, C. (2010). Human Rights and International Humanitarian Law. *The European Journal on International Law*. Volume 21, No 1.
DOI: 10.1093/ejil/chq003

Υλικό Τεκμηρίωσης - Πηγές

A. Διεθνή Κείμενα

UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III).

UN General Assembly, *Convention Relating to the Status of Refugees*, 28 July 1951, United Nations, Treaty Series, vol. 189, p. 137.

UN General Assembly, *International Covenant on Civil and Political Rights*, 16 December 1966.

UN General Assembly, *International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights*, 16 December 1966, United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3.

Council of Europe, *European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, as amended by Protocols Nos. 11 and 14*, 4 November 1950, ETS 5.

Organization of American States (OAS), *American Convention on Human Rights, "Pact of San José"*, Costa Rica, 22 November 1969.

UN General Assembly, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women*, 18 December 1979, United Nations, Treaty Series, vol. 1249, p. 13.

Organization of African Unity (OAU), *African Charter on Human and Peoples' Rights ("Banjul Charter")*, 27 June 1981, CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21 I.L.M. 58 (1982).

Council of Europe, *European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment*, ETS No.126, Strasbourg, 26/11/1987.

UN General Assembly, *International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families*, Adopted by General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990.

Organization of American States, *Inter-American Convention on the Prevention, Punishment, and Eradication of Violence against Women (Convention of Belém do Pará)*, June 9th, 1994.

Council of Europe, *European Social Charter (Revised)*, 3 May 1996, ETS 163.

UN General Assembly, *Convention on the Rights of Persons with Disabilities : resolution / adopted by the General Assembly*, 24 January 2007, A/RES/61/106.

European Union, *Charter of Fundamental Rights of the European Union*, 26 October 2012, 2012/C 326/02.

United Nations, *Global Compact on Refugees*, adopted by the UN General Assembly, A/RES/73/151, 17 December 2018.

United Nations, *Global Compact for Safe, Orderly and Regular Migration*, adopted by the UN General Assembly, A/RES/73/195, 11 January 2019.

Inter-American Commission for Human Rights, *Inter-American Principles on the Human Rights of all Migrants, Refugees, Stateless Persons and Victims of Human Trafficking*, (Resolution 04/19 approved by the Commission on December 7, 2019). Available at:

<https://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-4-19-en.pdf>

B. Νομολογία

International Court of Justice

International Court of Justice, *Advisory Opinion on the Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons*, July 8th, 1996.

Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/95>

International Court of Justice, Advisory Opinion on the Legal Consequences of the Construction of a Wall in the Occupied Palestinian Territory, July 9th, 2004.

Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/131/advisory-opinions>

International Court of Justice, Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), December 19th, 2005.

Available at: <https://www.icj-cij.org/en/case/116/judgments>

European Commission of Human Rights

Council of Europe, European Commission of Human Rights, Denmark, Norway, Switzerland and the Netherlands v. Greece, Applications Nos 3321/67, 3322/67, 3323/67 and 3344/67 respectively, May 31st, 1968.

Available at:

https://www.echr.coe.int/Documents/Denmark_Norway_Sweden_Netherlands_v_Greece_I.pdf

Council of Europe, European commission of Human Rights, Cyprus v. Turkey, Applications Nos. 6780/74 and 6950/75, July 10th, 1976.

Available at:

<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=001-142540.pdf>

European Court of Human Rights

Council of Europe, European Court of Human Rights, Case of Lawless v. Ireland (No.1), Application 332/57, Court (Chamber), November 14th, 1960.

Council of Europe, European Court of Human Rights, The Sunday Times v. the United Kingdom, Application No. 6538/74, Court (Plenary), April 26th, 1979.

Available at:

[https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-57584%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-57584%22]})

Council of Europe, European Court of Human Rights, The Sunday Times v. the United Kingdom (II), Application No. 13166/87, Court (Plenary), November 26th, 1991.

Available at:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22\%22CASE%20OF%20RAMIREZ%20SANCHEZ%20v.%20FRANCE\%22%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-76169%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22\%22CASE%20OF%20RAMIREZ%20SANCHEZ%20v.%20FRANCE\%22%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-76169%22]})

Council of Europe, European Court of Human Rights, A. and Others v. the United Kingdom, Application no 3455/05, Grand Chamber, Judgment, February 19th, 2009. Available at:
<https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=002-1647&filename=002-1647.pdf&TID=ihgdqbxnfi>

Inter-American Commission on Human Rights

Inter-American Commission on Human Rights, Members of the Yanomami and Ye'kwana Indigenous Peoples, Resolution 35/2020, Precautionary Measure No. 563-20, 20 July 2020. Available at:
<http://www.oas.org/es/cidh/decisiones/pdf/2020/35-20MC563-20-BR.pdf>

Inter-American Commission on Human Rights, Northwest Detention Center regarding the United States of America, Resolution 41/2020, Precautionary Measure No. 265-20, 27 July 2020.

Inter-American Court of Human Rights

Inter-American Court of Human Rights, Habeas Corpus in Emergency Situations, Advisory Opinion, OC 8/87, January 30th, 1987. Available at:
https://www.corteidh.or.cr/docs/opiniones/seriea_08_ing.pdf

Γ. Πράξεις Διεθνών Οργανισμών

Ηνωμένα Έθνη

Γενική Συνέλευση

A/RES/46/182

Strengthening the coordination of humanitarian emergency assistance of the United Nations, December 19th, 2020

Available at:

<https://undocs.org/A/RES/46/182>

A/RES/60/1

2005 World Summit Outcome, October 24th, 2005

Available at:

https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

A/RES/70/175

United Nations Standard Minimum Rules for the
Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)
January 8th, 2016

Available at:

<https://undocs.org/A/RES/70/175>

Συμβούλιο Ασφαλείας

S/RES/2532/2020

July 1st, 2020

Available at: <https://digitallibrary.un.org/record/3870751>

Γενικός Γραμματέας

SG/SM/20018, 23 March 2020, SECRETARY-GENERAL STATEMENTS AND MESSAGES, Secretary-General Calls for Global Ceasefire, Citing War-Ravaged Health Systems, Populations Most Vulnerable to Novel Coronavirus.

Available at: <https://www.un.org/press/en/2020/sgsm20018.doc.htm>

SG/SM/20032, 3 April 2020, SECRETARY-GENERAL STATEMENTS AND MESSAGES, Secretary-General Reiterates Appeal for Global Ceasefire, Warns ‘Worst Is Yet to Come’ as COVID-19 Threatens Conflict Zones.

Available at: <https://www.un.org/press/en/2020/sgsm20032.doc.htm>

UN Secretary General, *COVID-19 and Human Rights: We are all in this together*, April 2020. Available at:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief_on_human_rights_and_covid_23_april_2020.pdf

UN Secretary General, *Policy Brief: The impact of COVID-19 on Women*, April 9th, 2020.

Available at:

<https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/policy-brief-the-impact-of-covid-19-on-women-en.pdf?la=en&vs=1406>

UN Secretary General, *Policy Brief: The impact of COVID-19 on children*, April 15th, 2020.

Available at:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/policy_brief_on_covid_impact_on_children_16_april_2020.pdf

UN Secretary General, *Policy Brief: A Disability-Inclusive Response to COVID-19*, May 2020. Available at:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/sg_policy_brief_on_persons_with_disabilities_final.pdf

UN Secretary General, *Policy Brief: The impact of COVID-19 on older persons*, May 2020. Available at:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief_on_covid-19_and_older_persons_1_may_2020.pdf

UN Secretary General, *Policy Brief: COVID-19 and the Need for Action on Mental Health*, May 13th, 2020. Available at:

https://www.un.org/sites/un2.un.org/files/un_policy_brief-covid_and_mental_health_final.pdf

Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας

World Health Organization, *Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19*. March 11th, 2020.

Available at:

<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>

World Health Organization, UNODC, WHO, UNAIDS and OHCHR *joint statement on COVID-19 in prisons and other closed settings*, May 13th, 2020.

Available at:

<https://www.who.int/news/item/13-05-2020-unodc-who-unaid-and-ohchr-joint-statement-on-covid-19-in-prisons-and-other-closed-settings>

UN Women

COVID-19 and Ending Violence Against Women and Girls, Issue Brief. Available at:

<https://www.unwomen.org/-/media/headquarters/attachments/sections/library/publications/2020/issue-brief-covid-19-and-ending-violence-against-women-and-girls-en.pdf?la=en&vs=5006>

UNESCO

UNESCO, Convention against Discrimination in Education (Paris, 14 December 1960).

Available at:

http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12949&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Strategy on standard-setting instruments in the field of education (2015-2021), ED/PLS/EDP/2015/01.

Available at:

<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233816>

UNICEF

Technical Note: COVID-19 and Children Deprived of their Liberty, Available at:

<https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Detention/ChildrenDeprivedofLibertyandCOVID.pdf>

UN Expert Mechanism on the Rights of Indigenous Peoples (EMRIP)

COVID-19 yet another challenge for indigenous peoples, April 6th, 2020. Available at:

<https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/EMPRIP-English.pdf>

United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues

MESSAGE FROM THE CHAIR OF THE PERMANENT FORUM ON INDIGENOUS ISSUES TO ENSURE INDIGENOUS PEOPLES ARE INFORMED, PROTECTED AND PRIORITIZED DURING THE GLOBAL COVID-19 PANDEMIC, April 2020. Available at:

https://www.un.org/development/desa/indigenous-peoples-es/wp-content/uploads/sites/34/2020/04/UNPFII-Chair-statement_COVID19.pdf

UNDESA

INDIGENOUS PEOPLES & THE COVID-19 PANDEMIC: CONSIDERATIONS.

Available at:

https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/COVID19_IP_considerations.pdf

UNODC

Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners, Adopted by the First United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, held at Geneva in 1955, and approved by the Economic and Social Council by its resolutions 663 C (XXIV) of 31 July 1957 and 2076 (LXII) of 13 May 1977.

Available at:

https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/UN_Standard_Minimum_Rules_for_the_Treatment_of_Prisoners.pdf

Office of the High Commissioner for Human Rights and relevant Mechanisms

OHCHR, COVID-19 AND THE RIGHTS OF PERSONS WITH DISABILITIES: GUIDANCE. Available at:

https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Disability/COVID-19_and_The_Rights_of_Persons_with_Disabilities.pdf

Joint Statement: Women and girls with disabilities and older women in relation to the COVID-19 pandemic, 28 April 2020. Available at:

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/04/covid19-joint-statement-women-girls-disabilities-olderwomen-covid19.pdf>

Joint Statement: Mental Health of Persons with Disabilities during the COVID-19 pandemic, Available at:

<https://www.un.org/development/desa/disabilities/wp-content/uploads/sites/15/2020/04/Salud-Mental-Covid19-y-personas-con-discapacidad-ENGapril15.pdf>

Joint Statement: Persons with Disabilities and COVID-19 by the Chair of the United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities, on behalf of the Committee on the Rights of Persons with Disabilities and the Special Envoy of the United Nations Secretary-General on Disability and Accessibility, Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25765&LangID=E>

Leave No One Behind, Racial Discrimination and the Protection of Minorities in the COVID-19 Crisis, Statement by the United Nations Network on Racial Discrimination and the Protection of Minorities, April 9th, 2020. Available at:

https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Minorities/UN_Network_Racial_Discrimination_Minorities_COVID.pdf

Disproportionate impact of COVID-19 on racial and ethnic minorities needs to be urgently addressed, June 2nd, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25916&LangID=E>

UN Special Procedures

COVID-19 is devastating indigenous communities worldwide, and it's not only about health, May 18th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25893&LangID=E>

No exceptions with COVID-19: "Everyone has the right to life-saving interventions", March 26th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25746&LangID=E>

Statement by the UN expert on the right to health on the protection of people who use drugs during the COVID-19 pandemic. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25797&LangID=E>

“Unacceptable” – UN expert urges better protection of older persons facing the highest risk of the COVID-19 pandemic, March 27th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25748&LangID=E>

States must combat domestic violence in the context of COVID-19 lockdowns, March 27th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25749&LangID=E>

Responses to the Covid-19 could exacerbate pre-existing and deeply entrenched discrimination against women and girls, April 20th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25809&LangID=E>

COVID-19: Urgent need for child protection services to mitigate the risk of child sexual abuse and exploitation worldwide, May 6th, 2020. Available at:

<https://www.ohchr.org/EN/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=25865&LangID=E>

United Nations Inter-Agency Network on Youth Development (UN IANYD)

Statement on COVID-19 & Youth. Available at:

https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Youth/COVID-19_and_Youth.pdf

Inter-Agency Working Group on Violence against Children

Agenda for Action. Available at:

https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/2020/agenda_for_action/agenda_iawg_on_vac_27_april_ready_for_launch.pdf

Επιτροπές Διεθνών Συμβάσεων Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Human Rights Committee

Human Rights Committee, General comment no. 29 on states of emergency (article 4), CCPR/C/21/Rev.1/Add.11, 31 August 2001.

Available at:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yh sjYoiCfMKoIRv2FVaVzRkMjTnjRO%2bfud3cPVrcM9YR0iix49nlFOsUPO4oTG7R%2fo7 TSsorhtwUUG%2by2PtslYr5BldM8DN9shT8B8NpbsC%2b7bODxKR6zdESeXKjiLnNU%2bgQ%3d%3d>

Human Rights Committee (HRC), General comment no. 31 [80], The nature of the general legal obligation imposed on States Parties to the Covenant, 26 May 2004, CCPR/C/21/Rev.1/Add.13

Committee on Economic, Social and Cultural Rights

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General Comment No. 14 (2000), The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights), E/C.12/2000/4, 11 August 2000.

Available at:

<http://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW 1AVC1NkPsgUedPlF1vfPMJ2c7ey6PAz2qaojTzDJmC0y%2B9t%2BsAtGDNzdEqA6SuP2r 0w%2F6sVBGTpvTSCbiOr4XVFTqhQY65auTFbQRPWNDxL>

Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Statement on the coronavirus disease (COVID-19) pandemic and economic, social and cultural rights, E/C.12/2020/1, April 17th, 2020.

Available at:

<https://digitallibrary.un.org/record/3856957>

CEDAW

Guidance note on CEDAW and COVID-19. Available at:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT/CEDAW/STA/9156&Lang=en

Committee on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW), General recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations, 1 November 2013, CEDAW/C/GC/30

Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment

Subcommittee on Prevention of Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment, Advice of the Subcommittee on Prevention of Torture to States Parties and National Preventive Mechanisms relating to the Coronavirus Pandemic (adopted on 25th March 2020).

Available at:

<https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/OPCAT/AdviceStatePartiesCoronavirusPandemic2020.pdf>

European Union

EU and the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities, Available at:

<https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=1138>

Συμβούλιο της Ευρώπης

COE & FRA, Fundamental rights of refugees, asylum applicants and migrants at the European borders (2020), https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-coe-2020-european-law-land-borders_en.pdf

Γενική Γραμματέας του Συμβουλίου της Ευρώπης

Press Release, Secretary General writes to Viktor Orban regarding COVID-19 state of emergency in Hungary, March 24th, 2020,

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/secretary-general-writes-to-viktor-orban-regarding-covid-19-state-of-emergency-in-hungary>

(Read the letter here: <https://rm.coe.int/orban-pm-hungary-24-03-2020/16809d5f04>)

Press Release, COVID-19 crisis: Secretary General concerned about increased risk of domestic violence, March 30th, 2020, Available at:

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/covid-19-crisis-secretary-general-concerned-about-increased-risk-of-domestic-violence>

Information Documents, SG/Inf(2020)11, Respecting democracy, rule of law and human rights in the framework of the COVID-19 sanitary crisis. A toolkit for member states, April 7th, 2020.

Available at:

<https://rm.coe.int/sg-inf-2020-11-respecting-democracy-rule-of-law-and-human-rights-in-th/16809e1f40>

Joint Statement, Step up human rights protections for Roma and guarantee their access to vital services during the COVID-19 pandemic, Apr. 8, 2020,

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/8-april-international-roma-day-step-up-human-rights-protection-for-roma-and-guarantee-their-access-to-vital-services-during-covid-19-pandemic->

Επίτροπος Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

Commissioner for Human Rights of the Council of Europe, Statements on the human rights implications of the COVID-19 pandemic. All available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/news>

Commissioner for Human Rights, Statement, *Older persons need more support than ever in the age of the Covid-19 pandemic*, March 20th, 2020. Available at:

https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBMLI/content/older-persons-need-more-support-than-ever-in-the-age-of-the-covid-19-pandemic

Commissioner for Human Rights, Statement, *Governments must ensure equal protection and care for Roma and Travellers during the COVID-19 crisis*, April 7th, 2020. Available at:

https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBMLI/content/governments-must-ensure-equal-protection-and-care-for-roma-and-travellers-during-the-covid-19-crisis

Commissioner for Human Rights, Statement, *COVID-19 pandemic: urgent steps are needed to protect the rights of prisoners in Europe*, April 6th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/covid-19-pandemic-urgent-steps-are-needed-to-protect-the-rights-of-prisoners-in-europe>

Commissioner for Human Rights, Statement, *States should ensure rescue at sea and allow safe disembarkation during the COVID-19 crisis*, April 16th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/states-should-ensure-rescue-at-sea-and-allow-safe-disembarkation-during-the-covid-19-crisis>

Commissioner for Human Rights, Statement, *Commissioner calls for release of immigration detainees while Covid-19 crisis continues*, March 26th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/commissioner-calls-for-release-of-immigration-detainees-while-covid-19-crisis-continues>

Commissioner for Human Rights, Video speech given on the occasion of the 20th Berlin Conference on refugee Rights "Europe, Coronavirus and Human Rights - The Significance of the European Convention on Human Rights (ECHR) for the Protection of Refugees", *Protecting refugees in Europe: the ECHR and beyond*, June 22th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/protecting-refugees-in-europe-the-echr-and-beyond>

Commissioner for Human Rights, Statement, *COVID-19: Ensure women's access to sexual and reproductive health and rights*, May 7th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/covid-19-ensure-women-s-access-to-sexual-and-reproductive-health-and-rights>

Commissioner for Human Rights, Statement, *Member states must give renewed impetus to children's rights*, November 11th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/member-states-must-give-renewed-impetus-to-children-s-rights>

Commissioner for Human Rights, Human Rights Comment, *Learning from the pandemic to better fulfil the right to health*, April 23rd, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/learning-from-the-pandemic-to-better-fulfil-the-right-to-health>

Commissioner for Human Rights, Statement, *Persons with disabilities must not be left behind in the response to the COVID-19 pandemic*, April 2nd, 2020. Available at:

https://www.coe.int/en/web/commissioner/thematic-work/covid-19/-/asset_publisher/5cdZW0AJBML1/content/persons-with-disabilities-must-not-be-left-behind-in-the-response-to-the-covid-19-pandemic

Επιτροπή Υπουργών

CM(2020)110-final, *The Athens Declaration by the Committee of Ministers Chairmanship on: “Effectively responding to a public health crisis in full respect for human rights, democracy and the rule of law”*, 130th Session of the Committee of Ministers (Athens (videoconference), 4 November 2020), 3 November 2020.

Available at:

https://coegreekchairmanship2020.gov.gr/wp-content/uploads/2020/11/The_Athens_Declaration.pdf

Κοινοβουλευτική Συνέλευση

Resolution 2329 (2020)

Lessons for the future from an effective and rights-based response to the Covid-19 pandemic
June 26th, 2020

Available at:

<https://pace.coe.int/en/files/28676/html>

Resolution 2330 (2020)

Addressing sexual violence against children:
stepping up action and co-operation in Europe,
June 26th, 2020

Available at:

<https://pace.coe.int/en/files/28673/html>

Resolution 2331 (2020)

Empowering women: promoting access to
contraception in Europe
June 26th, 2020

Available at:

<https://pace.coe.int/en/files/28675/html>

Resolution 2339 (2020)

Upholding human rights in times of crisis and
pandemics: gender, equality and
non-discrimination, October 13th, 2020

Available at:

<https://pace.coe.int/en/files/28775/html>

Committee on Equality and Non-Discrimination, Press Release, *COVID-19: 'Put safety of women at the heart of all measures to tackle coronavirus' says Rapporteur*, March 23rd, 2020. Available at:

<https://pace.coe.int/en/news/7824/-put-safety-of-women-at-the-heart-of-all-measures-to-tackle-coronavirus-says-rapporteur>

Notifications under Article 15 of the Convention in the context of the COVID-19 pandemic

1. Albania

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809e0fe5>

Extension: <https://rm.coe.int/16809e544b>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809ed2cc>

2. Armenia

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809cf885>

Extensions:

a. <https://rm.coe.int/16809e2f66>

b. <https://rm.coe.int/16809e5df2>

c. <https://rm.coe.int/16809eb73c>

d. <https://rm.coe.int/16809efd28>

e. <https://rm.coe.int/16809f393f>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809f97a6>

3. Estonia

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809cfa87>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809e6409>

4. *Georgia*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809cff20>

Extensions:

- a. <https://rm.coe.int/16809e3a36>
- b. <https://rm.coe.int/16809e757c>
- c. <https://rm.coe.int/16809efedd>

5. *Latvia*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809ce9f2>

Extensions:

- a. <https://rm.coe.int/16809e2bd8>
- b. <https://rm.coe.int/16809e5d16>

Partial withdrawal: <https://rm.coe.int/16809e9273>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809ea746>

6. *North Macedonia*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809e1288>

Extensions:

- a. <https://rm.coe.int/16809e44d6>
- b. <https://rm.coe.int/16809e7473>
- c. <https://rm.coe.int/16809e90ee>
- d. <https://rm.coe.int/16809ebc81>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809ee0a1>

7. *Republic of Moldova*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809cf9a2>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809e6a12>

8. *Romania*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809cee30>

Extensions:

- a. <https://rm.coe.int/16809e16bf>
- b. <https://rm.coe.int/16809e2940>
- c. <https://rm.coe.int/16809e3761>
- d. <https://rm.coe.int/16809e4108>
- e. <https://rm.coe.int/16809e4a01>
- f. <https://rm.coe.int/16809e5697>
- g. <https://rm.coe.int/16809e5ea4>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809e5ea6>

9. *San Marino*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809e2770>

1st Extension: <https://rm.coe.int/16809e3b71>

2nd Extension: <https://rm.coe.int/16809e520a>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809ef4e5>

10. *Serbia*

Declaration of derogation: <https://rm.coe.int/16809e1d98>

Withdrawal: <https://rm.coe.int/16809fee1a>

Lanzarote Committee

Press Release, COVID-19 confinement: States must step up protection of children against sexual exploitation and abuse says Lanzarote committee, Apr. 7, 2020, <https://www.coe.int/en/web/portal/-/covid-19-confinement-states-must-step-up-protection-of-children-against-sexual-exploitation-and-abuse-says-lanzarote-committee>

Statement by the Lanzarote Committee Chair and Vice-Chairperson on stepping up protection of children against sexual exploitation and abuse in times of the COVID-19 pandemic, April 3rd, 2020. Available at:

<https://rm.coe.int/covid-19-lc-statement-en-final/16809e17ae>

Consultative Council of European Judges (CCJE), Statement of the President of the CCJE: The role of judges during and in the aftermath of the COVID-19 pandemic – lessons and challenges, Jun. 24, 2020, <https://rm.coe.int/ccje-2020-2-statement-of-the-ccje-president-3-lessons-and-challenges-c/16809ed060>

COE, How should judges respond to Covid-19 challenges and what lessons should they learn?, Jun. 30, 2020,

<https://www.coe.int/en/web/portal/-/how-should-judges-respond-to-covid-19-challenges-and-what-lessons-should-they-learn->

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT)

European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT), CPT/Inf(2020)13: *Statement of principles relating to the treatment of persons deprived of their liberty in the context of the coronavirus disease (COVID-19) pandemic*. March 20th, 2020.

Available at: <https://rm.coe.int/16809cfa4b>

European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ)

CEPEJ (2020)8rev, CEPEJ Declaration, Ad hoc virtual CEPEJ plenary meeting Wednesday 10 June 2020, Organised in the framework of the Greek Presidency of the Committee of Ministers of the Council of Europe.

Available at:

<https://rm.coe.int/declaration-en/16809ea1e2>

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI)

European Commission against Racism and Intolerance (ECRI), General Policy Recommendation No. 10 on combating racism and racial discrimination in and through school education, CRI(2007)6, December 15th, 2006.

Available at:

<https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-10-on-combating-racism-and-racia/16808b5ad5>

Chair of Council of Europe's anti-racism body warns: the risk of further deepening divisions in society increases in times of crisis, May 27th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/chair-of-council-of-europe-s-anti-racism-body-warns-the-risk-of-further-deepening-divisions-in-society-increases-in-times-of-crisis>

ECRI's Bureau holds exceptional meeting and exchanges views with Director of FRA and EU Special Representative for Human Rights, May 25th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-s-bureau-holds-exceptional-meeting-and-exchanges-views-with-director-of-fra-and-eu-special-representative-for-human-rights>

ECRI holds annual seminar with Equality Bodies on communication issues and an online event on long-term effects of the Covid-19 pandemic on minority groups and migrants, October 5th, 2020. Available at:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-holds-annual-seminar-with-equality-bodies-on-communication-issues-and-an-online-event-on-long-term-effects-of-the-covid-19-pandemic-on-minority-g>

ECRI webinar on inclusive education in times of Covid-19, with a special focus on migrant and Roma children, co-organised by ECRI and the Greek Chairmanship of the Committee of Ministers of the Council of Europe. 30 June, 14.30 (CET). Concept Note.

Available at:

<https://rm.coe.int/ecri-concept-not-inclusive-education-in-times-of-covid-19/16809eced2>

ECRI webinar on Inclusive Education in Times of Covid-19, Press Release, June 25th, 2020.

Available at:

<https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/-/ecri-webinar-on-inclusive-education-in-times-of-covid-19>

European Committee of Social Rights

EUROPEAN COMMITTEE OF SOCIAL RIGHTS, Greek Bar Associations v. Greece
Complaint No. 196/2020, Case Document No. 1, 22 June 2020.

Available at:

<https://rm.coe.int/cc196casedoc1-en-complaint/16809ec8a2>

International Federation of Human Rights Leagues (FIDH) v. France, Complaint No. 14/2003, decision on the merits of 3 November 2004.

Available at:

https://www.coe.int/en/web/european-social-charter/processed-complaints/-/asset_publisher/5GEFkJmH2bYG/content/no-14-2003-international-federation-of-human-rights-leagues-fidh-v-france?inheritRedirect=false

GREVIO

Statement by the President of GREVIO, Marceline Naudi, on the need to uphold the standards of the Istanbul Convention in times of a pandemic, 24 March 2020. Available at:

<https://rm.coe.int/grevio-statement-covid-24-march-2020/pdfa/16809cf55e>

Advisory Committee of the Framework Convention on the Protection of National Minorities

Statement on the COVID-19 pandemic and national minorities, adopted on 28 May 2020, Available at:

<https://rm.coe.int/acfc-statement-covid-19-and-national-minorities-28-05-2020-final-en/16809e8570>

Council of Europe - Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education

Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship Directorate of Education and Languages and Human Rights Education, Adopted in the framework of Recommendation CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers.

Available at:

<https://rm.coe.int/16803034e5>

Council for Penological Co-operation

Council for Penological Co-operation (PC-CP), 10th Plenary Meeting, PC-CP (2020) OJ 1 PLENARY, October 16th, 2020. Available at:

<https://rm.coe.int/pc-cp-draft-agenda-10th-pc-cp-plenary-meeting-13-14-october-2020/16809f9581>

Council of Europe - Treaty Office

Notifications under Article 15 of the Convention in the context of the COVID-19 pandemic. All available at:

<https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/webContent/62111354>

Organization for the Security and Cooperation in Europe

ODIHR guidance: Monitoring Places of Detention through the COVID-19 pandemic.

Available at:

<https://www.osce.org/odihr/COVID19-guidance-monitoring-detention>

Organization for the Economic Cooperation and Development

OECD, *The COVID-19 crisis in Albania*, June 29th, 2020.

Available at:

<https://www.oecd.org/south-east-europe/COVID-19-Crisis-in-Albania.pdf>

Organization of American States

Statement from the OAS General Secretariat on the Situation of Indigenous Peoples during the COVID-19 Crisis, Press Release, April 3rd, 2020. Available at:

https://www.oas.org/en/media_center/press_release.asp?sCodigo=E-029/20

Inter-American Commission for Human Rights

Pandemic and Human Rights in the Americas, Resolution 1/2020. Available at:

<http://www.oas.org/en/iachr/decisions/pdf/Resolution-1-20-en.pdf>

IACHR and OSRESCER Urge States to Guarantee Comprehensive Protection for Human Rights and Public Health during the COVID-19 Pandemic, Press Release, March 20th, 2020.

Available at:

http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/060.asp

IACHR Urges States to Guarantee the Rights of Older People during the COVID-19 Pandemic, Press Release, April 23rd, 2020. Available at:

http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/088.asp

Indígenas amazónicos están “en grave riesgo” frente a COVID-19, alertan ONU Derechos Humanos y CIDH, Press Release, June 4th, 2020. Available at:

<http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/126.asp>

La CIDH alerta sobre la especial vulnerabilidad de los pueblos indígenas frente a la pandemia de COVID-19 y llama a los Estados a tomar medidas específicas y acordes con su cultura y respeto a sus territorios, Press Release, May 6th, 2020. Available at:

<http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/103.asp>

IACHR Concerned About Restrictions of the Rights of Migrants and Refugees in the United States During COVID-19 Pandemic, Press Release, July 25th, 2020. Available at:

https://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/179.asp

The IACHR calls on Member States to adopt a gender perspective in the response to the COVID-19 pandemic and to combat sexual and domestic violence in this context, Press Release, April 11th, 2020. Available at:

http://www.oas.org/en/iachr/media_center/PReleases/2020/074.asp

En el contexto de la pandemia COVID-19, la CIDH llama a los Estados a garantizar los derechos de las personas con discapacidad, Press Release, April 8th, 2020. Available at:

<http://www.oas.org/es/cidh/prensa/comunicados/2020/071.asp>

African Union

African Commission on Human and Peoples' Rights, *Press Release on the Impact of the COVID-19 Virus on Indigenous Populations/Communities in Africa*, April 23rd, 2020. Available at:

<https://www.achpr.org/pressrelease/detail?id=493>

African Commission on Human and Peoples' Rights, *Press Release of the Special Rapporteur on the Rights of Women in Africa on violation of women's rights during the COVID-19 Pandemic*, May 6th, 2020. Available at:

<https://www.achpr.org/pressrelease/detail?id=495>

African Committee of Experts on the Rights and Welfare of the Child (ACERWC), *Guiding Note on Children's Rights during COVID-19*, April 8th, 2020. Available at:

<https://www.acerwc.africa/Latest%20News/guiding-note-on-childrens-rights-during-covid-19/>